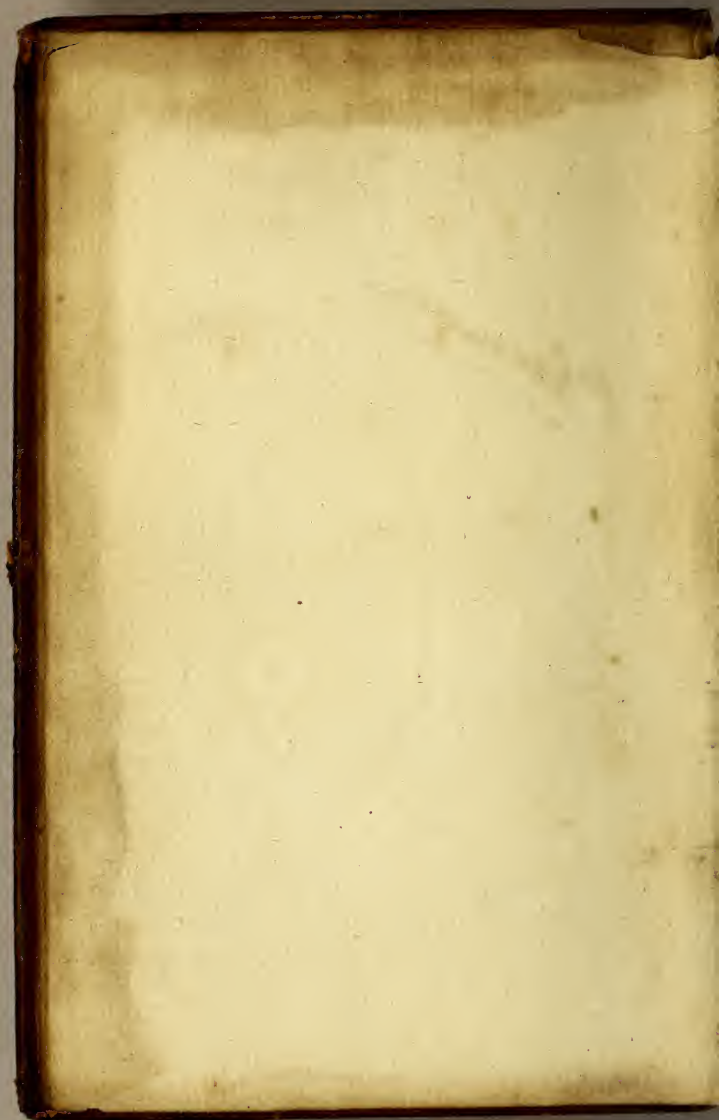

M. e. 36

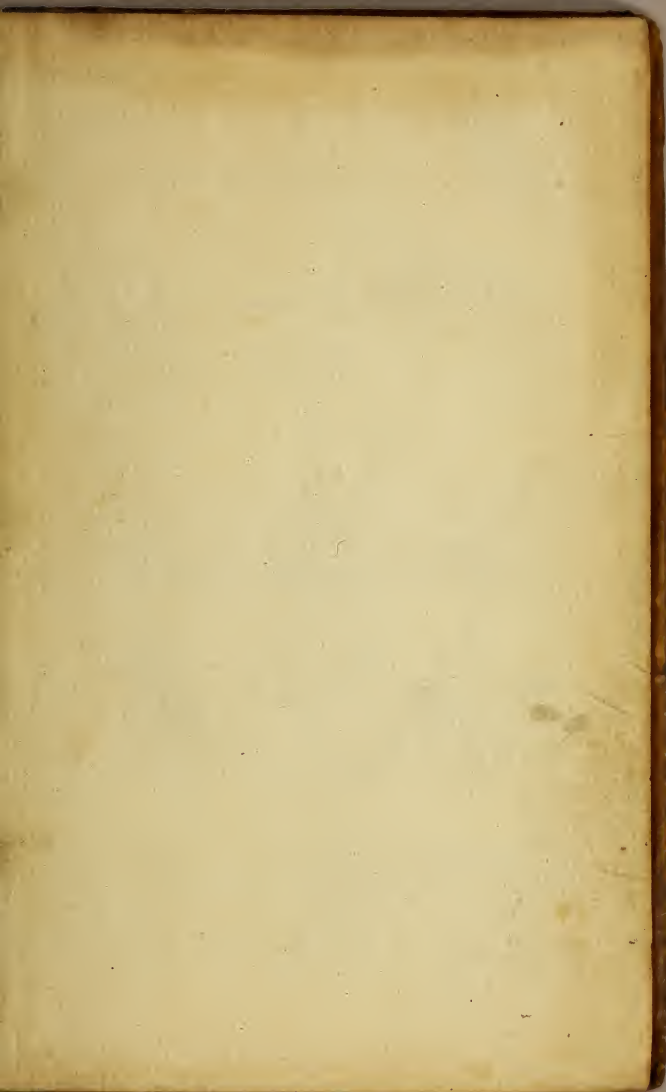
am

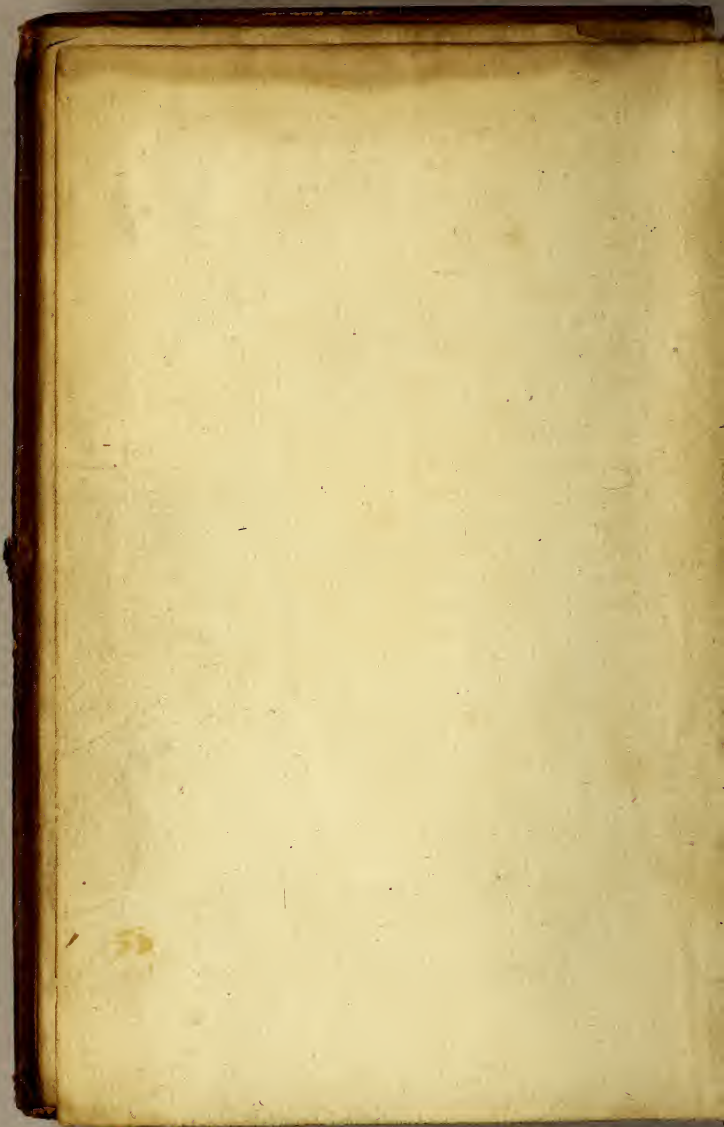
W
Libris G: Townsend
Collegii Sancti
Johannis:
Cantab

Hebraeum

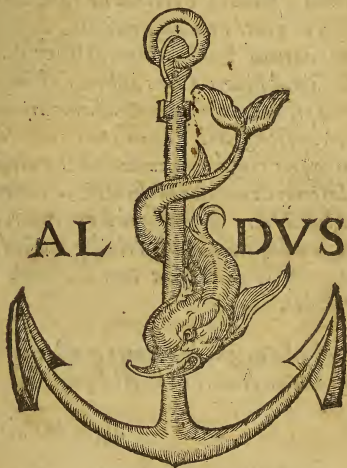
❧ ANTIQVITATVM

ROMANARVM

Pauli Manutij

LIBER DE LEGIBVS.

Index rerum memorabilium.

PARISIIS.

Apud Bernardum Turrifanum, via Iacobę,
in Aldina bibliotheca.

1557.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Extrait du Priuilege.

Le Roy de sa pleine puissance & auctorité Royal, a permis a Bernard Turrisan de faire imprimer & exposer en vente, un liure intitule', Antiquitū Romanarum Pauli Manutij liber de legibus, Faisant deffences a tous aultres de l'imprimer, ou faire imprimer, ou imprimeꝝ ailleurs, vendre, ne distribuer, en ses Royaulme, pais, terres, & seigneuries, sans expres congé & licence dudit Turrisan. Et ce pour le terme de dix ans consecutifz, a comencer du iour que ledict liure sera acheué d'imprimer. Sur les peines a plain declarées audit Priuilege. Dōné a Villiers coſteretz, le quatriesme iour d'Avril. 1556. auant Pasques.

Par le Roy l'Euesque de Neuers maistre des Requestes ordinaire de l'hostel present.

Signé de Vabres.

Et scellé du grand seel en cire iaune.

PAVLI MANVTII
AD ILLVSTRISSIMVM
PRINCIPEM, HIPPOLYTVM
ESTENSEM, CARDINALEM,
in librum de legibus præfatio.

MNES artes, atque omnes res,
HYPPOLYTE Princeps, &
Cardinalis, modo augeri, modo
minui, nec easdem perpetuò esse,
satis inter omnes constat. Patet
hoc quidè oculis primùm, deinde etiam menti-
bus. oculis notamus euenta: mente, cur quid-
que eueniat, quò ve referenda sit cuiusque rei
mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metal-
la, quæ omnium durissima sunt, quæ vis homi-
num frangere vix potest, hæc tamen consumit,
& conficit vetustas. quidquid enim ex partibus
aliquando coïit, & concretum est; id easdem
in partes aliquando dilabatur, ac dissipetur, ne-
cesse est. habet hoc materia illa, ynde res omnes
constant, vt formæ mutationem quærat; idque,
quod sequitur, affecuta, migrat in alias naturas,
quasi, quod appetiit, eo nunquam esse contèta
videatur. neque verò hæc naturales tantum ad
res conditio pertinet, sed inuenta quoque ho-
minum, operaque attingit. mores, consuetudi-
nes, loquendi ratio, quam linguam appellamus,
leges ipsæ, quas ne quid vnquam ex hominum

memoria deleat, in æs incidimus, omnia demū,
 quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quoti-
 die mutantur, ac tolluntur, non modo ab ex-
 ternis causis contra voluntatem nostram, verū
 etiam à nobis ipsis, quia tempus ita postulet. sed
 artes liberales, optimaque studia, quæ nusquam
 magis, quàm in Italia, honor aluerat, atque au-
 xerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Ro-
 mani imperatores, imperij sede in Thraciam
 translata, Italiam barbaris nationibus diripien-
 dam, ac deuastandam reliquerūt. quòd nisi su-
 perioribus annis Principes, ac Pontifices ali-
 quot, maxime vero Leonis x. egregia, propè-
 que diuina liberalitas huic malo subuenisset;
 quem Laurentij Medices, patris sui, clarissimi
 viri, exemplo commotum, etiam veræ laudis
 cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes,
 magnis propositis præmiis, excitaret: barbara,
 credo, quod ad literas attinet, magna ex parte
 esset Italia: dignitas omnis philosophiæ, splen-
 dor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neque
 ille huius præclari operis summam potuit absol-
 uere, ereptus morte, disciplinis liberalibus ni-
 mis immatura; & interitum illius tempora sunt
 eiusmodi consecuta, vt, quæ paululum iam lu-
 xerant honestarum scientiarū studia, ea perpe-
 tuis multorum annorū tenebris quasi nox quæ-
 dam obscurauerit prorsus, atque extinxerit. fa-
 talis enim bellorum tempestas non exercitatio-
 nem modo literarum sustulit, verum, quæ sunt

in excolenda virtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua spes, longo sane interuallo, affulisset, misera rursus eodem malo tentatur Italia, veteresque calamitates aduersus bonis artibus nescio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui summam iuuandi generis humani voluntatem, nec minimam cum voluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem vocat occasio. suscipe desertum pene ab omnibus literarum patrocinium. collige tu, quæ alij dissipant, omnium laudandarum doctrinarum studia, & restitue nobis illa, quæ vel hominum improbitas, vel, ut aliud culpa deriuetur, fortunæ vis eripuit. hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto verò & Cardinali, & Principe dignissima. Vidimus tuam præteritam vitam. ab ea nihil humile, nihil obscurum, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis expectantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nunc quidem magna ex parte præstabis, atque adeo iam præstas, bonis viris, & eruditis beneficentia subleuandis. quorum ex ingeniis non dubito quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas. quod quia præclatum est, exemplum alij sequentur. scribent omnes, quod quisque poterit, illecti gloria, & commodorum spe compulsi. nam, ut coniecturam de me ipso faciam; quæ esse nihil in literis fateor; sed, ut aliquid tamen

a. iij.

essem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eoque amplius) auctoribus duobus eximiis viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffeo, qui postea dignitatem eadem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas, illas veteres, obseruandas, & ex omnibus antiquorum monumentis omni studio colligendas: vt, cum illam remp. qua nulla fuit, nec erit vnquam illustrior, vniuersam animo, ac scientia comprehendissem, latinis eam literis explicarem, egregiumque bene, ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, meque delectabat vehementer, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixerã, ac locaram. sed accidit iniquo meo fato, vt horum vtrunque, Bembum primo iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffeum nõ ætate minus, quàm virtute, florentē, in quo mei spes ocij sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptū amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus institutum antiquitatum Romanarū opus omiseram, & ad alia me conuerteram. postea verò quàm, honorifica in primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in tuorum

familiarium ordinem inuitatus; quod ego sum-
 mæ felicitatis loco duxi; erectus mente, atque
 animo, rursus, quod abieceram, suscepi, onus-
 que tantum, quantum priuatis opibus perferri
 vix, aut ne vix quidem potest, te vno fretus e-
 gregie sustineo. &, vt ex parte totum iudicare
 posses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc
 de legibus potissimum, quem ad te mitterem,
 delegi: non quòd ita postularet ordo: (sextum
 enim in antiquitatũ volumine locum obtiner)
 sed, quòd, cùm omnium librorum materies nõ
 modo coacta iam in vnum à me esset vniuersa,
 verumetiam satis diligenter in partes distribu-
 ta; casu accidit, vt hic minus, quàm ceteri, ru-
 dis, minus esset impolitus. præter ea feci liben-
 ter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic
 liber cõplectitur. porrò leges nihil aliud, quàm
rationem, nihil, præter ordinem, docent. ratio
 autem, & ordo, si vsquam, in tuis moribus elu-
 cet. quippe nihil agis non moderatũ, nihil non
 æquabile, nihil, quod non cum ea, quam susti-
 nes, persona, id est cum religione vere Christia-
 na, ac sedis apostolicæ dignitate cõsentiat, qua-
 re cùm omnia mea tua sunt; quandoquidem
 ego me tibi, quicquid sum, & quantus quantus
 esse possum, totum addixi: tum vero hic de le-
 gibus Romanis liber vere tibi debetur, tibi que
 est à me iure optimo inscriptus. quo in libro be-
 ne positam à nobis operam si duxeris; de cæte-
 ris quin idem sentias, haud equidem verebor.

pergo enim studio pari, voluntate etiam, vt mihi videor, acriore. vnum modo exoptandum est; vt, quando nos ab hoc studio nulla vtilitas, nulla voluptas, ne valetudinis quidem satis imbecillæ ratio potest auellere, nostris laboribus tua beneuolentia quasi propitium numen assit. sic enim fiet, ne qua prorsus in difficultate, ne quo vnquam in scopulo nostra hæreat industria: & in eum, quod spectat animus, portum secundo cursu, tuæ benignitatis aura prosequente, facile peruehemur.

ANTIQUITATVM

ROMANARVM

Pauli Manutij

LIBER DE LEGIBVS.

P R I M A omnium, atque æ-
 quissima naturæ lex est; quæ
 tum nihil cuiquam deesse,
 tum ea quæ quisque habet,
 æterna iubet esse. nam, quæ
 admodum illæ, quæ cælesti-
 bus corporibus præsent, bea-
 tæ mentes, iustissimæ sunt, & suum quæque
 corpus iustissime regit: sic ipsa natura, quæ de
 superioribus illis mentibus deriuata, & in vnũ
 collecta vis est, æquissimum in agendo ordinẽ
 seruauit; eaque, quæ egit, patere omnibus nec
 vnquam non esse vult. itaque & eam partem
 aëris, quæ sublimior, eoque purior est, oculis
 traicientes, aspectu cæli iucundissimo omnes
 fruimur; & inferiorem, mixtam, spiritu hauri-
 mus; & sustinemur, atque alimur terra; & aqua
 ad ea, quæ cuique commoda ac necessaria sunt,
 vtimur. nam, etsi horum singula vni animan-
 tium generi tributa ad vsum ac victum præci-
 puè videntur: tamen ita vni generi proprium
 vnumquodque est, vt diuersi generis animan-
 tib⁹ nihil denegetur. alitibus aër, mare piscibus,

quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus cōmunia sunt; neque alieni elementi vsu animal vllum perpetuo caret. hæc sua lege natura, communis omniū mater, ita constituit, ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanæ leges, eo certior ac laudabilior ea vitæ ratio est, quam hominum generi præscribūt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt, celebrantur præter ceteras Lacedæmoniorum leges, à Lycurgo latæ, Atheniensium, à Salone. commemorantur & illæ, quas Locresibus Zaleucus, Thuriis Charondas, Getis Zalmolxis, Pythagoræ discipulus, dedit. laudat etiā Cretenesium leges Plato, Carthaginiensium Iſocrates. Romanas verò Polybius anteponere omnibus non dubitat. hæc cum ab iis, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia præstiterunt, summopere laudatæ prædicatæque sint: quid aliud, nisi præclaras fuisse, credendum est? at dissimiles inter se, & si dissimiles, quo modo omnes præclaræ? quia nimirum ad eundem finē, eandēque quasi metam, non eadem tamen via, omnes tendunt. ius naturæ in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt. eius imaginem in suas quisque leges, quantū imitatione licuit,

transtulerunt. qui cū ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem cæli, nō eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. hæc illi cū animo circumspicerent, attentēque cogitarēt: modo perficere possent, quod agebant, qua ratione perficerent, laborandum non esse iudicarūt. neque enim ipsarum legum vitio factum est, vt aut Atheniēses minus diu, quā Lacedæmonij, aut Lacedæmonij minus, quā Romani, floruerint; sed quod Athenæ citius, quā Sparta, & Sparta citius, quā Roma, de recta maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatemque neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quod, duabus potentissimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorū annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & victam conditiones accepisse, ob eam maxime causam putat, quod, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quā antea, negligētius, & Romæ multo, quā vnquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. ius autem ipsum nihil aliud est, quā bene viuēdi norma, legibus tradita, atque præscripta, quam qui tenent, soli duas maximas res, maximēque optabiles adipiscuntur. primum, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines

virī, inter viros heroes: deinde, id quod velle bonitatis est, perficere virtutis, facile consequuntur, vt eorum patria ciuibus frequēs, pace ruta, opibus beata sit. ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminōdam, Spartæ Agefilaū, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omniū sæculorum memoria magis ad omnē laudē ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuisse, apud maiores nostros Carolum Zenum, Franciscum Barbarum, patrum ætate Bernardum Iustinianum, Hermolaum Barbarum, Francisci nepotem, Hieronymum Donatum, Andreā Naugeriū, accepimus. ipsi vidimus, &, quod in magna fœlicitatis parte ponimus, allocuti sæpe sumus Gasparem Contarenum: cui quidem ex iis, quos nominaui, prudētia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem potest. fuit enim ille vir, non modo Venetiis, quandiu gerendis magistratibus operam reip. nauauit, verū & Romæ, & vbicunque fuit, postea quā absens pene contra voluntatem, præter opinionē certe Cardinalis factus est; fuit, inquam, ille vir, cuius mihi nunc scribenti vultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur, in omni genere vitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cū esset habitu naturæ excellenti, ac prope diuino; do-

mestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil veller; tamen, assiduo philosophiæ studio, ita voluntatem au-
xerat, ita naturam expolierat, ut cum nemo magis virtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum à prima adolescentia, tanquam vnicum exemplum, & in moribus, & in literis ad imitandum proposuissem; nunc, in utroque à perfecta illa facultate, quæ in illo fuit, quàm longe absum, quàmque id, quod imitari statueram, consequi difficile sit, re tentata, & cognita perspicio. equidem, in literis, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma valetudo fert, hæcenus peperci: seduloque sum conatus, ut, quem admodum ille suorum studiorum rationem extare voluit; itaque multa literis ab illo præclarissime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studioforum utilitati, commodisque consulerem. par in utroque voluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia verò impares maxime sumus. ille Venetam rempub. hoc est eam, quæ inter omnes nostri temporis respub. plurimum excellit; nos Romanâ, hoc est eam quam omnium præstantissimam antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod voluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur, nam, etsi quanta in re ver-

famur, intelligimus: tamen, quia superioribus quinque libris, primo de vrbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de senatu, quinto de comitiis, operâ à nobis non omnino male positam existimamus; incepti nondum pœnitet, animoque satis alacri pergemus ad ea, quæ restant. Quintus hic erit de legibus liber. in quo cum diligentiâ, tum ingenij, addo etiam prudentiâ, grauissimæ sunt partes. nam ex iis legibus, quæ Romæ latæ sint, nullam prætermittere, diligentia est: quo in genere negligentes certe non fuimus. quid autem in ferenda lege quisque cogitauerit, & vtrum id, quod cogitauit, vtile reip. fuerit: hæc vero neque sine ingenio, eoque peracuto, quisquam viderit, neque sine prudentia iudicauerit. quare cum eam partem, quæ tota studij ac laboris est, & à voluntate pēdet, absoluerimus; (nihil enim in hoc, quātum quidē in nobis erit, desiderari patiemur) eam quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis satis parce natura tribuit, si minus pro rei susceptæ magnitudine, ac dignitate præstabimus, iniquus erit lector, si quis infirmitatē pro crimine posuerit, meamque causam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quàm probauerit, quia, quod potui, certe voluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges sint, quis cuiusque lator, quæ cuiusque sententia fuerit, ostendemus. hac parte absoluta, quæ

erit omnium maxima, tum illa quatuor, quæ ad rationem ferendæ legis pertinent, ordine curabimus; vt, à quo genere hominũ, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de causis latæ leges sint, explicemus. IUS OMNE, aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. Ius naturæ ipsum per se, sine consuetudine, & legibus, ad optimam vitæ conditionem satis erat. satis enim beate viueremus, si naturam duces sequeremur. sed quia, quod iustum, & laudabile est, multi, vel quia sunt hebetes, non intelligunt, vel quia sunt improbi, dissimulant; idcirco, ne peccantibus daretur excusandi locus, scripta lex est, quæ quid agendum, fugiendumve esset, perpetuis literarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. Est igitur lex tanquam præco, qui, suggerente natura, iustitiam ciuibus enunciat: cuius vocem, qui volentes auribus percipiunt, eamque fideliter animo custodiunt; ita viuunt, vt virtutem à vitio facile distinguant, & ab altero, tanquam à pestifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ ceteris rebus existiment. verum, quia publica res ita cum priuata coheret, vt altera alterius commodò nitatur, nec fere, nisi vtrique recte sit, diu vigere & stare ciuitas vlla possit; propterea, quæ vtrique consulerent, leges, aliæ pro statu reip. aliæ pro singulorum vtilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus quia publica

sunt infirma, si separentur à diuinis; publici iuris facta diuisio est, vt altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato; & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur.

ROMANÆ leges aut à regibus latæ sunt, aut ab iis magistratibus, quos, regno sublato, alios aliis temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte alicunde sumptas facile crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tempestate in Italia & Albani, & Sabini, & præter ceteros Etrusci floruerint; cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Etruria orto natus esset; ad suam quisque patriam respexerit, & ea, quæ in iis populis probabiliora videbatur instituta, delegerit, Romæque legibus sanxerit. à Lacedæmoniis etiam nonnulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendum video deriuata. nam fere, quæcunque in XII. tabulis decemuiri scripserunt, de Solonis legibus translata sunt. nec verò, ab ingenio pauca, atque à prudentia esse deprompta, credendum est, præsertim in rep. cum in magnis opibus imperij, pro vario reru

euentu, noua iura temporum necessitas exprimeret. Regum ætate non multas in vrbe leges fuisse existimauerim: non solum, quia regum iussa pro legibus erant; ad eos grauissima quæque deferebatur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: verum etiam, quia ciuitas, neque dum populo satis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduus bellis exercitos, nondum licentia, nondum plane vis emerferat: non luxuries, non illa, quæ fere opes consequitur, malarum artium lues in urbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua vitia sunt, & ea, quæ fuerat, aucta. tunc, ut ad varios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuentaque sunt: sic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atque sananda, varia legum genera peperit necessitas. neque tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterant omnino, quicquid vellet, sed voluit nemo, nisi quod liceret. quin, ut ait Liuius, ab ipso statim vrbs primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, vocata ad concionem multitudine, quæ coalescere in populi vnus corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa subsecurus, multo etiam magis ciuitatē legibus excoluit, & ab armis ad religionē, bonosque mores totam traduxit. omnesque deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, ut, quod idem Liuius

b. i.

alio loco tradit, Brutus idem, qui tātum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico vel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immaturæ cupidine, priorum regū alicui regnum extorsisset. quare cū ipsos moderati ingenij, optimique exempli fuisse constat, tum leges habuisse, quarum ad præscriptum vniuersos ciues viuere voluerint. quibus de legibus, deque iis, quæ postea latæ sunt, ita summatim agemus, nihil tamē vt patiamur desiderari, ac primū de publicis & inter has primū de iis, quæ ad religionem pertinent, agendum est. **LEGES** publicæ de sacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non sane paucę institutę sunt. sed ante omnia, Romulus videtur, ne quis vnquam suas leges, aut sua facta posset infirmare, legem illam, quam regiam Vlpianus vocat, de suo imperio tulisse; cum populus, ab eo rogatus, omne suum ei, & in eum imperium, omnemque potestatem contulit. Hoc factō, ad inducendam religionem animū adiecit: & cum religione securitatē simul ciuium spectauit. de ipsa enim vrbe id primū statuit, ne quis, nisi per portas, ingrederetur, egredereturve; mœnia sacrosancta essent. quam legem videtur Cicero significasse in 1. 1. de Natura deorū, cū ait, muros à Pōtificibus habitos esse sanctos, quos violare nefas esset. Ita, cū & suā Romulus, & publicā salutē religione muniisset, sanxit deinde, idque semper seruauit, ne quid publice inau-

gurato fieret. vidit enim reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulo plus in nouo, variéque multis ex locis cōfluente populo habituras esse ponderis, si cum quadam erga deos pietate coniungerentur: quandoquidem id esse quasi frænum videretur ad impetus animorum reprimēdos, hominésque in officio, rectaque ratione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero in 11. lib. de natura deorum, vt ab ea fluxisse Romani imperij magnitudinem significet. Romulum, inquit, mihi persuadeo, auspiciis cōstitutis, iecisse fundamenta nostræ ciuitatis. Tum, sacris rebus ac ritibus præesse principes ciuitatis, hoc est, patricios, lege iussit; qui, diuina tractari à plebeiis hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; siquidem ea, quæ vim habet necessitatis, inopia faceret, vt eorum non modo manus labe rerum vilissimarum fœdarentur, verùm animi quoque tum cogitâdis, tum etiam patrâdis sceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnæ vigiliæ haberetur: optimo sane consilio, primùm, ne quid per noctem minus caste, minúsve pudice, sacrorum specie, committeretur; quod fieri plerunque contigit; deinde, ne qua fieri coïtio, ne quid iniri aduersus ipsum, publicamve rem occulti consilij, ne quid insidiarum tendi posset. ad quam legem Cicero spectauit, cùm in suis legib⁹ illa scripsit: Nocturna mulierum sacrificia ne sunt, præter
b.ij.

illa, quæ pro populo rite fiant. Et quoniam opinio fabularū, quibus antiquitas deos admiscere solita est, familiaritatē quandam inter homines & deos videtur inducere; vnde manat primum contemptus, & in moribus licentia, deinde ad omne facinus audacia: vinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmissimum sapientissimus rex futurū putauit, si pœnam iis lege indiceret, qui fabulosa de diis figmēta credidissent. Quid illud: vbi diuersa religio est, tollitur societas, & consuetudo. ex eo facilè odia, & ex odiis seditiones existunt. quo sæpe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauītque, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, coleant, nève sacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra suo loco agemus, videtur comitiis curiatis tulisse. qua de re Pomponij iuriscōsulti verba recitabo. Romulus, inquit, populo in x x x. partes diuiso, quas Curias appellauit, quòd tunc reip. curam per sentētias earum partium expediebat, leges quasdam curiatis ad populum tulit: tulerunt & sequentes reges, quæ omnes conscriptæ extant in libro Sex. Papirij; qui fuit illis temporib⁹, quibus Superbus, Demarathi Corinthij filius. isque liber appellatur ius ciuile Papirianū. Hæc Pomponius. Verum in Romulo temperatū fuit ingeniū, quale scilicet nascentis vrbis initia postulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos

sacerdotes, quos Romulus instituit, qui sexaginta fuerunt, ipse alios præterea adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, virgines Vestales quatuor, salios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patriciis, cui omnia sacra tum publica, tum priuata commisit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatē legibus sancita sint, sicuti alia multa, quæ religionis causa tum ab aliis regibus, tum à magistratibus in rep. constituta sunt. Regibus eiectis, lege tribunitia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiusdem Pomponij verba) iterumque cœpit populus R. incerto magis iure, & consuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idque prope x. annis. postea placuit, publica auctoritate x. constitui viros, per quos peteretur leges à Græcis ciuitatibus; vt ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis x. æneis perscriptas, pro Rostribus proposuerunt, vt possent apertius perspicere: datumque est eis ius eo anno in ciuitate summum, vt leges corrigerent, &, si opus esset, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. qui & ipsi animaduertenter aliquid deesse primis x. legibus: ideoque sequenti anno alias duas eisdē tabulis adiecerunt. In his legibus, quas centuriatis comitiis x. viri rulerunt, multa propriè de iure diuino sancita esse, necesse est: siquidem ita diligenter, & ita copiose scriptæ sunt, inspectis prius & sapientissimi Solonis legibus, & aliarum Græciæ ciuitatum

institutis, ac moribus, vt vel ætate sua Liuius, in immenso aliarum super alias aceruatarū legum numero, fontē tamen omnis publici priuarique iuris x i i. tab. esse dicat. sed de sacris ritibus ple-
raque, vetustate oblitterata, euanuerūt: non nulla de legibus ad creandos sacerdotes pertinentibus, veterum historiarum, ac monumentorum ope, quasi scalmus è naufragio, seruata sunt. Atque hoc de genere (vt à primis temporibus ordi-
ar: vnde veluti per gradus ad postrema descē-
dam) leges inuenio Romiliam primū, qua cau-
tum est, ne alij, præter patres, & magistratus, sa-
cra inirent, peragerētvē: deinde tribunitiam, Sextiam Liciniam, vt x. viri sacrorū, non, vt an-
tea, omnes patricij, sed ex parte dimidia de ple-
be crearētur: item aliam tribunitiā, Ogulniam, vt, cū quatuor pōtiffices essent, placerētque sa-
cerdotū numerū augeri, quatuor præterea pon-
tiffices, quinque augures, de plebe omnes, alle-
gerētur: vt omnino octo Pontificū, nouem au-
gurum numerus fieret. iam enim inter plebem
& senatum, hoc est inter inopes & diuites, pecu-
liare malum in liberis ciuitatibus erumpere di-
scordia cœperat, sēque plebs, quasi profanam, à
sacris amoueri querebatur. ideōque tribuni pl.
aduersante senatu, ad extremum, latis rogatio-
nibus, obtinuerunt, vt sacerdotia communica-
rentur. Fuere præterea de cooptādorū sacer-
dotum iure partim pro plebe, partim pro colle-
giis latæ, tribunitia Cn. Domitij, consularis, L.

Cornelij Syllæ dictatoris, tribunitia T. Atij Labieni, consularis C. Cæsaris, cōsularis deinceps & M. Antonij. cū enim, veteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à pōtificibus, reliqui sacerdotes à suis quique collegiis crearentur. vnus pontifex maximus à populo, quod omnium pene historicorū, Liuij maxime testimonio constat, Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, pōtificibus offensior, quòd alium, quàm se, sui patris in locū cooptassent, lege lata, ius sacerdotum subrogādorū à collegiis ad populū transtulit, eo anno, quo C. Marius tertium consul fuit. nec multo post ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locū Q. Seruilij Cæpionis: vt ex Valerij lib. v. licet conicere. huius legis in 1. 1. in Rullum agraria oratione Cicero meminit his verbis, Hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus tulit, quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. sunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio, Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, credo silentio, fauēte nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem. Existimo autem hac lege permisum, vt absentes etiā possent petere sacerdotia.

b. iij.

nam eam, vt opinor, significat Cicero, cùm ad M. Brutum ita scribit: Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo. existimo omnino absentium rationem haberi sacerdotum comitiis posse. nam etiam factum est antea. Caius enim Marius, cùm in Capadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, vlla lex sanxit. Postea L. Sylla, rerum potitus, cùm alia multa cõtra populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc sanxit, vt rursus sacerdotes à collegiis crearentur. de quo sic Pedianus in diuinationis commentario: His x. annis, victore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunitia, iudicandi iure, arbitrio creandorum sacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllæ, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiãque restituit. fecit autem hoc auctore C. Cæsare: qui, si populus in mandãdo sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pij locum, creatum iri, nõ sine causa putabat. quod re comprobatum est. nam, P. Seruilio Isaurico, & Qu. Lutatius Catulo, consularibus viris, & prouecta iam ætate, deiectis, ipse, nondum prætorius, in amplissimi sacerdotij gradũ ascendit. Tulit & ipse legem, non quæ à Labieni lege discreparet, (fuit enim vterque popularis) sed quæ nouum aliquod ius adscribe-

ret. Domitiā quidē legē in eo capite cōfirmavit, vt absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hæc in sua lege: Qui petit, cuius ve ratio habebitur. quorum verborum sententiā Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non præsentis. Rursus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum retulit post obitum Cæsaris M. Antonius cōsul, eo cōsilio, vt facilius ac certius M. Æmili⁹ Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Cæsaris locum subrogaretur. ita, quod historia demōstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, vt puto, satis certa, primum ex epistola ad M. Brutum, in qua ita scriptum est: Pansa viuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset. deinde, ante prætorum, sacerdotum comitia fuissent. cū enim, quo tempore hæc epistola scripta est, tum non à collegiis, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes, manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit, hæc autem epistola eo anno scripta sit, quo Hirtius & Pansa coss. fuērūt, id est eo, qui Antonij consularū primus consecutus est: liquet, Antonij legem non esse seruata, sed eam, quam Domitius tulerat, iterum esse restitutam. nitor etiam Dionis testimonio, qui libro x l v l. leges Antonij

à Panfa consule abrogatas esse narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui scripsit his verbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi, ut eius potius exemplum Panfa, quam ipse Panfa, secutus esse videatur. Est etiam ex ipso Cicerone minime dubium de abrogatis Antonij legibus argumentum. Acta, inquit oratione x i i. in ipsum, Antonij rescidistis: leges refixistis: per vim, & contra auspicia latas decreuistis. Præterea patet hoc eo clarius, quod in ea, de qua proxime memini, ad Brutū epistola proximam legem de sacerdotijs Cicero Iuliam appellat, quæ petendi sacerdotij potestatem absentibus permittebat, quod si post Antonij consulum, in quo legē tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Cæsaris lex: nimirum sublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum sacerdotum populi comitiis, quem sua lege primus Domitius induxerat, quanquam non id primus esset aggressus. nam aliquot annis ante C. Licinius Crassus eadem sententia legem promulgauit, nec tamen pertulit. sic enim in libro de amicitia loquitur C. Lælius, is, qui cum Africano minore cōiunctissime vixit. Quam popularis lex de sacerdotiis C. Licinij Crassi videbatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius vendibilem orationē religio deorum immortalium, nobis defendētibz, facile vincebat. atque id actum est prætorē me, quinquennio antē, quā

consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, causa illa defensa est. Hic, quando veterum testimonia, quæ sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitavi, adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuius, ut opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes, quàm expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor, cui omnia pateant. contrà, si quis est, qui se multa nescire fateatur, &, qui libenter in legendo dubitet, is ego sum. Quæro igitur, utrū Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an verò ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legē tulit non de pontifice maximo, sed de cæteris sacerdotibus à populo creandis, quia de pontifice ferri nō opus esse iudicaret, cū is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro xxxvii legem Domitiā de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renouatam, ut pontifex maximus in locū Metelli C. Cæsar à populo crearetur? quod si quis Domitiū & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponā Ciceronis, & Liuij auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, ut in sacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo esse factum significant, ut scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis verba sunt hæc in i. i. in Rullum oratione. Item, inquit, eodēque modo, capite altero, ut comitiis pōtifiçis maximi. ne hoc quidem vidit, ma-

iores nostros tam fuisse populares, vt, quod per populum creari fas nō erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinē sacerdotij voluerint populo supplicari, atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit; quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. satis aperte significat, ante Domitij legem à parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paulo clarius etiam hoc idem libro x x v. exponit: ait enim, Comititia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij ætatem annis. Quænā igitur est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse. Concedo, ante Domitij legē populi comitiis pōtificem maximū esse factum: sed Domitiū existimo, cū reliquorum sacerdotum, id est pontificum, augurum, x v. virorum, v i r. virorum, flaminum, aliorūque omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus præessent, eandem esse conditionem vellet, vt, quēadmodum pontifex maximus item ipsi à parte populi crearetur de sacerdotibus omnibus generatim tulisse, vt etiam pontificē ipsum maximū comprehendere videretur. ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pōtifice maximo nouū fuit, sed,

cùm generalibus verbis esset perscriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob causam, cùm L. Sylla Domitiam legem abrogavit, abrogatum simul & de pontifice maximo, & de sacerdotibus reliquis dicemus: non, quòd nominatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neque hoc esse factum, neque fieri oportuisse, diximus) sed, quòd, cùm de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximũ, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium sacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eadẽque lege à Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum sacerdotum par conditio fuit, ut omnes à parte populi crearentur. quod enim cõmuniter omnibus de sacerdotibus sancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius nõ fuit. Verus etiam de religione lex illa fuit, quam Qu. Papirius tribunus pl. tulit, quæ vetabat iniussu populi quidquã consecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat vllam. quod ex oratione pro domo cõiici videtur posse. Itẽ illæ de ritu capiundæ virginis Vestalis, Pappia primũ, deinde Popillia, qua de re apud Gelliũ scripta sunt hæc, De more ritũque capiundæ virginis literẽ quidẽ antiquiores non extant, nisi quòd capta fuisse fertur, quæ capta prima est, à Numa rege. sed Pappiam legẽ

inuenimus : qua cauetur , vt pontificis maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur, fortitiòque in concione ex eo numero fiat . sed ea sortitio ex lege Pappia non necessaria nunc videri solet . nam, si quis honesto loco natus, adeat pontificem maximum , atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius duntaxat, saluis religionum obseruationibus, ratio haberi possit, gratia Popilliae legis per se ratum fit. capi autem virgò propterea dici videtur, quia pōtificis maximi manu prehensa, ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur. in libro Fabij pictoris, quæ verba pontificem maximum dicere oporteat, cū virginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt . Sacerdotē Vestalem, quæ sacra faciat, quæ ius fiet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, vt quod optima lege fiat, ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est. Legum de religione vltima erit, & quasi agmen coget ea, quæ sacerdotes militiae vacationem, præterquam Gallico bello, habere iussit : non, quòd iis bello prorsus interdiceret : sed hoc tribuit, vt, si minus ire ad militiam vellent, cogi ne possent . nam sponte multos augures , multos pontifices ad bellum exiisse, historiae narrat. qui tamen extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam oc-

cupauerat, profectus est, is in prælio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabij Maximi vita, cùm ait: Crassum, quòd erat pontifex maximus, diuina quædã lex domi tenuit. eodémque & Liuius libro V I I. I. spectauit. Nominatæ, inquit, consulibus prouinciæ sunt: Scipioni Sicilia extra sortem, cõcedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. sed hic Crassus multis annis ante illum fuit, qui ab Aristonico est interfectus: vt ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum iis, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quòd nulli sine sacrificiis ludi fuerunt. & sacrificia religionis pars est. ideo & M. Varro, cùm de rebus diuinis libros quinque componeret, vnum de ludis, vt de re diuina, fecit. qua ratione adducti sumus, vt post leges de sacerdotiis eas, quæ sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cùm in vnum annum vouerentur, incertoque die fierent, senatus P. Licinium Varum, prætoré urb. ferre ad populum iussit, vt in perpetuum in statum diem vouerentur. hi ludi, cùm Annibal esset in Italia, victoriæ causâ Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudio c o s. ex Martij, clari vatis, carmine primùm instituti sunt: cuius in libris

hæc inuēta Liuius recitat lib. v. eadēque ferē
& Macrobius lib. Saturn. i. Hostes, Romani, si
expellere vultis, vomitāque, quæ gentium ve-
nit longe, Apollini vouendos cenſeo ludos, qui
quotannis comiter Apollini fiant: cū popu-
lus dederit ex publico partem, priuati vti con-
ferant pro ſe, ſuiſque. iis ludis faciendis prærit
prætor is, qui ius populo plebique dabit ſum-
mum. X. viri Græco ritu ſacra faciant. hæc ſi fa-
xitis, gaudebitis ſemper, fietque res veſtra me-
lior. nam is diuſ extinguet perduelles veſtros,
qui veſtros campos paſcit placidē. hoc inuēto
carmine, cenſuerunt patres Apollini ludos vo-
uendos, faciendōſque; voueri autē, & fieri à
prætorē vrbano; quod is eſſe videretur, qui ius
populo plebique ſummum daret: cū facti ef-
ſent, duodecim millia æris prætori ad rem di-
uinam, & duas hoſtias maiores dandas: & vt x.
viri ſacra ritu Græco facerent, hiſque hoſtiis,
Apollini boue aurato, & capris duabus albis
auratis, Latronæ boue femina aurata. Ludos præ-
tor cū facturus eſſet, edixit, vt populus per
eos ludos ſtipem Apollini, quantam commo-
dum eſſet, cōferret. populus eos coronatus ſpe-
ctauit. matronæ ſupplicauere: vulgōque apertis
ianuis in propatulo epulati ſunt: celebrēque
dies omni cæremoniæ genere fuit. Anno
proximo, referente Calpurnio prætorē, decreuit
ſenatus, vt ij ludī in perpetuum vouerentur.
triennio poſt, vt in perpetuum in ſtatum diem

vouerentur. P. Varus, vt diximus, prætor vrbanus, à senatu iussus, legem tulit: & ex ea lege ipse primus vouit, fecitque ante diem 11. nonas Quint. eumque diem solennem deinde seruatum esse Liuius tradidit. ego tamen M. Brutus, qui Cæsarem interfecit, prætoris vrbanus, absentis nomine, neque vno die tantum, neque 11. nonas Quint. factos inuenio, sed, cum nonis Quint. essent commissi, vsque ad 11. idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri epistolarum ad Atticum x v 1. colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, vt opinor, Liuius lib. x x v 1. his verbis: Ludis Apollinaribus ad v. idus Quint. cælo sereno, interdum obscurata lux est. Alios præterea ludos Romæ fuisse, notum est. de quibus agitur in alio libro separatim. nunc leges ostendamus: id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius hæc, Ludis Megalensibus principes ciuitatis mutua inter sese cõuiuia agitabant: qui vetere s. c. quod factum est C. Fânio & M. Valerio c o s s. iurare cogeantur, cõceptis verbis, apud consules, non amplius in singulas cœnas sumptus esse facturos, quàm centenos, vicensque aris, præter olus, & far, & vinum, neque vino alienigena, sed patrio vsuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos. sed post illud s. c. lex Fânica lata est: quæ ludis Romanis, item plebeiis, & Saturnalibus, & aliis quibusdâ diebus

in singulos dies centenos æris insumi concessit, decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris autem omnibus denos. Et quoniam spectandi locū senatores in imis gradibus ante omnes habuerunt, quod instituere curules ædiles, cenforum iussu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit sua lege L. Roscius Otho Ciceronis ætate, alterā in populo distinctionē. tulit enim, vt equester ordo seorsum à plebe in x i i i i. gradibus sederet, iis tamen equitib⁹ exceptis, qui siue suo, siue fortunæ vitio decoxisset. cui generi certum locum assignauit, pœna irrogata, si in x i i i i. sedissent. hinc illud in Antonium, oratione ii. Tenésne memoria, te pre-textatum decoxisse? patris, inquires, ista culpa est. cōcedo: illud tamē audaciæ tuæ, quodd sedisti in x i i i i. cū esset lege Roscia decoctorib⁹ certus locus constitutus; quamuis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset. Primū igitur senatores in sedilibus circo proximis confidebant. secundo loco proximē sedisse equites putabam, cū, exceptis senatoribus & magistratibus, dignitate anteirent: sed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, sedisse quidem in x i i i i. ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, sed confusē, tantum vt x i i i i. ordines haberent. Nero, inquit libro x v. equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. nam ad eam diem indiscreti ibāt: quia lex Roscia nihil, nisi de x i i i i. ordinibus,

sanxit. Hic legis Titiae & Corneliae, à duobus fortasse tribunis pl. late, (nam & plebeij Cornelij fuerunt) subiungenda mentio est, quae sanxit, ne quis in pecuniam luderet, sponsonemque eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pilove iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quae virtutis causa fiebant. hanc legem vtrum reip. an imperatorum temporibus latam existimem, compertum non habeo. mentionem video fieri apud iurisperitos. Nec omittendum illud, quod pertinere videtur ad ludos, histriionum licentiam repressam esse lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum scripsit ad Herennium, atque etiam Suetonius meminit. Non est, opinor, à legibus de religione lex illa seiungenda: quam vetustam fuisse Liuius asserit, prius literis, verbisque scriptam; vt, qui praetor maximus esset, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis seruandae gratia creatum esse dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperiosum, ab eoque clauum esse fixum dextro lateri edis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruae templum fuit: & addit, eum clauum, quia rarae primis vrbis temporibus erant literae, notam numeri annorum fuisse credi: eoque Mineruae templo dicatam legem, quia numerus Mineruae inuentum esset: eam autem carimoniam, cum per aliquot annos fuisset intermissa, ideo esse renouatam, vt pestilentia sedaretur. quod antea factum, prosperaeque rem successisse,

c. ij.

seniores prædicabant. Post res diuinas humanæ sequuntur: & inter humanas primum dignitatis locum obtinet magistratus. itaque ordo postulat, ut, quæ leges de iis latæ sunt, eas hic exponamus. Prima fuit, ut opinor, hæc, ut de senatu, id est de patriciis familiis, omnes magistratus crearentur: idque à Romulo institutū reliqui deinde reges obseruarūt. hanc autem legem, vix putauerim, comitiis curiatis, ut reliquas, à Romulo esse latas, quippe, quæ aduersus plebis voluntatem res esset, eam rem cur ipsius plebis iudicio potestatiq̃e cōmitteret? sanxit igitur hoc regio iure, publicisque tabulis consignauit, & obseruari pro lege voluit. quod perspicue demonstrat Dionysius lib. i. i. cū ait, Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege sanxisse, ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius dicerēt: plebei, quia rudes inopēsque essent, agros colerent, quæstuariisque artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id est salus ipsa, custoditur, maximè quæsiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium videretur esse propēsus, datum aliquid populo voluit, &, ut is suis suffragiis magistratus crearet, leges scisceret, bella decerneret, curiatis comitiis tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicārēt, ita creari iussit, ut ad populū prouocatio esset. qua ipsa de lege & infra mentio fiet inter eas, quæ ad criminalia capitalia pertinent, nec tamen hic, cū ad

duumuiros, hoc est ad magistratum pertineat, omittendam putauimus. Eiusdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus præerat, & veluti secundum locum, vt ait Pomponius iuriconsultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eiciendi, & inducendę libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quæstores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in iis libris, quos de potestatib⁹ inscripsit. idem tamen hæc subiūgit: Sicuti dubium est, an, Romulo & Numa regnantibus, quæstor fuerit: ita, Tullo Hostilio rege, quæstores fuisse certū est. & sanè crebrior opinio est, Tullum Hostilium primū in remp. quæstores induxisse. Legem aliā præterea in regno Romano de magistratibus non video nominari. Regibus pulsīs, prima de magistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, vt singulis annis bini consules, regia potestate, crearentur, iisque primū creandis centuriata comitia ab interrege, vt ait Dionysius, haberentur: quæ tamen à præfecto vrbs esse habita, Liuius tradit. sic enim lib. i. scripsit, in extremo: Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbs ex commentariis Ser. Tullij creati sunt. in quo videtur illi esse cum Dionysio controuersia: quæ tamen nulla est. nam & ab interrege, & à præfecto simul vrbs habita sunt ea comitia, quibus primi cōsules creati sunt, cum iis præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ
c. iij.

pater: qui erat idem interrex, idem vrbis præfectus: interrex, quod eum senatus habendis consularibus comitiis, Bruto referente, creasset; præfectus, quod ei Tarquinius, ad bellum proficiscens, curam vrbis mandauerat. vtrunque enim scriptum est apud Dionysium. aut igitur à præfecto vrbis Lucretio creati consules sunt, vt ab interrege, non vt ab vrbis præfecto; aut etiam, quod, qui interrex esset, idem & præfectus vrbis vocari posset. vrbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, vrbanas res qui curaret, magistratus omnino nullus esset. Post hanc legem duæ sequuntur proximæ, à P. Valerio consule, Bruti collega, latæ, quibus plebis potestas aucta, senatus & magistratuum imminuta est; primum, vt magistratum nemo caperet, nisi qui à populo imperium acciperet: si quis aliter fecisset, capitali pœna puniretur, qui eum occidisset, ei impune esset: deinde, vt aduersus magistratū prouocatio ad populū esset, nè quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationē verberare, aut necare vellet. quam legem cēturiatis comitiis esse latam, Valerius tradidit lib. i i i. Pro patriciis ea fuit, quæ, vt opinor, T. Lartio Flauo i i. Q. Clælio c o s. lata est, de dictatore sine prouocatione creando, & vt de consularibus legeretur, fuit autem hæc lex ideo pro patriciis, quia, cūm creari dictatorem de consularibus iuberet, sequebatur, vt de patriciis crearetur. consules enim tunc, & per annos deinde

multos, patricij fuerunt: nec prius de patriciis legi dictator desit, quàm creari duo consules patricij desierunt. non enim cōsul patricius dictatorem quēquam de plebe dixisset, itaque qui primus de plebe dictator fuit, C. Martius Rutilus, is à M. Popillio Lānate consule plebeio dictus est: cū ita casus tulisset, vt aduersus Etrusci belli terrorē dictator dicendus esset, nec nisi à consule plebeio dici posset: quia consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello retineretur, ita cōmunicata plebi dictatura, anno ab vrbe condita cccic. idque cōtra veterem consuetudinē, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorē de plebe fieri vetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Martius consularis, satisfecit igitur legi Popillius, cū consulem hominē dictatorem dixit, patriciis non satisfecit, quia consularē de plebe dixit, cū omnes antea de patriciis dicere cōsueuissent. Eadem fortasse lege sancitū est, (legem certè, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo posset vti, idque vel ob eam causam, quòd, cū plus inesse roboris in pedestribus copiis putaretur, propterea in legione permanere, nec locū deferere deberet imperator, vel quòd, cū ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerūt eum populo inferiore videri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterē legem concessit, vt equo vehi posset: datūque id hominis c.iiij.

virtuti, ac tēpori, cūm, cæsis ad Cannas Romanis, in vno Fabio, dictatore creato, melioris fortunæ spes reposita videretur. Illa pro plebe aduersus patricos fuit, quæ in Sacro mōte lata est, & Sacratę nomen accepit, vt plebi sui magistratus essent, iique sacrosancti: quibus auxilij latio aduersus consules esset: néve cui patrum capere eū magistratū liceret, qua lege tribuni pl. quinque primi creati sunt: nec tamen, vtrum vna tantum lex, an plures in Sacro mōte latæ sint, satis cōstat. Liuius & Dionysius, vbi rem ipsam narrant, vnam nomināt, sed Liuius alibi non semel, Sacratæ leges, dixit. Cicero quoque de prouinciis cōsularibus, Si patricius, inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges sacratas esse. & pro domo sua: Vetant leges Sacratæ priuatis hominibus leges irrogari. & in ea, quæ integra non extat, pro C. Cornelio: Tanta in illis virtus fuit, vt anno post reges exactos xvi. propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. quibus locis non de vna lege, sed de pluribus accipiendum videtur. quod si vnam omnino legē velimus fuisse, & rectè tamen dictum utroque numero, defendere: rationē afferemus hanc, vnam legem dici, quia re vera vna sit: plures, quia pluribus partibus, eodem tamen spectantibus, constet: quomodo x i i. tab. & legem, & leges appellari videmus. Sequitur lex à Publilio, & Latorio tribunis pl. lata, vt plebeij magistratus tributis

comitiis fierent, qui curiatis antea fieri solebāt. Tum illa lex, qua, vt x. tribuni pl. crearentur, bini è singulis clafsibus, anno à primis tribunis pl. x x x v i. cautum est. Alia lex fuit, qua, Dionysio teste, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquid contra diceret, vel dicētem interpellaret, si quis fecisset, vades tribunis daret, pœnámque à tribunis impositam solueret: qui vades non dedisset, morte puniretur, bona eius sacra essent, de pœnis autē ipsis populus iudicaret. Et quoniā Atinij plebisciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri video, quānam eius fuerit sententia, quærendum videtur. Ego sic existimo, tribunos pl. ante Atinium plebiscitum partim senatores fuisse, alios non fuisse: quod scilicet liberum esset populo R. tribunatum pl. mandare cui vellet. Atinius, quo modo quidem mihi videtur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit potestatis tribunitiæ dignitatē. tulit enim, non, ne quis, nisi iam senator, tribunus fieri posset, (plebis enim libertatem huiusmodi rogatione minuisset, neque id plebes vlllo modo sciuisset) verum, vt, quem tribunum pl. creasset, is hoc ipso in posterum senator esset, atque hanc esse Gellij verborum sententiā crediderim, cū ait libro x i v. tribunis pl. senatus habendi ius fuisse, quanquam senatores nō essent ante Atinium plebiscitum. hoc etiam è quodam Suetonij loco suspicamur. nam in Au-

gusto, Comitiiis, inquit, tribunitiis, si candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, non licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, iis, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, ut ex senatu tribuni pl. crearentur, ut ob eam ipsam causam instituti sint, ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantiùs ageret: ideoque ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea cœpere equites quoque Romani, ac senatores tribunatum pl. petere. Nec multo post x. viri, sine prouocatione creati, x. i. tab. leges condidere, comitiis-que cœturiatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X. virorum imperio finito, cum tribuni pl. creati essent, quos x. viri simul cum prouocatione sustulerant, quæ firmissima plebi auxilia, & tanquam duæ tuendæ libertatis arces fuerat, tribunatu inito, sine vlla mora M. Duilius de consulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multo ante P. Valerius consul, ut diximus, tulerat: sed, intermissam, & quasi sublatam x. virorum magistratu, Duilius renouauit, auctâ opinor, aliquare, & grauiori iure confirmatam: sicuti & aliæ leges multæ diuersis temporibus plures latores habuere, cum vetus lex noua lege vel corrige-

retur: vel, vt tempus, morésque ferebant, aliis cautionibus adiectis, augetur. hinc de comuni omnium Quiritium iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, postremo Hortensia, prima duorum consulū reliquæ duæ dictatorum: hinc sumptuariæ, vel, vt Cato censorius, appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Æmilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quæ non ideo alia post aliam latæ sunt, vt priorem legem posterior abrogaret: sed, vt dixi, vel vt corrigeretur aliquid, vel vt nouum ius, vtile ciuitati, ascisceretur, vel vt, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro I I. de Officiis Cicero significat his verbis: Nondum centum, & decem anni sunt, cùm de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset, at vero postea tot leges, & proximæ quæque duriores. causam porrò iuris eadem de re constituendi hanc video fuisse, vt antiquæ legi, iam vetustate senescenti, noua subueniret. quod in lege Licinia de sumptibus, quæ fere idem, quod Fannia, sanxit, quæsitum esse, in Macrobio legimus, Sat. lib. I I I. atque hoc ipsum de X I I. tab. euenisse, idem tradit. quarum vbi contemni cœpit antiquitas, eadem illa, quæ illis legibus cauebatur, in alia latorum nomina transierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latū erat: &, quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata

L. Valerius & M. Horatius coss. non cōfirmarunt modo, sed auxerunt etiam nouo iure adscripto, cū ille de prouocatione à consulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magistratu, quicumque crearetur, lege sanxerint. qui & aliam legem, qua veterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, vt sacrosancta essent tribunorum pl. corpora, cuius rei prope iam extincta memoria erat, religione etiam ad legē adiecta, cērimoniis quibusdam ex magno interuallo relatis. eadēque lege cautum est, vt, qui ædilibus, iudicibus, x. viris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. sed horum consulum prima lex ea fuit, quæ tribunorum pl. potestatem quā maxime auxit, quā tulere cēturiatis comitiis, vt, quod tribuni pl. iussissent, populum teneret: quod ante veluti in controuerso iure fuisse, & Liuius ait, & Dionysius confirmat. cur autem controuersum fuerit, Liuius non exponit, sed Dionysius subobscurè significat, quia, cū lege centuriatis comitiis lata populus omnis teneretur, tributis verò comitiis latam plebeij tantum seruarent, plebs eandem esse cōditionem in vtrisque legibus volebat, vt, quemadmodum centuriatis comitiis, vbi plus patricij possent, latas leges plebeij obseruarent, item eo iure, quod tributis comitiis sancitum esset, in quibus plebeij patriciis suffragio præstabāt, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebēque sciuit, qui plebē sine tribunis

pleb. reliquissent, quique magistratum sine pro-
uocatione creassent, tergo ac capite punirétur:
qualem & consules Valerius & Horatius tulerant.
Anno proximo L. Trebonius tribunus pl.
rogationem tulit, vt, qui plebem Romanam tribu-
nus pleb. rogaret, is vsque eò rogaret, dum
x. tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tri-
bunis nusquam numerum præfinierat: tantum,
vt relinquerentur, sanciebat, & ab iis, qui creati
essent, cooptari collegas iubebat. sustulit igitur
Trebonia lex cooptationem. nam cùm iusserit,
ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, o-
mnes planè tribunos, qui x. omnino erant, crea-
ri; nimirum partem tribunorū creari, reliquos
autem ab ijs, qui creati essent, cooptari vetuit.
quod cùm M. Duilius tribunus pl. fecisset; re-
ctèque factum, neque contra legem ab ipso la-
tam commissum, defenderet; anno insequenti
Trebonius tribunus ple. ne in posterum fieret,
lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib.
iiii. cùm ait: Ante omnia refellit falsum imagi-
nis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne
tribunis collegam cooptare liceret. hæc enim
verba nihil aliud significant, nisi id, quod idem
lib. iiii. scripsit, vt qui plebem Romanam tribu-
nos plebis rogaret, is vsque eò rogaret, dum x.
tribunos pleb. faceret. Secuta lex est de tribu-
nis mil. consulari potestate promiscuè ex patri-
bus ac plebe creādis: qui tamen per annos iiii.
& x. patricij omnes creati sunt. Huic proxima

successit de censoribus quinquenni imperio è gente patricia creandis, Geganio Macrino I. I. Quintio Capitolino v. c o s. quam ipsam legem sexennio post Mam. Æmilius dictator correxít, lege lata, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. grauis enim omnis diuturna potestas in libera ciuitate. Biennio post lata lex est à tribuno pl. tollendæ ambitionis caussa, ne cui album vestimentum addere petitionis caussa liceret. cuius deinde vim auctoritatémque fuisse nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani vita Plutarchus, Marcio Censorino suadente latam, ne cui bis eundem magistratum petere liceret. quam postea constat esse abrogatam: cùm multi iterũ, ac sapius cõsules fuerint. De duplicãdo quæstorum numero lata lex est, vt, præter duos vrbanos, quorũ fuisse originẽ antiquissimã iam ostēdimus, duo, qui cõsulibus ad ministeria belli præsto essent, crearẽtur, iique promiscue de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autẽ opes maximè omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo, qui tribuni pl. duas leges tulerũt, vnã, vt x. viri sacrorũ ex dimidia parte de plebe crearẽtur; alterã, vt alter vtique cõsul plebeius esset. quam Liuius Liciniam, non Sextiã, vocat, opinor ob eam causam, quod Licinius tulerit, suscripserit Sextius. Leges deinde alię de cõsulatu latę sunt, omnes è rep. quę tamẽ haud omnino sunt obseruatę. quid enim vtilius reip. quàm ne quis iterum consul fieret? quod

quidē omniū ciuiū iura exæquare videbatur, & malē cogitātibus viā obstruebat ad potētiā singularem. hoc igitur lege sancitū est. Itē illud, ne quis ante x l i i. ætatis annū consulum petere posset. temeritas enim florentis ætatis, prudentia maximē senectutis, aut eius ætatis, quæ ad senectutem accedit. Absentes etiam à consulu lege summoti sunt. equum enim fuit adesse, & populo supplicari in eo magistratu, quem populus ipse mādabat. Duas tulit L. Sylla, utrāque præclaram: vnā, ne quis intra x. annos cōsul iterū fieret; alterā, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ valuerūt ambæ ad extrema reip. tempora. eam quidē de magistratib⁹ curulibus non omitendis Cicero significat oratione x i. in Antonium: Vopiscus, inquit, ex ædilitate cōsulum petit. soluat⁹ legib⁹. Sed, quo anno lex Licinia de altero cōsule plebeio rogata est, eodē M. Furius Camillus è s. c. tulit, vt ædiles ex patribus duo crearētur, qui curuli sella, vt consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodē latum existimo, vt prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magistratu, neque quibus comitiis lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cū patricij prætorem postulassent, iūque, vt de gente patricia crearetur, à tribunis pleb. concessum esset; non dubito, quin legem, qua patriciis honor accederet, patricius magistratus tulerit. quod si ita est; latam à dictatore Camillo, qui cōtrouersias inter patres plebemq; sedauit, facile crediderim: præsertim cū, & legē

de curulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem anno esse latam, Liuius narret. comitiis autem vtrunque legem non iisdem latam puto, sed tributis de ædilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magistratus fuit. cum enim minores magistratus tributis comitiis, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati sunt, iisdem comitiis latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de ædilibus & è s. c. & à dictatore, id est à summo magistratu, lata sit, propterea comitiis centuriatis latam esse dicendum est: cum, & alias leges tum è s. c. tum à maiore magistratu tributis tamen comitiis latas esse, constet, vt quam Piso consul de incestu P. Clodij è s. c. rogauit: quam in foro latam esse, vbi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola, Vereor, lib. i. ad Atticum. Illud additum videtur aut tunc; aut postea, in lege de prætore vrb. ne plus quàm x. dies ab vrbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex iis verbis in Philippica 11. Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab vrbe plus, quàm x. dies, abfuisset? erat enim prætor vrb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, cōsulare munus in vrbe sustinebat; factum id non lege, sed more maiorum: qui tamen fere pro lege solebat esse. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, cōsuetudo pro iure, & lege in

iis, quæ non ex scripto descendunt, obseruari solet. eiusque rei causam egregie tradidit Iulianus: qui, cum hæc scripsisset, Quibus de causis scriptis legibus nõ vimur, id custodiri oportet, quod moribus & cõsuetudine introductum est; subiunxit: Nam, cum ipsæ leges nulla ex alia causa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt; meritò & ea, quæ sine vllò scripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim interest, suffragio populus suam volutatem declararet, an rebus ipsis, & factis? quare rectissimè etiam illud receptum est, vt leges non solo suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur. Anno proximo, cum, pro vno consule plebeio tres patricios prætextatos esse, vnum prætorè, & duos ædiles, tribuni pl. in concione quæreretur, concordia causa concessum primo est, vt ædiles cur. alternis annis ex plebe fierent. postea promiscuum fuit, libero in omnibus ædiliū cur. comitiis populi suffragio. Cautum etiam plebiscitis non nulli scripsere, ne quis eundem magistratum intra x. annos caperet; neu duos magistratus vno anno gereret; vtique liceret consules ambos, plebeios creari. sed, legem de magistratuum interuallo neque in consulibus, neque in prætoribus seruata inuenio; credo, quia, quod populus postremum comitiis iuberet, id ius ratumque esse in x i. tab. sancitum erat. iussum autem populi & suffragia esse interpreta-

d. j.

bantur. qua ratione & duos consules patricios cōtra legem Liciniam creatos, Liuius lib. v i i. scriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricij damnum acceperere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, vt alter vtique ex plebe censor crearetur; veterem confirmauit, vt plebiscira omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magistratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere posset. promiscua erat curulis ædilitas: communis consulatus, atque adeò plebis potius, quàm patrum, cū duos cōsules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex vetaret: ad dictaturam, ad censuram æquè plebeiis hominibus & patriciis aditus patebat: de prætura, quæ patriciis tantum hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis vox exaudiebatur: credo ob eam causam, quia, cū vnus prætor crearetur, eum ipsum locum appetere, impudentiæ videretur. itaque, cū auctus deinde prætorum numerus est, tum, ne cuius magistratus particeps plebs non esset, prætura plebeiis etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem tulit, diligentius sanctam. eamque tertio tum post reges exactos latam esse, semper à Valeria familia, lib. x. scribit Liuius. causam autem sæpius renouandæ haud aliam putat fuisse, quàm quòd, plus paucorum opes cū possent, quàm libertas plebis, prouocationis auxilio aduersus ma-

gistratum iniurias haud fere quisquam utebatur. quod autem eam legem ait tertio tum ab eadē familia esse latam; neque præterea latores ipsos nominat: significat, primum eam, quam P. Valerius Publicola consul, anno post reges exactos, de prouocatione aduersus magistratus ad populum primus tulit; de qua lib. i i. mentionē fecit: deinde eam, quam cōsul L. Valerius tulit, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. i i. scriptum reliquit. in tertia ita sanctū: eum, qui prouocasset, virgis cædi securique necari non licere: si quis aduersus ea fecisset, eum improbè fecisse. pœnam autem in eum, qui contra fecisset, Valerius in sua lege nullam nominauit: & quæ tum probitas erat, pœnā in ipso improbitatis nomine satis grauē duxit. At mulctis post annis, cū audacia magis emereret, neque satis à facinore deterreret infamia, graui pœna, si quis verberasset, necassetve ciuem Romanum, M. Porcius Cato sanxit. has leges, de prouocatione à tribus consulibus Valerię gentis latas, ad populi libertatem potestatemque pertinuisse, manifestum est: easque significat Cicero Academicorum ii. cū ait: Commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cū consules essent. tres enim consules Valerios intelligit. Postea secuta est illa, quam M. Fuluius Pætō, T. Manlio Torquato c o s. M. Curius Dentatus tribunus pl. tulit, vt ante comitia patres d. ij.

auctores fierēt, hoc est, vt probare se diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legē, Cicero in libro de Claris oratoribus, Ap. Claudio Cæco interrege comitia habēte, Liuius autem, P. Sulpitio, latam esse tradunt. de quo tantum illud dicam; ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia nō haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Liuius asserit, Cicero Sulpitium videtur existimasse. itaque ille Sulpitium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Menia, quæ ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidque planè sanxerit, adhuc quæro. De communi omnium ciuium Romanorum iure, vt, quod à plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato c o s. & à Publio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum præclara lex, quæ, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratum capi vetuit. videlicet hoc iudicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium remp. administrare, nimis indecorum esse. itaque Liuius lib. x x v i i. Seruiliū, inquit, negabant, iure aut tribunū pl. fuisse, aut ædilem esse: quod patrem eius, quem i i i. virū agrarium occisum à Boiis circa Mutinam esse, opinio per x. annos fuerat,

viuere, atque in hostium potestate esse, satis cōstabat. & lib. x x x. de eodem: Latum ad populū est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod, patre, qui curuli sella sedisset, uiuo, cū id ignoraret, tribunus pl. atque ēdilis pl. fuisset, contra quā legibus sancitum erat. Legem etiam fuisse, quā is, qui comitiis præsset, sui rationē in petendo magistratu habere vetaretur, Liuius lib. x. significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationē, quot annos nati quique magistratum peterent, caperētque: vnde & ipsi, & posteris cognomē inditum, vt Annales Villij dicerentur. Et quoniam, quis planē cuique magistratū petēdo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio; quid ipse legendo obseruauerim, breuiter subiiciam. Omitto quæsturam, tribunatum pl. ædilitatem pl. quia curules tantum magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam si quæsturæ certum annum Villius sua lege statuisset; vnde postea tam incerta ratio? gesserunt enim quæsturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno ætatis x x v i i. M. Cicero anno x x x i. C. Cæsar x x x i i. M. Cato Vticēsis x x i x. quod si quis dixerit, liberā fuisse, quo quis anno vellet, quæsturæ petitionem, modò peteretur post annum x x v i. qui esset adpetendum legitimus: ideo mirū videri non debere, si Cicero, Cæsar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint, quandoquidē satis duxerint leges obseruare, quæ petendæ quæsturæ annum

d. iij.

definiebāt x x v i. gerendē x x v i i. hoc si quis obiecerit; ad coniecturam, id est, ad rationem ipsam, cōfugiam. Quid enim? similēne veri est, C. Cæsarem, (omitto Ciceronē: cui tamen, cū homo nouus esset, laborandum maximē fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occasio negligenda) sed C. Cæsarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, cūne verisimile est petitionem quæsturæ ab anno x x v i. si is legitimus esset, in annum x x x i i. distulisse? verum habeo, quo nitar, aliud paulò firmitus argumentū. video enim, Pompeium Magnum, cū annum ageret xxxv. consulatum gessisse, solutum videlicet legibus, meritorum ingentium in rep. eximiaque virtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demonstrat. quo modo igitur & Cicero ipse, & Cæsar, & Cato quæsturam ante annum x x x v. ceperunt? num obscurum est, leges loqui de curulibus tantum honoribus, ædilitate, prætura, consulatu; quæsturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur verba Ciceronis. Quid, inquit, in oratione pro lege Manilia, tam singulare, quàm vt, ex s. c. legibus solutus, cōsul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? dicit, Vllum alium magistratum. quod, si de quæstura leges locutæ sunt, falsum est: cū, vt ostendi, quæsturā multi gesserint ante annum x x x v. quo anno gestum esse

primum à Pompeio consulatum, quem Cicero significat, tum ex Appiano constat, tum ex Velleij historia, in qua scriptum est, periisse Pompeium Cæsare & Seruilio cos. anno ætatis suæ LVIII. à quo anno si retrorsum numeres; cadet primus eius consulatus in annum eius ætatis xxxv. vt tamen ita supputes; nō simul cum anno ætatis Pompeij finiisse consulatum, sed cū ille iam annū esset ingressus xxxvi. ita cum fastis Capitolinis, & cum Appiano Velleij congruet historia. nam, quod ait Plutarchus anno LIX. interiisse Pompeium, id quoque potest esse verum, hoc modo, vt primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Qu. Seruilio cos. quo anno Pompeiū esse natum, Velleius affirmat. tametsi, cū ait ipse Pompeium periisse anno LVIII. nō incipit numerare ab eo anno, sed à proximo sequenti: quod scilicet non ita multo ante exitum cōsulatus Atilij & Seruilij natus esset Pompeius, & exiguum illud spatium in annorū numero videretur omittendum. Constat igitur, legem Villiam nihil de iis honoribus sanxisse, qui caperētur ante eum annum, quo Pompeius primum cōsul fuit, siue eum velis esse xxxv. siue malis xxxvi. nā ædilitatis curulis annus erat xxxvi. cuius rei argumētum est, quod eam petiit Scipio Æmilianus xxxvi., & solutus legibus, consul factus est. annum porro fuisse eius ætatis xxxvi. Velleius demonstrat his verbis. Deceffit M. Aquillio C. Sépronio cos. anno ferme d.iiij.

L. V. I. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorē
 cōsulatū eius, in quem creatus est anno xxxvi.
 ita dubitare desinet, vt omittam, quòd, cū ēdi-
 litas prætura biennio antecedit, & prætura
 item biennio cōsulatū: cōsulatus autē geratur
 anno xlii. quod paulò pòst ostendemus, ne-
 cesse est, vt gerēdæ ædilitati legitimus annus sit
 xxxvi. Nunc agamus, quando satis de ædili-
 tate dictum est, de anno præturæ. at hoc, si de
 ædilitate cōceditur, in dubium vocari non po-
 test, geritur enim ædilitas anno xxxvi: sequi-
 tur post biennium prætura: quod indicant &
 multorū exempla, & illa maximè verba Cicero-
 nis in epistola ad Furnium: Si ædilis fuisses, post
 biennium tuus annus esset, ergo geritur prætura
 anno xli. Nec de cōsulatu difficilis probatio est.
 percurratur fasti: neminē inuenies, nisi prætura
 biennio saltem ante gesta, cōsulē fuisse. est igitur
 annus cōsulatus xlii. accedit Ciceronis
 testimoniū in oratione v. in Antonium: in qua
 sunt hæc: Quid Macedo Alexander? cū ab in-
 eunte ætate res maximas gerere cœpisset, nō-
 ne tertio & trigesimo anno mortē obiit? quæ est
 ætas nostris legibus x. annis minor, quàm cōsu-
 laris. Hanc, opinor, legem Dio significauit,
 cū ait lib. xxxix. Consules in senatu senten-
 tiam dixerunt, vt ei prætura daretur: licet non-
 dum per leges liceret. quò spectauit & Plutar-
 chus, cū dixit: Decreuit senatus, vt Cato-
 ni prætura extra ordinem daretur: & Valerius

libro I I I. cùm inquit : Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in urbem deportauerat . cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat , vt prætoriiis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans , quod nulli alij tribueretur sibi decerni. quanquam est quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum eo sit anno decretum, quo Marcellinus, & Philippus consulatū gesserūt ; certe per ætatem potuit Cato petere præturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena coss. fuerat. prætura vero quadriennio tātum à tribunatu distat: eoque magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo coss. petere præturam, quòd anno sequenti, Pompeio & Crasso coss. petiit, nō vt designaretur, sed, vt creatus magistratum statim iniret , quòd anno proximo superiore habita comitia nulla fuerāt: ideoque cōsules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde prætores crearunt . quòd igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo coss. producta in annū sequentem comitia sunt, propterea Cato nō petiit eo anno, petiit autē sequenti, cōsulibus, vt dixi, Pompeio & Crasso creatis. quare, etiam si Plutarchus dixerit, licet nondū per leges liceret: videndū tamen est, an senatus potius decreuerit, vt omnino Cato prætor crearetur, neque à populi suffragiis pēderet, quorū

dubius esset euētus. quam sententiā illa quoque videntur confirmare Valerii verba: Campestrē experiri temeritatem, quā curiæ beneficio vti, satius esse duxit. Fuit & lex vt duo prætore createntur, mox alia, vt tres: deinde Bæbia, vt quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur: propterea, simul cum vrbis opibus, & ciuium frequentia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus est, vt, quo anno C. Cæsar cum M. Antonio consul fuit, xv i. prætores Romæ esse cœperint: cum ante Syllæ dictaturam v i. vt ait Velleius, post v i i i. deinde x. fuissent. quos deinde ab Augusto rursus x. esse factos, apud Dionem in historia scriptū est. Legimus etiam apud Censorinum de prætoribus vrb. plebiscitum, à Pletorio tribuno pl. latū, his verbis: Prætor vrb. qui nūc est, quique posthac fuerit, duos lictores apud se habeto: isque supremam ad solis occasum ius inter ciues dicit. Referam in hunc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magistratus capere liceret: deinde, ne ad eos prouocatio esset: tum, ne leges ferre possent: postremo, ne iis concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta consul primum legis caput abrogauit. tulit enim, vt alios magistratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abrogauit

Pompeius Magnus in primo cōsulatu, lege lata, vt ad tribunos pl. esset prouocatio. omniāque omnino, quę tribunis pl. ademerat Sylla, illis esse restituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi lege nunquam amiserunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Cæsar his verbis lib. i. de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Cæsar propinquis eius spatium datur: nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: sed de sua salute septimo die cogitare coguntur: quod illi turbulentissimi superioris temporis tribuni pl. octauo denique mēse suarum actionum respicere, ac timere consueuerant. & in eodē libro, paulo post: Nouum in rep. introductum exemplum quæritur, vt tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superiori- bus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse: Pompeium, qui amissam restituere videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse. Veruit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab vrbe abesse: de qua, vt opinor, significant illa verba Gellij lib. i i i. cap. i i i. Tribuni pl. quos nullam diem abesse Roma licet, cū post mediam noctem profiscuntur, & post primam facem ante mediam sequentem reuertuntur, non dicuntur

abfuisse vnum diem, quādo, ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam illius in vrbe sunt. Nam, quod in Liuiο lib. i x. legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cū de iis, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in senatu ageretur, ita locutos: Neque exolui religione populum deditioe sua, nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur, neque se pro eo, quod, spondendo pacē, seruassent exercitum populi Romani, pœnam vllam meritos esse, neque ad extremum, cū sacrosancti essent, dedi hostibus, violariue posse: tribunos quidem plebis esse, cū hæc dicerent, Liuium, & Melium, constat, non tamen simul illud, eosdē fuisse tribunos pl. cū pacem ad Caudium sponponderunt. non enim hoc anno, quo de spōsoribus pacis populo Samnitum dedendis actum est, sed proximo superiore pax illa per sponfionem facta fuerat, in qua non affuisse tribunos pl. indicāt hæc, quæ subscribam, eiusdem Liuij verba. Sponponderunt consules, præfecti, legati, quæstores, tribuni mil. nominæque omnium, qui sponponderunt, extant. itēque illa, haud ita multò post, in eodem libro. Samnitibus non fuit satis, consules spondere, sed legatos, quæstores, tribunos mil. spondere coëgerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerūt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. vt opinor, in castris fuerant. vnus, quod meminerim, aut etiā, quod omnino

legerim, Q. Metellus Nepos, cùm tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium sua sponte, nulla vi cogēte, profectus est. quo factò subiit ignominiam, nulla tamen affectus est insigni pœna, consul etiam aliquot post annis cum Lentulo Spinthere creatus est, siue quòd hominis vitia familiæ dignitas tegeret, siue quòd eum non tam ipsius facta deprimeret, quàm Pompeij, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia subleuaret. Redeo ad institutum. De iure magistratuum, ne quis peteret absens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio consulatu: in qua cùm neminem excepisset, mox, soceri sui C. Cæsaris recordatus, legem iam in æs incisa, & in ararium condita, correxit errorem, vno Cæsare excepto. Tulit aduersus censoriam potestatem P. Clodius in tribunatu, ne quem censores in senatu legendo præterirēt, nève qua ignominia afficerēt, nisi qui vtriusque censoris sententia damnatus esset. qua de lege sic in Pisonē Cicero: Ab eodem homine vetus illa magistra pudoris, & modestiæ, censoria seueritas sublata est. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone consule, ne, sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset. Alias quoque de magistratib⁹, atque huiusmodi de genere non dubito fuisse, præsertim tribunicias, vt potestas patriciorum magistratuum minueretur. semper enim tribuni pl. id egerunt, vt iura magistratuum, ac senatus ad vniuersum

populum omnia transferrent. quare longū esset omnes enumerare : neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem præter cæteras hæ sunt, quas nominauimus. De comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictū est, vt tributis comitiis plebeij magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem vsquam ea video nominari: &, opinor, curiatis comitiis plebeij magistratus, cēturiatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis causā, & ex ipsa plebe : patricij verò, qui patriciorum causā, & ex patriciis familiis primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricos magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petiit. sed, legem Voleronis, quam à nonnullis video Voleroniam imperite vocari, cum leges à prænominibus nominari mos nō esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius c o s. vt, quod tributis comitiis lex sanxisset, eo Quirites omnes æquè tenerentur, ac si centuriatis comitiis perlata lex esset. ita centuriatis tributa sunt æquata: &, quod ait Liuius, tribuniciis rogationibus acerrimum telū hac lege datum est: cū, quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus seruari necesse esset.

Etiam illa Publilij dictatoris cōtra senatum pro populo fuit; qua cautum est, vt omnium legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierēt: ne scilicet roboris haberet minus, si quid populare patribus inuitis latū esset. Item illa C. Cassij tribunicia, vt ordinem senatoriū amitteret is, quem populus damnasset, cuiue imperiū abrogasset. Quoniam autem potestatem soluēdi legibus senatus habebat, C. Cornelius eam potestatem lege paululū imminuit: tulit enim, ne quis in senatu, nisi c. c. senatores affuissent, legibus solueretur: néve quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omnino è senatus, neque è populi voluntate vtraque fuerunt, sed primū pro populo, alterum pro senatu. inuitis tamen optimatibus, vt Pedianus ait, lata lex est, qui vel pauci gratificari solebāt. De iure, & tempore comitiorum lex Ælia & Fusia contra populum pro senatu fuerūt, cum tamen à tribunis pleb. latæ sint: id quod significat Cicero in oratione in Pisonem his verbis: Centum prope annos legem Æliam & Fusiā tenueramus. intra centum enim annos ante Pisonis & Gabinij consulatum non modo consules eodem anno non fuerunt Ælius, & Fusius, sed nemo omnino ex Ælia gente consulatum gessit. quare, cum eodem anno lata lex videatur, nimirum, à duobus tribunis pleb. latam esse, iure putabitur. Quod autem Vlriscus Zasius in

eo libro, in quem antiquas leges cōiecit, legem Æliam & Fufiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium esse latam, apertè loquitur pignantia. nam si post interfectos Gracchos, quo modo ante Punicum bellum tertium? cū Ti. Gracchum Scēuola & Pifone c o s. annis post euerfam Carthaginem, & Scipionis triūphum, x i i. occifum eſſe, non ſolum hiftorię, verum & faſti declarent, quos Paulo i i i. Pontifice, ſœlici quodam literarum fato, Romę repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, reſtituit, atque abſoluit magnę doctriņę vir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit teſtimonium Ciceronis: qui contra Vatinius, Leges, inquit, Ælia, & Fuſia in Gracchorum ferocitate vixerunt. Opinor, etiam, contra quàm idem Zaſius videtur exiſtimaffe, non vnam legem, ſed duas, Æliam & Fuſiam fuiſſe. nam, etſi ſæpe Cicero ita loquitur, vt dicat legem Æliam & Fuſiam: aliquando tamen eas ſeparat, vt duas leges agnoſcere videatur. in oratione pro Sextio, iſdem, inquit, conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, vt lex Ælia, lex Fuſia ne valeret. & in Vatinius: Num quem ex omnibus tribunis pl. tam audacem audieris fuiſſe, vt vnquam contra legem Æliam, aut Fuſiam concilium conuocaret? & ibidem, paulò poſt, aliquanto apertius: Sanctiſſimas leges, Æliam & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate,

& in audacia Saturnini, & in colluuiione Drusi,
& in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma vixerunt. satisne perspicuè demonstrat, duas leges fuisse, cum & sanctissimas appellat, & verbum subiicit numero multitudinis: præterea in ea de prouinciis consularibus, in extremo, idem declarat, cum ait: Aut vobis statuendum est legem AElia manere, legem Fusiam non esse abrogatam. & post reditum in senatu: Vt lex AElia & Fusia ne valerent. quibus ex locis, duas fuisse leges, non obscure patet. sed videamus, quæ fuerit vtriusque sententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. sententiam verò non aliunde, quam ex ipso Cicerone, possumus colligere. quare loca ipsa proponemus: ut, non modo quid in iis sancitum sit, verum etiam, quid inter vtraque differat, intelligatur. ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret, ut lex AElia, lex Fusia ne valeret: dicendum est, quatuor illas partes, de auspiciis, de obnunciatione, de intercessionem, de fastis diebus, omnes duabus legibus, quæ subiiciuntur, AElia & Fusia, comprehendendi, sed tres priores AElia, posteriorem autem Fusia: rursus, è tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi naturæ duas esse: tertiam separatam, & tanquam alienam. nam

auspicia idèdè erant, vt esset obnunciatio. cùm enim de cælo seruatu esset, tum ferëtibus legem obnunciabatur. itaque auspiciorũ quasi partus quidam erat obnunciatio: nec vnquam seruatu est de cælo, quin obnunciatu sit, siue próspera, siue aduersa signa visa essent: cùm prospera confirmarët id, quod cum populo ageretur, aduersa impedirët. propterea sublatũ esse à Clodio morem de cælo seruãdi, scripsit Dio lib. xxxviii. cùm tamen antea ita diligenter auspicia seruata essent, vt M. Drusi legibus, quia contra auspicia latè iudicarëtur, senatus decreuerit populũ non teneri. quod Cicero lib. i. de legibus, & Peditius in commentario Cornelianè tradidit. ergo cùm hoc auspiciorum genere quasi cognatione quadam coheret obnũciatio. at intercessio nihil habet cõmune cum auspiciis. auspicia enim ad religionem referebantur; quòd à cælo, id est, à deorũ numine, pendere viderentur. intercessio autem humanè potestatis erat, & cùm à voluntate semper, nulla religionis obseruatione, manabat, tum ab ea volũtate nonnunquam, quæ ab omni religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum volũtate pugnaret. præterea, seruare de cælo, augurum, atque omnium planè magistratum fuit; quod & suprã notauimus: intercedere verò, dũtaxat ad tribunos pl. tum veteri Sacratarum legum iure, tum, vt ego existimo, legis Eliæ iussu pertinuit. loquor autem de intercessione ad populum, cùm lex ferretur.

nam in senatu, cum s.c. fieret, non tribunos pl. tantum, sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui s.c. facerent, maiorēve essent, intercedendi facultatem habuisse, diximus in libro de senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, vt ita dicam, erat intercessio, cum prætori de priuata controuersia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudiciis. nunc persequamur institutum. Dixi, legis AElia fuisse tria illa membra, de auspiciis, de obnunciatione; de intercessione: quæ Clodius sua lege sustulit: quartum de fastis diebus Fusia lege sancitum. itaque in oratione de prouinciis consularibus, in extremo, paulò distinctius locutus est Cicero, cum caput illud, de fastis diebus, separatim à reliquis posuit, reliqua verò tria separatim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta. vt dubitandum minimè sit, quin hæc in vna lege simul fuerint, sicuti simul sunt à Cicerone pronuntiata. quòd si in vna lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, AElia scilicet, & Fusia, vtram intelligamus. nam, si de tribus coniunctis vnum aliquod in AElia lege fuisse docuero; AElia legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, vt opinor, erit. docebo autem Pediani verbis obnunciationem AElia legis fuisse. nam illud in Pisonem, A P. Clodio, fatali portento prodigiòque reipub. lex AElia & Fusia euerfa est,

ipse sic interpretatur: Legem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret. propter quam rogationem, ait, legem Fufiam & Æliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque ocij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosius legibus resistebatur, quam Ælia lex confirmauerat, erat sublata. miror autem, cur eo loco nihil de sententia Fufiæ legis addiderit Pedianus: cum tamen ipsam legem simul cum Ælia nominarit. Non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret: quod contra lex Ælia iubebat: sed etiam, ut omnibus fastis legem ferri liceret: ut aperte demonstrant illa, quæ sunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de provinciis: Aut statuendum vobis est, legem Æliam manere: legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere, cum lex feratur, de cælo seruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, ut fortasse mutilus Pedianus, quia prætermiserit id, quod Fufia lege scitum Clodius abrogauit: non item mendosus in eo, quod de lege Ælia posuimus. satis enim planè loquitur, atque ita, ut, cur de mædo suspicemur, causam esse nullam videam. quare habemus quod volumus, obnunciationem ad legem Æliam pertinere. quod si hoc, ergo & illud, auspicia quoque, à quibus obnunciatio derivatur, & intercessionem ad eandem legem per-

tinere.& si hæc tria ad legem AElia: vnum illud, quod reliquum est, de fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem vtriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quærs, lib. i. ad Atticū, cū ait: Lurco autem tribunus pl. qui magistratū simul cum lege AElia iniit, solutus est & AElia, & Fusia, vt legem de ambitu ferret. inibāt enim veteres Romani magistratum auspicato: neque omnino quidquam publicè, nec domi, nec militiae, sine auspiciis gerebatur. quod autem in tribunatu pl. Lurconi mādando factū erat, vt auspicia seruarentur: id vt ipse in lege de ambitu ferēda ne seruaret, neque auspiciorum vllam omnino rationem haberet, decretū est à senatu: neque hoc solū, sed illud simul, vt omnibus fastis legem ferre posset. quod lex Fusia vetabat. ideo enim soluit eum senatus & AElia lege, & Fusia, vt neque auspiciorū religio, neque dierum ratio impedimēto esset, quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu posset. Has ipsas leges & in oratione pro Sextio lege Clodia significat abrogatas, cū ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarū, vna rogatione sustulit. nam et si non nominat: legem tamen AElia significari certum est, cū ait, Quæ sunt de iure: Fusiam autem, cū subiicit, Et de tempore. ius enim intelligit auspicandi, obnunciandi,
e. iij.

intercedendi, quæ sanxerat AElia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, fastos videlicet dies, de quib⁹ cauerat Fusia lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura religionum, auspiorum, potestatum, ad sententiam potius AElia legis, quàm Fusia, spectauerit. nihil enim horû video, quod ad Fusiam referri possit. nam ego quidem in verbo, Potestatum, obnûciationem, & intercessionem significari puto; quæ legis AElia fuisse, iam diximus. &, quanquam, Auspiorum, potestatum, dixit, ad interpretationem antecedentis verbi, Religionum; quod sæpe facit; & in dictione, Potestatum, & obnunciatio, & intercessio simul includuntur: solam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam intercessioni cum religione nihil erat: quod paulò antè demonstravi. Verùm sic aliquis argumentabitur. si, cum dixit, Cicero, Religionum, auspiorum, potestatum, AEliam legem tantum significauit, Fusie rationem nullam habuit: cur proximè ipse se exponens intulit, Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tẽpore legum rogandarum? nam, si proxima superiora exponit; quod nemo dubitat: proxima verò ad solam AEliam legem referuntur: cur non subiecit, vnam, potius, legem, quàm, omnes leges? Est omnino hæc specie probabilis argumentatio, re verò falsa. nam, quid attinet argumentari de sententia Ciceronis, cum ipse semetipsum patefaciat, atque exponat? videbat maioris esse

momenti, legem AElia[m] tolli, quàm Fusiam.
nam AElia lex perniciosarum legum lationem
impediebat obnuntiatione, & intercessione.
Fusia verò, non, vt omnino ferri ne posset lex,
efficiebat: sed tantum, vt ne fastis diebus posset:
comitialibus autem vt posset, non vetabat. ita-
que, quo plus intererat reip. nunquam ferri ma-
las leges, quàm sero ferri: eo erat vtilior ciuitati
AElia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fusia,
quæ tantum differebat. potius igitur legis AElia
sententiam ostendit Cicero, quàm Fusia; quòd,
id, in quo grauius peccauerat Clodius, comme-
morare, plus ad concitandam inuidiam posse
intelligebat. nec tamen ideo legis Fusie senten-
tiam omisit, vt eius abrogationem Clodio con-
donaret. nam subiecit deinde, vt legem vtran-
que significaret: Omnes leges, quæ sunt de iure,
& de tempore: quorum alterum ad AElia[m],
alterum ad Fusiam spectare, iam diximus.
Quòd si quis paulò obstinator repugnat ad-
huc, nec facile manus dat: cedat saltem ipsi Ci-
ceroni: cuius in consuetudine notanda nisi plu-
rimus fuisset, nunquam hæc, quæ sum aggres-
sus, vlla ex parte præstare mihi licuisset: si mo-
dò, vt præstare possim, is, cui accepta omnia re-
fero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero cum
Vatinio sæpe obiiciat, eum contra legem AE-
liam & Fusiam fecisse: tamen in ea pro Sextio,
cum de eodè Vatinio loquatur, vnam AElia[m]
nominat. ait enim sic: Qui ita se in populari
c.iiij.

ratione iactarat, vt auspicia, legem Æliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. & in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Æliæ vim nihil afferat: proximè tamen utrâque nominat: & significationem exponat, de Fusia Legem, inquit, tribunus pleb. tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia & Fusia ne valerent. & in Vatinius: Audire à te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex s. c. tulerim, sine vi tulerim, saluis auspiciis tulerim, salua lege Ælia & Fusia, tu eam esse legem non putes. Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas leges significauit potius, quàm nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cum de duabus tantum legibus intelligeret, Omnes, dixit: quasi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges essent. placet in his dubitationibus immorari. nam, vt ex lapidum conflictu ignis, sic ex rationibus vtrinque collatis veritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non solum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, vt lex Ælia, lex Fusia ne valeret: vt, cum de re iam nominata, & sua sponte satis nota loqueretur, obscura non posset esse significatio: verum etiâ, quia vehementior & grauior sæpe fit oratio, cum id, quod obiicitur, significatur potius,

quàm nominatur. quo potissimum genere abū-
dant ij, qui inter ceteros excellunt, Demosthe-
nes, & Cicero. Omnes, autē potius dixit, quàm,
duas, vel quia re vera, præter Æliam, & Fusiam,
de iure, aut de tempore legum rogandarum lex
erat nulla: vt, qui Æliam, & Fusiam, is omnes pla-
ne significaret: vel quia, cū essent aliæ quoque
leges & de iure, & de tempore, quas vltimæ Æ-
lia & Fusia, in eandem sententiam scriptæ, con-
firmarunt, qui tolleret duas vltimas, superiores
quoque omnes tolleret. nam quemadmodum,
magis nobili sublato, vt apud philosophos est,
minus quoque nobile simul tollitur; vt sublato
corpore, simul ea tolluntur, quæ in corpore ad-
hærescunt: sic, qui Æliam & Fusiam rogatione
tollebat, quas & diligētius, & grauius, quàm su-
periores omnes, esse conscriptas verisimile est,
eum omnes simul leges eadem rogatione sustu-
lisse certum est. quodd si quis, vtrum, ante Æliam,
& Fusiam, & de iure, & de tēpore alię leges fue-
rint, dubitat, neque credit, nisi vel ratione ad-
modum firma, vel graui teste probatur: ego, vt
in vtroque satisfaciam, rationē, vt opinor, affe-
ram non imbecillam: testem autem eum produ-
cam, quem leuissimum appellare nemo possit.
primum igitur pro ratione illud opponam: cū
in oratione in Pisonem ita loquatur Cicero: Cē-
tum prope annos legem Æliam & Fusiam te-
nueramus: credibile non esse supra centum an-
norum spatium urbem Romam sine vlla lege

de auspiciis, & de fastis diebus fuisse: præsertim cum idem in illa oratione in Vatinius acerbissima interrogatione auspiciorū vetustatem his verbis ostendat: Qui tantus furor, ut auspicia, quibus hæc vrbs cōdita est, quibus omnis Resp. atque imperium tenetur, contempseris? quod ipsum in 111. de Natura Deorum confirmavit: scripsit enim sic: Mibi ita persuasi, Romulum, auspiciis, Numam, sacris constitutis, fundamenta iecisse nostræ ciuitatis. accedit Pediani testimonium in commentario Pisonianæ. Obnunciatio, inquit, qua perniciosus legibus resistebatur, quam Ælia lex confirmauerat, erat sublata. verbum enim, Confirmauerat, legem Æliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat: sed, quod alia lex sanxerat, cōfirmasse. Ut omit- tam, quod suprà commemoravi, vetustissimum fuisse ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte institutus magistratus est, qui plebem tueretur. quod cum ita sancitum esset; intercessio tamen tribunicia Ælia lege confirmata est. Verum de lege Ælia & Fusia satis multa. pergam ad reliquas leges, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, ut, quo die auspicia, capta essent, eodem ea de re, cuius rei causa auspicatum esset, comitia absoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iussum erat. Leges quoque tabellarix hoc de genere videntur. sunt enim de suffragiis ferendis: cum porrò suffragium populus

fert, comitia dicuntur. hæc quatuor fuerunt, omnes, ut puto, tribunicia, Gabinia, Cassia, Papiria, Cælia. Gabinia sanxit, ut populus in magistratibus mandandis suffragium non, ut antea, voce, sed per tabellam ferret. Cassia biennio post idem iussit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipsa populo tabellam dedit, in iubendis ac vetandis legibus. Cælia, quo vno in genere vocis suffragium reliquum erat, hoc est, in perduellione, quod lex Cassia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quatuor tribunorum pl. rogationibus factum est, ut populus libere, quod sentiret, in omnibus comitiis, nullo inimicitiarum metu, posset ostendere. ideo tabellam vindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in Agraria 11, & lib. 11 de Legibus; in oratione autem pro C. Cornelio, principium iustissimæ libertatis Cassiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit. magis enim intererat populi, tabella voluntatem in iudiciis tegere, cum ageretur de capite fortunisque civium, quàm aut in magistratibus, quod lex Gabinia sanxerat, aut in legibus, quod postea Papiria. Hæc de sententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quæque anno lata sit. Gabiniū rogavit homo ignotus, & sordidus: quod lib. 11 de Legibus Cicero tradit. & cum biennio ante Cassiam rogata sit, quod idem eodem loco demonstrat; Cassiam verò Lepido & Mácino cos. esse latam, ex lib. de claris oratoribus constat:

neceſſe eſt, Piſone & Lænate co ſ. rogatam, exiſtimare. Caſſiam Lepido & Mancino co ſ. auctore Scipione Africano poſteriore, tulit L. Caſſius Qu. F. Lóginus Rauilia, pater illius L. Caſſij, qui in omnib⁹ cauſſis querere ſolebat, cui bono; & C. Caſſij, eius, quem C. Mario C. Flauio co ſ. leges multas ad minuendá nobilitatis potétiam tuſiſſe, in quibus hác, vt, quæ populus damnafſet, cuiue imperium abrogafſet, in ſenatu non eſſet, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquétiffimus, tulit autem, vt opinor, P. Popillio & P. Rupilio co ſ. nam eo anno tribunum pl. fuiſſe, quo Scipio Æmilianus de Numantinis triumphauit, omnes hiftoriæ declarant: quem à porta ad concionem productum, quid de Ti. Gracchi morte ſentiret, ſeditioſe interrogauit. Cælia, non facile eſt coniiicere, à quo ſit rogata: ſed, rogatam Qu. Metello T. Flaminio co ſ. crediderim, ex iis verbis, quæ ſunt apud Ciceronem lib. i. ii. de Legibus: Vt opprimeret Cælius Popillium. nam, id de P. Popillio dictū eſſe, quem C. Gracchus Metello & Flaminio co ſ. tribunus pl. in exilium eiecit, videtur intelligendum. vt eius iudicij cauſſa, quo Popillius, tribuno pleb. Graccho, eſt oppreſſus, Cælius ſua lege tabelam dederit. ſed hoc, quia non plane firmis nittitur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo conſultum eſt Reipublicæ, quòd aduerſus ambitionem lata lex, ne quis cādīdatus nomenclatore in magiſtratus petitione vteretur. eò

tamen, vt ferè fit, progressa pederentim licentia est, vt, Ciceronis ætate, suus cuique candidato nomenclator, cum prensaret, peterétve, adesset. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc enumerat Plutarchus, quòd in petitione tribunarus legem, quæ candidato nomenclatorem adesse vetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui septies consul fuit, tribuno pl. esse latam significat. eius legis hæc sententia fuit, vt pōtes, quibus suffragiorum cistę imponebantur, essent angustiores; ne scilicet multis locus esset. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negocij non est. propterea, quod hac lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, & plane Cicero dicit in 1 1 1. de Legibus, & Plutarchus ipse significat in Marij vita, cū ait: In tribunatu legem de suffragiis tulit; qua potentium opes tum in ferendis suffragiis, tum in creandis magistratibus imminuit. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Qu. Pompeio c o s. vt in omnibus tribubus libertini suffragium ferre possent; cū in quatuor tantum vrbaniis tribubus antea ferre consueuissent. hanc legem puto à victore Sylla, Sulpicij inimico, esse abrogatā. puto autem ob eam causam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot post annis eādem legem ferre conatus est: idēque postea & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio,

pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem libro I I. de Legibus scriptum est; vt augurum arbitrato comitiatus & concilia vel instituta dirimerentur, vel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentariis traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas esse; & illud, sinistrum fulmen aduersum infaustumque comitiis esse signum; item illud, dimittenda esse comitia, cum quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo comitialis morbus dictus est: hæc omnia & in augurum libris notata, & vt seruarentur, legibus cautum esse, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis causa homines sapientissimi legibus constitui voluerunt, quam vt, si quando perniciofa Reip. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facile posset. quam totam rationem C. Cæsar, qui nihil, nisi potentiæ suæ causa, fecit, in consulatu neglexit; Bibulumque collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad vim comitiorum videtur, quod in x I I. tab. cautum inuenio, vt, quod postremum populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatis comitiis, irrogarentur. cuius meminit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro I I I. de Legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quæ renouare multis post annis

C. Cornelius tribunus pl. quē Cicero defendit, conatus est; ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus s. c. quibus tum aliquem legibus solui placebat, adiici erat solitum, vt de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri desitum est: résque in eam consuetudinem venit, vt postremò ne adiiceretur quidem in s. c. de rogatione ad populum ferēda: eaque ipsa s. c. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam, ferente legem Cornelio, vt antiquū ius renouaret, inductus à senatu P. Seruilius Globulus tribunus pl. intercessit. Firmavit etiā populi iudicia, quę comitiorū nomine continētur, Cassia lex, C. Mario C. Flauio cos. à C. Cassio tribuno pl. L. Cassij Rauilię filio, de quo proxime meminimus, rogata; vt, quē populus damnaisset, cuius imperium abrogasset, in senatu ne esset. Migremus nunc paulisper ex vrbe in prouincias. Tulit primo de prouinciis C. Gracchus tribunus pleb. Tiberij frater, vt consulares prouincię per senatum quotannis decernerentur. Postea C. Cæsar, qui dictator fuit, ne prætorię prouincię plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, consulares obtinerentur. tulit autem hęc legem victo Pompeio: cū ipse iam per nouem annos Galliam cōtra C. Gracchi legem obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, & s. c. & lege. Hic, quando legum caussa de prouinciis incidit mētio, non alienū est, & quot omnino in ditioe populi R. & à quibus, quoue

anno captæ,tum,quæ consulares,quæque præ-
 toriæ fuerint, subiicere. Quo anno M. Cicero
 Ciliciam pro consule administravit, qui fuit ab
 vrbe condita DCCII. M. Marcello Ser. Sulpi-
 tio COS. prouinciæ xv. fuerunt in ditioe po-
 puli Rom. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispa-
 niæ, citerior, vltior; Asia, Aetolia, Macedo-
 nia, Illyrium, Dalmatia, Africa, Achaia, Gallia
 duæ, Cisalpina, Transalpina; Cilicia, Bithynia,
 Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omni-
 bus prouinciis vectigal capiebat annum Resp.
 vt à Plutarcho proditum est, octuagies quinquies
 decies centena millia. Sardiniam cepit, inter
 primum & secundum Punicum bellum, consul
 T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eâ-
 que prima, anno urbis DXXVII. prouincia po-
 puli Rom. facta est, missis ad eam componen-
 dam x. legatis: quod in faciendis prouinciis ser-
 uatum est. Corsicam vicit, ac prouinciam fecit
 C. Papirius Maso consul, &, à senatu triumpho
 non impetrato, ipse de sua sententia in monte
 Albano primus triumphauit, anno DXXXII. &
 hanc vna cum Sardinia semper vnus rexit ma-
 gistratus Romanus. Siciliam primus vicit, ma-
 gnâque ex parte prouinciam fecit Qu. Catulus
 primo Punico bello: post aliquot annos, captis
 Syracusis, vniuersam in prouinciæ formam re-
 degit M. Marcellus bello Punico secundo, aut
 certe, qui ei successit, M. Lævinus. nam de Mar-
 cello Velleius tradit: debellatum verò in Sicilia

à Læuino potius prætore, quàm à Marcello consule, & Cicero in Verrem, & Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Mafonis, in Albano monte triumphum egit, vrbeque ouans est ingressus. Hispaniæ tû à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Césorij virtute, multis victoriis domitæ: & in eas magistratus Romani modo pro consulibus, modo pro prætoribus ierunt. variè tamen possessæ, & vt ait Velleius, sæpe partibus amissæ, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiûmque pendere non prius, quàm Augusto principe, cœperût. Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperiû adiunxit, annoque post consulatum proximo triumphauit, ab vrbe condita D L X I I I. post eam possidere beneficio senatus populique Rom. reges Attali, donec M. Perperna consul Aristonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouincię formam non Perperna, sed, qui ei succcessit, M. Aquillius consul redegit: qui etiam de Aristonico triumphauit, anno DCXX-
I I I. Ætoliam M. Fuluius Nobilior subegit. bellum gerere cœpit consul, pro consule confecit, & triumphauit biennio post, anno vrbs
D L X V I. Macedoniam x L. diebus deuicit consul iterû L. A. Emilius Paulus, anno DCXXV I, neque tamen prouinciam fecit, sed de sententia

x. legatorum, quos ad componendam Macedoniam, atque Illyricum senatus de more misit, Macedonas omnes liberos esse iussit; & vt suis legibus viuerent, suas vrbes, & agros haberent, magistratus annuos crearent, permisit; veteris etiam stipendij, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perse rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam verò Macedoniam fecit anno vrbis DCVII. Qu, Metellus, is, qui ex ea pro prætor triumphauit, & Macedonici cognomen est adeptus. hanc prouinciam postea cum Achaia coniunxit, &que duabus vnā fecit, rogatione perlata, P. Clodius tribunus pl. & vtrāque L. Pisoni, quasi præmium, quod in Cicerone eiiciendo consensisset, dedit administrādam. Illyrium & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam Paullus, L. Anicius prætor debellauit, & vnā prouinciam fecit, triumphauitque, post Paillum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto. Carthaginem, & Numantiam, illam Africæ, hanc Achaia caput, exciderūt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Æmilianus, & L. Mummius; tulitque inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici. factę sunt prouincię duę, Africa, & Achaia. Africā autem intelligo regionē vniuersā, quā Carthaginiēses possederant. nā Numidia, & ipsa pars Africæ, Massanise regnum fuit, Syphace superato, paruítque

regibus, & à C. Cæsare demum, post Scipionem, & Iubam, Mauritanie regem, deuictos, in formâ prouinciæ redacta. Mauritaniam verò, & ipsam in Africa, multis post annis, Calligula imperator in duas prouincias diuisit. Galliâ cisalpinam puto prouinciam esse factam eo tempore, cum. M. Marcellus, is, qui cōsul quinquies fuit, primusq; Annibalē acie vicit, Virdumarum, Gallorū regem, singulari certamine occidit, deque Gallis Inlubribus triūphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam esse factam, quia coloniæ plures annis sequētibus eò deductę. transalpinā verò Galliā, quę Narbonēsis quoque dicta est, Q. Fabius, L. Paulli nepos, deuictis Allobrogibus, vnde cognomen sumpsit, in prouincię formam redegit, anno DCXXXII. Ciliciā perdomuit P. Serulius pro consule; qui, quod Isauron, Ciliciæ arcem, euertit, Isauricus est dictus, triūphauitque anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam Pop. R. rex Nicomedes, vt antea rex Attalus Asiam, testamento reliquit: eaque simul cum Ponto, in quo Mithridates regnauit, vna prouincia fuit, Bithyniæque nomine appellata. vtranque verò prouinciam fecit, Mithridate victo, Pompeius Magnus pro consule, triumphauitque anno DCXCII. eiusdem Pompeij lex à Plinio iuniore in epistolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis xxx. minor magistratum caperet, néve in senatu esset; qui verò magistratum cepisset, ei liceret in
f.ij.

senatu esse: ne decuriones, in curiam à cēforibus lecti, pecuniam pro introitu darent: item, vt senatores certis de causis à cēforibus ordine mouerentur: vt Bithynicis ciuitatibus adscribere si bi, quos vellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis essent alienæ, sed earum quisque ciuitatum, quæ essent in Bithynia. atque hæc à Pompeio sunt ad exemplum Romanæ ciuitatis instituta. Cretam debellauit Qu. Metellus pro consule, & triumphauit anno D C X C I. Creticūque postea nominatus. Syria, Pompeij Magni singulari virtute, vltimo bello Mithridatico victa, leges accepit, prouinciarūque populi R. numerum auxit. triūphauit ex ea Pompeius pro consule, item ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Creta, Bæsternis, præterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno D C X C I I. Cyprus vltima, stante Rep. in prouinciæ formam redacta, misso in eam M. Catone quæstore cum iure prætorio, lege P. Clodij trib. pl. Pisone & Gabinio C O S. anno D C X C V. sed primum ea simul cum Cilicia, tanquam vna prouincia, S. C. tradita est. P. Lentulo pro consule. quod illa verba Ciceronis in epistola ad Lentulū significant: Te posse perspicere, qui Ciliciam, Cyprūque teneas, quid efficere, & quid consequi possis. postea quætores in eam missi. quod ab eodē Cicerone didicimus; qui ad C. Sextilium Rufum in quadam epistola ita scribit: Tuæ laudi conducere arbi-

tror, cùm primus in eam insulam quæstor veneris, ea instituere, quæ sequantur alij. Tertia pars superest, quæ prouinciæ consulares, quæve prætorix dicerentur. Ne quis erret; neutrum perpetuum fuit. non enim hæc, vel illa prouincia semper aut consularis, aut prætoria, sed ita nomen mutabant, vt variè modo à consularibus, modo à prætoriis administrabatur. quam potestatem senatus habebat, vt, quos vellent, in quas vellent mitteret, administratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. sancitum erat, Cæsari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ sunt, posteaque in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pópeio Magno & Crasso I I. c o s. confirmatæ. qua de re sic ad Lentulum Cicero: Stipendium Cæsari decretum, &, ne lege Sempronia succederetur, facile perfectum est. Decerni autem solitas lege Gracchi, non à populo, sed à senatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, planè demonstrat. Itane vero? inquit. tu prouincias cōsulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit, eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed Reip. pestibus? Erat igitur eadem prouincia, ex voluntate senatus,
f. iij.

modo consularis, modo prætoria. itaque Macedonia (vt hæc exempli causa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus, C. Antonius, omnes consulares, administrarunt; Cn. Octavius prætorius, pater Augusti naturalis: rursus cōsularis L. Piso, & Pisonem reuocato, Qu. Ancharius prætorius. idemque patet in cæteris. Quo autem anno S. C. illud Cælius in epistola sua ad Ciceronem misit, in quo S. C. hæc sunt, senatui placere, in Ciliciam prouinciã, inque v i i i. reliquas prætorias mitti: regebantur v i i i. prouinciæ, quæ in eo S. C. prætoriæ vocantur, à magistratibus v i i i. prætoriis, Cypro excepta, quam quæstor, vt proxime ostendi, cum iure, vt opinor, prætorio, administrabat: quia, lege Clodia missum esse in eam M. Caronem cum iure prætorio, adiecto etiam quæstore, Velleius prodidit. propterea, Cyprum inter prætorias esse memoratam, facile credo. reliquæ septem fuere, Sicilia, Sardinia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Africa. & cum Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pontum, paulò antè dictum est. Sed quærat fortasse, quæ fuerint, & quæ fuerint, & à quibus administratæ eo anno prouinciæ consulares. Septem fuerunt, hæc, duæ Gallia, Illyricum & Dalmatia, quas vnus C. Cæsar tres regebat; duæ Hispaniæ, quas Cn. Pompeius per legatos absens administrabat; Syria, cui M. Bibulus, Cilicia, cui M. Cicero præerat. ita fuerunt hoc anno x v. prouinciæ, consulares

VII, prætoriarum VIII, & in vnam cōsularem Ciliciam, in prætorias autē omnes eo S.C. successores mitti placere, decretum est. Neque verò miretur quisquā, si Ætoliā, Græciā, Achaiā, Thessaliā, Bœotiā, Pamphyliā, Phrygiā, Lycaoniā, Lydiā, Ioniā, Cariā, Mysiā, Gallogræciā, siue Galatiā, Pisidiā, Lyciā, Cappadociā, Armeniā non nominauerim. nam Ætoliā Græciæ pars fuit: Græciā verò cum Achaiā, Thessaliā, Bœotia ad iurisdictionē Macedoniæ pertinuit, omnesque simul ab vno regerantur. id seruatum est post cōsulatum Pisonis, & Gabinij. nam eo anno legem tulit P. Clodius, vt omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præesset, regerentur. non enim tulit, vt à Pifone nominatim regerentur, (nam fuisset priuilegium, non lex) sed, vt ab eo, cui Macedonia daretur. is autē fuit eo anno L. Piso, cuius causa lata lex est. Pamphyliā verò, Phrygiā, Lycaoniā, qui Ciliciā, idem administrabat. at Lydiā, Ioniā, Cariā, Mysiā, etiam Phrygiæ parti præerat idem, qui Asiā. nec mirū est, Phrygiā in duas iurisdictiones dispartitam fuisse, vt vna pars Ciliciæ, altera tribueretur Asiæ. nam etiam ipsius Asiæ tres diœcesis ad Ciliciā attinuisse, Cicero ipse, alique prodiderunt. Galatiā regebat Deiotarus rex, socius fidelissimus populi Rom. Pisidiæ, & Lycij inter socios erant, suisque legibus, sine magistratu Romano, utebantur. itaque Cicero eas gentes appellat
f.iiij.

auxilia in epistola ad Atticum. Exercitū, inquit, infirmum habebā, auxilia sanè bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum. hæc enim sunt nostra robora. Cappadociæ rex erat Ariobarzanes, ipse quoque socius populi R. nam Pôpei reges multos, à Mithridate pulsos, in regnum restituit, & fœdere ac societate Reip. obstrinxit: Armeniam Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, venia data, cōcessit: nationes quasdam prouincias fecit populi R. aliis, vt sui iuris essent, suisque legibus viuerēt, permisit. Hæc est Romanæ ditionis ab Hispania vltiore, vltima ad occidentē prouincia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperij fuit, descriptio quedam, breuiter à nobis informata. nec enim vagari longius licuit in ea tractatione, quæ nostri argumenti propria non est: quia tamen disuncta non videtur, hæc attigimus. In prouincias ibant vel consulares cum x i i. fascibus, vel prætorij cum sex, totidem vtrique, quot in vrbe habebant. interdum etiam prætorios cum iure cōsulari, & x i i. fascibus, senatus in prouincias mittebat: vt Qu. Ciceronem in Asiam: de quo Suetonius, Extāt, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quintum fratrem, parum secunda fama proconsulatū Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis sociis vicinū suum Octauium. proconsulatū vocat hominis prætorij administrationem. eadē ratione titulus est, Q. Metello Celeri pro cos. in duabus

epistolis, quæ lib. v. Fam. primæ leguntur: qui tamen consularum non gesserat, sed ex prætura in Galliam cisalpinam profectus erat. & in oratione pro Flacco notauimus hæc: Cum prouinciam Asiam proconsulari imperio obtineres: cum tamen prætorio de homine loquatur. Primis temporibus, cum prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine versarentur, exhibant in eas, inito statim magistratu, consules & prætores, vel ut quæque cuique sorte obtigerat, vel etiam quandoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebatur, cum inter eos de duabus cōsularibus prouinciis conuenisset. nam comparandi consuetudinem apud prætores non video fuisse. quod si bellum produceretur: imperium in iisdem prouinciis proconsulibus, aut proprætoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset: qui viderit, opinor, in rep. diuturnis imperiis assuescere, tutum non esse. itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his verbis: Eò discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent. & in eadem: Ut habere rationē possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias: in prouinciam veni pridie cal. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant.

cæ duæ fuerunt, curiata, vetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, vt Liuius indicat lib. 1 x. Cornelia senatus. nam, cùm s. c. esset factũ, vt prouincias magistratus fortirentur, aut compararent inter se; tum, si ij, vel sine lege curiata, in prouincias proficisceretur, imperium habere dicebantur, donec in urbem reuertissent. ideo, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius, frater P. Clodij, cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, fortiturũ esse cum collega prouinciam; si curiata lex nõ esset, comparaturum cum collega, Lentuloque Spintheri, Ciliciam pro consule administranti, successurum: legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex s. c. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introiisset. Quod autem in ag. aria 1 i. scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet; propterea dictum, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidẽ aliquis priuato sumptu in prouinciam ire; exercitum verò habere, bellumque de suo gerere, cui tantæ opes erant, vt liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cùm ad Atticum Cicero ita

scribit: Appius sine lege suo sumptu in Cili-
ciam cogitat: non intelligit de pecunia in sti-
pendia militum eroganda, (nec enim sustinere
sumptum potuisset) sed, opinor, de suo, cohor-
tisque viatico. ipse enim Cicero, viaticum dari
solitum comitibus eorum, qui irent in prouin-
cias, significat in epistola ad Cassium his verbis:
Cætera cuiusmodi sint, ex hoc iudica, quod le-
gato tuo viaticum eripuerunt. Curiata porro
lex, non, ut primis temporibus, vniuersi populi
suffragiis, curiatim in forum conuenientis, fe-
rebat, sed tantum à x x x. lictoribus, x x x. ve-
teres curias repræsentantibus. itaque Cicero in
oratione 11. in Rullum, cum loquatur de curia-
tis comitiis, id est, de lege curiata, qua x. viris
imperium dari Rullus volebat, Illis, inquit, co-
mitiis, ad speciem, atque ad usurpationem vetu-
statis, per x x x. lictores auspiciorum causa ad-
umbratis. Ferri autem solitam à consulibus
legem curiatam, idem Cicero in eadem oratio-
ne significat his verbis: Consulibus, legem cu-
riatam ferentibus, à tribunis pleb. sepe est inter-
cessum. idemque confirmant illa verba in epi-
stola ad Lentulum: Legem curiatam cõsuli fer-
re opus esse, necesse non esse. Nam, quod in
sua lege Rullus posuerat, ut à prætore ferretur:
extra ordinem fuit: quia videbat adduci con-
sules minimè posse, ut eam ferrent, utpote qui
nullum x. viris imperium dari vellent: ita-
que Ciceronis extant orationes aduersus legem

Rulli de x. viris. Has duas leges de-imperio, Corneliam, inquam, & curiatam, Cicero significat lib. v i i. ad Atticum his verbis: Nec senatus decreuit, nec populus iussit, me imperium in Sicilia habere. In prouincias populi Ro. coloniæ ducebantur: propterea, quando de prouinciis proximè dictū est, subscribemus hîc legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo consul, Cn. Pompeij Magni pater, tulit: vt transpadanis coloniis idem ius, quod reliquis coloniis, esset: id est, vt, petendi magistratus gratia, ciuitatem Romanam adipiscerentur, & hæreditates à populo R. capere, reliquòque iure ciuium Rom. vti possent. hoc iure postea Latinas omnes esse priuatas, in eo Suetonius ostendit, cū ait, Cæsarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiisse, & aliquid vtiq; effecturum fuisse, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones ob id ipsum retinuissent. Sequitur militia: de qua legem veterē video fuisse, vt, qui ciuem ab hoste seruasset, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam esse, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, neve aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui urbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit: vt, cū Falerios, Faliscorum urbem, obsideret, eamque illi tradere publicus literarum magister, deductis in castra nobilibus

pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrumque vinctum Falerios cum pueris remiserit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Livius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleteretur: & ne quis, ubi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pl. eodē anno rogarunt, vnam L. Atilius & C. Marcius, vt tribuni mil. senideni in quatuor legiones à populo crearentur: quæ antea, perquam paucis suffragio populi, relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia: alteram M. Decius, vt duumuiros nauales, clâssis ornandæ re-ficiendæque causâ, populus iuberet: leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, vnam de vestibus militi publicè dandis, stipēdio non imminuto: alteram, ne quis infra x v i r. ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam antè coactos fuissē, qui nondum annum ætatis x v i r. agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, vt secundo Punico bello, extra ordinem esse factum. Legibus de militia rectè subiiciuntur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. Antiquissima fuit, quæ nunquam seruata nō est: vt, qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum urbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: &, imperium deponere, urbem intransibis necesse erat. triumphum autem se-

natus decernebat: sed imperiū in vrbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno pl. lata. id apertè demonstrant illa apud Liuium, lib. x l v. Tribus his omnibus triumphus ab senatu decretus: mādātūque Q. Cassio prætori, cū tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt iis, quo die urbem triumphātes inueherentur, imperiū esset. Et erant impediendi triumphi rationes multæ, primū, cū tribuni pl. imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de causā infensi, de rogatione ferenda omnes recusarent; deinde, cū rogationē quidem tribunus aliquis ferret, sed eam populus suffragiis antiquaret; tertio, vbi, tribuno rogationem ferēte, vnus, plurēve de collegio intercederēt; postremò, cū tribun⁹ imperatori ob res in bello gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potētissimis regibus, Mithridate & Tigrane, deuictis, tamen nō nisi triennio post triumphare potuit. ad extremum, accusationem Memmio remittēte, Ciccone consule triumphum duxit. vnde illa: Nos enim currum clarissimi viri nostra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio vnus diei intra urbē Cicero significat his verbis, lib. i i i i. ad Atticum: Pontinius vult ad i i i. non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato & Seruilius prætore apertè, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. & est latum,

Hercule, infulse. latum infulse dicit, quia legem de imperio Pōtinij Ser. Galba prætor clām ante lucem tulerat. quod à Dione traditū est. & agi quidquam cum populo ante horam primam, leges vetabāt. Paulò pōst secuta est altera, (si modò primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabant) vt, qui hostes acie vicissent, triūphantes urbem inirēt. idque factum etiam cū intra v i i. lapidem urbis Romanæ fines includerentur, apud Valerium notauimus. Pōst, vt imperatorū ambitioni, qui leuibus præliis prosperè factis, triumphum petebant, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triūpharet, nisi qui & v. millia hostium vna acie cecidisset, & de suo exercitu multò pauciores amisset. q̄ in utroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario, M. Catone tribunis pl. lata est, vt punirentur ij, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, vt, pro aucto imperio, non pro recuperatis quæ populi R. fuissent, triumphus decerneretur. quam ob causam neque Q. Fuluius, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus vt triumpharent. Eadēque fuit eorum conditio, qui ad res gerendas sine magistratū missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege vetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui postea Annibalem vicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob ca-

ptas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui magni cognomento est vsus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortasse lege datum, vt, qui triumphans urbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis vti liceret. id ex eo conicio, quòd Valerius, cui Plinius libro naturalis historiæ x v. subscribere videtur, C. Papirium Mafonem tradit, cùm triumpho à senatu non impetrato, in Albano mōte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis vsum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius, cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cùm Mālius ad Satrium in caltris, nouo exemplo, tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset: eiúsque legis, quia publicum vectigal haud parum augeretur, patres auctores fuissent: tribuni pl. nō tam lege, quàm exemplo, moti, ne quis postea populum ab vrbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrarię num sunt de iure publico: sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in i i i. consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniūque senatu resistēte. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, à

patre, vt Valerius & Plinius Secundus affirmât,
à populo, vt ab aliis traditum Liuius ait, damna-
tus, nefarij consilij pœnas morte persoluit. in
quo fœdissimū in Valerio erratum deprehendi.
nam lib. 11. vbi de parentum seueritate aduer-
sus liberos agit, ita scribit: Cassius filium, qui tri-
bunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhi-
bito propinquorum & amicorum consilio affe-
ctati regni crimine dānauit, verberibúsque affe-
ctum necari iussit: ac peculium eius Cereri con-
secrauit. tribunum pl. ait fuisse Cassium, qui
agrariam legem promulgauit: quod apertè fal-
sum esse, Liuius & Dionysius demonstrât. tulit
enim de agro Hernicorum diuidendo in 111.
consulatu: quo tempore Cassij erant patricij,
(consules enim fiebant) & patricio tribunatum
pl. dari leges vetabant. inde plebis concitandæ
agrorum diuisio seditiosis tribunis pl. occasio
semper fuit. itaque de ferendis legibus non sine
magno ciuili motu sæpe actum. Primus pertu-
lit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam,
vt alter consul de plebe crearetur, legem roga-
uit. eius lege nemini vltra d. agri iugera licuit hâ-
bere: néve pecoris maioris vltra c. minoris vltra
d. capita haberet. his adiungebantur capita ser-
uorum, ac ingenuorum, quæ quis ad custodiam
agri, pecorisque certo numero haberet. Et, vt
appareat leges à tribunis pl. odio nobilium po-
tius, quàm studio publici commodi, esse latas:
paucis pòst annis hic ipse Stolo, accusante M.

Popillio Lænate, primus, vt ait Valerius, sua lege damnatus est, quòd M. iugerum agri cum filio possideret, emancipandòque filium fraudem legi fecisset. rationem postea locupletes inierunt, vt plus D. iugeribus possideret, nec tamen Licinia lege dānari possent. aliis enim ad emendum agrum summissis, ipsi possidebant. huic malo mederi primus voluit C. Lælius, (de minore loquor: nam ita duo Lælij, vt duo Africani, fuere) Africani Scipionis amicitia non minus, quàm sua virtute, clarus: sed, aduersante locupletum magno numero, cū excitari ciuilem discordiam & contentionem videret, ocio ac tranquillitate ciuium consulens, susceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen est consecutus. Liciniam secuta est Quinctia à C. Quinctio Flaminino tribuno pl. lata, quam, nō nullis ante secundum bellum Punicum annis, tulit ad populum, inuito senatu, de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo. Post captam autem Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata est, Liuiā verò de x. viris, qui diuiderent. quarū legum in tabula ænea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot post annis legem pertulit, cuius sententia hæc erat: si quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partē D. iugerum attribuere posset: I I I. viri agris diuidendis plebi crearentur: ne quis agrum à I I I. viris acceptum venderet. hæc lex vtrum seruata sit, an, occiso Tiberio,

neglecta, parum constat. Seruatam ait Plutarchus; idque senatum voluisse, vt plebis dolor, Tiberij morte susceptus, leniretur: neglectam, videtur Liuius tradidisse; cum in epitome, renouatam à Caio, Tiberij fratre, scriptum sit. res ita conueniet, si & seruatam, leniendæ plebis causâ, primis post Tiberij interitum annis, & postea ita neglectam credamus, vt eandem Caius referre necessarium duxerit. quod & aliis non paucis in legibus esse factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicum vectigali leuauit: quam vitiosam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit arario. Sequuntur eodem de genere tribunicia duæ, Titia, Marcia; Titia, M. Antonio oratore, A. Postumio Albino c o s. à Sex. Titio lata; Marcia, quibus consulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Est etiam agrariæ Plotiæ & Flauia mentio apud Ciceronem lib. i. ad Atticum: quam vtranque fuisse tribuniciam, constat. vtraque autem videtur hoc sanxisse, vt vel agri, quos à senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecunia plebi distribuerentur; vel, si neminem vetere possessione moueri senatus veller, alij agri ea pecunia, quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quæ agros non haberet, partirentur. hoc certè videtur in Flauia scriptum fuisse, vt ex epistola ad Atticum lib. i. licet conicere. in alia verò, quæ ante hanc proxima est epistola, Flauiam

g. ij.

eandem ferè, quæ fuit Plotia, Cicero scribit esse. ex quo, non dissimilem vtriusque sententiam fuisse, facile cognoscitur. sed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio c o s. promulgata est, cur existimem esse perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus suis diuisit. Scriboniam tribuniciam C. Curionis filij nominat, eamque viariam appellat, nec dissimilem agrariæ Rulli, M. Cœlius epistol. famil. lib. v i i r.

Vltimus agrariam legem pertulit C. Cæsar in primo consulatu: qua Stellatem campum, maioribus cōsecratum, vt ait Suetonius, & agrum Campanum, ad subsidia reip. vectigalem relictum, diuisit extra sortem x x. millibus ciuium, quibus terni pluresque liberi essent. Postremo loco duas P. Clodij tribuni pleb. leges constituemus, quæ ad ius publicum videntur pertinere: vnā, vt frumentum populo, quod antea semis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat. altera fuit de collegiis restituendis, quæ nouem ante annis Cæcilio & Marcio c o s s. sublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit. quod ei Cicero sæpe in orationibus exprobrat. Superfunt leges de iure priuato: quarū duo genera esse diximus, vnum, earum, quæ ad ius ciuile, alterum, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili, quod, vt ait iu-

riscōsultus, de iure gentium quādam detrahit, quādam assumit, lex erat de adoptionibus: quæ ut curiata lege fierent, cautum erat. licebat autem non patricio plebeium, sed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obseruari: primū, ut is adoptaret, qui neque procreare iam liberos posset, & cum potuisset, expertus esset: alterum, ut tum generum ac dignitatis, tum sacrorum ratio haberetur, id est, ut ita fieret adoptio, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minueretur: tertium, ne qua omnino calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ si seruarentur omnia, tum adoptionem rectè fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodij seruatum esse, arguit Cicero in oratione pro domo suo: neque solum ob hanc causam ait esse infirmam irritamque illam adoptionem, verum etiam, quod, cum curiata lex ferretur, tum seruatum de cælo sit: quod cum fieret, neque legem ferri, neque omnino quidquam agi cum populo licebat. primū enim adoptandi causas esse oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, si causæ probarentur, curiata lex ferebatur: quam qui ferret, is omnia seruare debebat, quæ in cæteris legibus, cum ferrentur, seruari mos fuit. quod vtrunque significat Cicero in ea oratione, cum ait: Ut is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, legitimo & pontificio iure quærat. itaque, quod est apud Cor-
g. iij.

nelium Tacitum lib. x v i i. Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat; id ita est intelligendum, vt, nisi & lex ferretur, & adoptandi causas pontifices probassent, adoptio fieri non posset. vtrunque verò separatim agebatur, cùm de causis pontifices cognoscerent, legem verò magistratus ferret. Adoptantis autem ætatem x v i i. annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, esse oportere, à Modestino scriptum est his verbis: Non tãtùm cùm quis adoptat, sed & cùm arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adoptionem, vel per arrogationem filium facit; sed vtique plena pubertate, id est, x v i i. annis, eum præcedere debet. De testamentis leges multę fuere: quarum nominatur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia. Voconia, de mulierum hæreditatibus inter secūdum & postremũ Carthaginienſe bellum à Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pleb. suadente M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis hæredem relinqueret filiam supra hs. x x v. m. nam Dio lib. l v i. ita scriptum reliquit. Augustus quibusdam feminis tribuit, vt supra x x v. m. hæredes esse possent: licet hoc lex Voconia videret. Hęc, & Furia, Falcidia, Iunia, Velleia, tribunicia fuere, Cornelia consularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, vt à Theophilo scriptum legimus, ne cui plus, quàm m. nummum, legaretur: quod amplius legatum esset, quadruplum restitueretur. Falcidia caeba-

tur, ne cui plus liceret legare, quàm dodrantem ex tota hæreditate, id est, vt, siue vnus hæres institutus esset, siue plures, apud ipsum, eósvæ quæta pars tantum remaneret. meminit huius legis Celsus, lib. xx i i. digestorum, his verbis: Cum de lege Falcidia quæritur, hæredis probatio est, locum habere legé Falcidiam. quod dum probare non potest, meritò condemnabitur. In Iunia Velleia hoc erat, vt, qui testamētum faceret, omnes eos virilis sexus necessariò institueret hæredes, qui, cùm nascerentur, hæredes ei futuri essent: eorúmque in locum liberi succederēt: qui nisi instituti essent, aut si exheredati, ad exemplum postumorum, essent, testamentum ne valeret. Cornelia falsum testāmentum facientibus pœnam irrogabat: eaque lege senatores soli tenebātur, vt in Suetonio legimus. quod si quis in hostium potestate decessisset: eius testamentum perinde lex Cornelia cōfirmabat, ac si, qui testamentū illud fecisset, in hostium potestatem non peruenisset. testis Iulianus lib. xx v i i. digestorum. Testamenta porrò lex infirmabat, irritaque prorsus iubebat esse. quæ improba, inofficiosa, inhumana dicerentur, hoc est, quæ contra leges, merita, pietatem facta essent: item illa, quæ à v. testibus, iisqve fide dignis, non essent obsignata. quod ad v i i. deinde testes, imperatorum ætate, translatus est. atque horum generum causas, de rescindendis confirmandisve testamentis, à c. viris esse iudicatas, quod
g. iij.

hastæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriûsque declarant. *Ælia Sentia*, quam iurisconsulti nominât, non videtur ad nostrum institutum pertinere. non enim stante republica, sed Augusti temporibus, à Sex. *Ælio*, L. *Sentio* cos. lata est. veruntamen, quia spectat ad testamēta, quorum leges hoc in loco exponuntur, simul cum aliis eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea scripta sunt hæc: vt vnus modò hæres necessarius fieret: plures si fierēt, irritum esset: ne duo pluresve ex eadem causâ hæredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus, heres esset: item, quibus de causis manumitti seruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi causam apud cōsiliū probaret: neve serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut hæredes instituerentur. postremò iubebat, vt, si esset donatio facta inter virum & vxorem, maritûsque, re nondum tradita, vita excessisset, ne mulier rei vindicationem post obitum mariti haberet, sed tantummodo exceptionem, si non posideret contra petitores. Hæc de lege *Ælia Sentia*, viderem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia verò fuit *Ælia Sanctia*, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ assiduo vindicæ esse assiduum, id est, locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac de lege nihil amplius, neque de lationibus, neque de tempore, neque de senten-

tia, compertum habemus. sed, præter eam, leges hoc de genere x. video nominari, diuersis temporibus latas, tribunicias v. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam, prætoriam, Aureliam; consulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de singulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudiciis argumentum pertinent, vnum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & sententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obscurât. quare, vt erroris causa tollatur, disputabimus primum ea, quæ veterum in libris aut re vera, vt ego sentio, falsa sunt, aut eiusmodi, vt, vera cum sint, falsa tamen videri possint. hoc vbi satis apertum fuerit; tum, veritate quasi è tenebris educta, leges ipsas, & quibus singulæ temporibus latæ sint, & quæ cuiusque vis ac sententia fuerit, ostendemus. Ac primû, quòd in Gracchorû vita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho esse latam, vt c c c. equites simul cum c c c. senatoribus iudicarent, id ego (pace tãti viri dixerim) falsum esse iudico. non enim lege Gracchi, equites cû senatoribus, sed soli equites rem iudiciariam administrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Velleius Paterculus, vbi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam penè vsque ad alpes: diuidebat agros: vetabat quenquam ciuem plus d. iugeribus habere: noua

constituebat portoria : nouis coloniis replebat
prouincias: iudicia à senatu trāsferbat ad equi-
tes : frumentum plebi dari instituerat : nihil im-
motum, nihil tranquillum, nihil denique in eo-
dem statu relinquebat. satis plane loquitur. non
dicit, communicata inter equites & senatores
iudicia, sed à senatu ad equestrem ordinē tran-
slata. & idem infrā. Tribunatum iniit M. Liuius
Drusus : qui cum senatui priscum restituere cu-
peret decus, & iudicia ab equitibus ad eū tran-
sferre ordinem ; (quippe eam potestatem nacti
equites Gracchanis legibus, cum in multos cla-
rissimos, atque innocentissimos viros sœuissent,
tum P. Rutilium, virum non sœculi sui, sed om-
nis aui optimum, interrogatum lege repetūda-
rum, maximo cum gemitu ciuitatis damnaue-
rant) in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, se-
natum habuit aduersarium. & infrā. Per idem
tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Grac-
chus ereptū senatui ad equites, Sylla ab illis ad
senatum transtulerant, æqualiter inter vtrunque
ordinem partitus est. hæc ille: quæ Pedianus in
commentario diuinationis cōfirmat his verbis:
C. Gracchus legem tulerat, vt equites Romani
iudicarent. iudicauerunt per annos x l., sine in-
famia. post victor Sylla leges tulerat, vt sena-
torius ordo iudicaret: & iudicarunt per x. an-
nos, turpiter. & in eodem commentario infra:
Rutiliū Rufum, quòd in Asia cum prætore suo
consensisset, ne publicani aliquid agerēt in pro-

uincia sua, equites Romani, qui tum iudicabāt, damnarunt. Quòd si quis in tuenda Plutarchi caussa ita pertinax est, vt Velleij, & Pediani testimonio stādum neget; vel quòd de solis equitibus non satis apertè loqui videātur; vel quòd ipsi quoque falli, vt homines, alucinarique poterint: audiat Appiani verba: quæ, vt ego statuo, Plutarchum manifestè condemnant. is igitur libro primo sic: M. Liuius Drusus tribunus pleb. senatum, & ordinem equestrem, iudiciorum caussa, quæ adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est: itaque tulit ad populum, vt ad vtrunque ordinem cognitio caussarum pertineret. sed quoniam ob superiorum temporum discordias numerus senatorum ad c c c. redactus erat; persuasit equitibus, vt de suo ordine totidem legerent, ne in iudiciis numero inferiores essent. quid apertius? non enim tribus aut quatuor verbis rem obscurè significat, sed ita copiose, ita non ambiguè declarat, vt de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo velit quærere, nemo possit. quid opus fuit, legem à Druso ferri de communicandis inter duos ordines iudiciis, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententiæ legem C. Gracchus ante pertrulerat? præsertim cum, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. accedit ad hæc Liuij testimonium: cuius in epitome lib. l x x. scriptum

est. P. Rutilius, vir summæ innocentia, qui legatus Q. Mucij pro consule à publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. & ibidem, Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. & libro sequenti, M. Liuius Drusus tribunus pl. legem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, vanus & futilis Liuius. quid de Cicerone? an ipsum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo est, opinor, qui non illum grauem, & certum veritatis auctorem ducat, præsertim in ratione iudiciaria; in qua ita versabatur, vt excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. Verba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmēta quædam sunt, ita scriptum est: Memoria teneo, cum primū senatores cū equitibus Romanis lege Plotia iudicaret, hominem diis ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium causam lege Varia de maiestate dixisse. cum primum, dicit. ex quo satis liquet, lege Gracchi, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudiciis equitum & senatorum societatem fuisse. quod

ipsum interpretes eorum verborum Pedianus cōfirmat: ascribit enim hæc. M. Plautius Silvanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Portio Catone c o s. secundo anno belli Italici, cum equester ordo in iudiciis dominaretur, legē tulit adiuvantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quam Cicero significat. nam ex ea lege tribus singulæ è suo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicaret. ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. & in ea pro Scauro, Reus est factus à Q. Servilio Cæpione lege Servilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscurè significat solos equites iudicasse. quod & Pedianus demonstrat, qui subscribit hæc: Scavrus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, & breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, ut ille prior causam diceret; Marcū quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, ut iudicia commutaret. quid est, iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne solis equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodēque referenda sunt illa verba in Bruto: Equestrem ordinē C. Servilius Glaukia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Cicero-nem, quàm Plutarchum: primū, quod in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendum est: deinde, quod ab ætate C.

Gracchi propius abfuit, quàm Plutarchus: po-
ftremò, quòd, iudiciorũ peritiffimus cum efferet,
veteres leges minus ei cognitæ fuiſſe veriſimile
non eſt. Atque hæc de Plutarcho. nam locum in
epitome Liuiana, ex quo videtur idem Liuius pla-
uiſſe, mendofum libèter exiſtimauerim: vt ho-
mini parcam alioqui Romanarum rerum peri-
tiſſimo. iam enim, ante legem Plotiam nũquam
cum ſenatoribus equites iudicaſſe, Cicerone te-
ſte, vt alia omittam argumenta, probatum eſt.
& ipſum quoque Liuium idem ſenſiſſe, indicare
videntur illa, quæ iam recitauimus, ex epitome, lib.
x x. Venio ad Pedianum: qui & ipſe, non, vt
Plutarchus, in genere iudicum, ſed in legum or-
dine ac numero peccauit. is in commẽtario di-
uinationis ita ſcripſit: C. Gracchus legem tulerat,
vt equites Romani iudicarent. iudicauerunt
per annos x l. ſine infamia. poſt victor Sylla le-
gem tulerat, vt ſenatorius ordo iudicaret: & iu-
dicauit per decem annos, turpiter. hæc, ſi legum
ſententiam cõſideres, vera ſunt. nam & equites
lege Gracchi, vt iam diximus, & ſenatores lege
Syllæ iudicarunt. itaque eadem ſunt à nobis ſu-
pra recitata, vt probaremus illud contra Plutar-
chum de ſolis equitibus lege Gracchi iudican-
tibus. ſin ordinem ac numerum legum ſpectes;
faſſa Pedianus narrat. non enim poſt legem
Gracchi ſecuta proxime eſt lex Syllæ, ſed lex
Cæpionis, & deinde Druſi, poſt Siluani, po-
ſtremò Syllæ. Druſi autem lege, quæ fuit ea-

dem cum Capionis, lege eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annum soli equites iudicarunt. multos enim ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno post, successit Plotia: & Plotiam tum denique Syllæ lex consecuta. quare culpam Peditiani, non video, qui liceat excusare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos x l., hoc est ad L. Syllæ dictaturam, iudicasse: cum tantum vsque ad eum annum soli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Silvanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ statim, vt diximus, sublata est, omitto) ad populum tulit, vt singulæ tribus quinos denos è suo numero crearèt iudiciorum causa, eosque non vno ex ordine. sed ex omnibus, hoc est senatorio, equestri, ipsa plebe. quod si generatim dixisset, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos x l. iudicasse: verè dixisset. liceret enim intelligere, id quod res est, equites modo solos lege Gracchi, modo cum senatu, atque etiam cum plebeiis hominibus lege Plotia iudicasse. ad quam sententiā referendū est illud Ciceronis in II. in Verrē actione: Cognoscet ex me populus R. quid sit, quam obrè, cum equester ordo iudicaret, annos propè l. continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuissima suspicio acceptæ pecuniæ ob rē iudicandam constituta sit. quo loco fortasse adductus est Peditianus, vt, solos, equites Gracchi lege vsq; ad Syllā

dictatorem iudicasse, crederet. qui cum exponit illud, Annos prope l. continuos, ait: Tāto enim ferè tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, vt opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat vsque ad Syllam dictatorem, non tamen de solis equitibus, vt Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primum, & mox de equitibus vnà cum senatoribus aliisque etiam ex ipsa plebe iudicantibus significet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem satis apertè de vno ordine equestri, per annos x l. iudicante, locutum esse, cum ea, quæ recitauimus, satis aperte verba demonstrant, tum illa, quæ in eiusdem commentarij scripsit argumento: quæ sunt hæc, Agitur causâ senatoriis iudiciis in inuidia apud populum constitutis, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ ferè ante annos x. Sylla sustulerat. vocat iudicia equestris ordinis ea, quæ Sylla sustulit: cum nō vnius equestris ordinis, sed omnium ordinum iudicia fuerint: siquidem, vt omnibus ordinibus iudicandi potestas daretur, lex Plotia sanxerat. quòd si quis dixerit, fieri posse, vt, Plotia lege ante Syllā dictatorem abrogata, rursus Gracchi lex restituta sit, ideòque Syllam, lege Gracchi postea sublata, equestris ordinis iudicia sustulisse: hic tamen nihil dicet. nam cum Pedianus illa, quæ ipsa recitauimus, literis mandauit: Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos x l. de Gracchi tātum

lege videtur accepisse, oblitus videlicet Plotiæ legis, de qua scripsit postea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Quòd autem ab eo anno, quo Gracchus eam legem tulit, ad Syllam dictatorem annos x l. numerat: id si paulo subtilius ad veritatem velis reuocare, falsum inuenitur: cum inter consulatum Opimij, qui Gracchum occidit, & dictaturam Syllæ anni x l. inter sint; nec tamen Opimio consule, sed bienio ante, vt ex epitome Liuiana Plutarchoque cognoscitur, Gracchus in primo tribunatu eam legem rogauerit. sed est hoc apud scriptores antiquos in more positum, vt integros numeros malint, decem, centum, mille, quam cum exigui numeri additione pronunciare. quod à Pediano factum, mirum non est; cum ipse à Cicerone idem esse factum animaduertisset. nam in oratione in Pisonem, cum dixisset Cicero, Ego in C. Rabinio perduellionis reo x l. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. subiungit Pedianus hæc: Possit aliquis credere lapsum memoria Ciceronem, qui dicat, x l. annis ante se consulem factum esse s. c. aduersus L. Appuleium Saturninum tribunum plebis. cum xxxvi. anni à C. Mario L. Valerio Flacco cos. numerentur. sed hic non subtilis computatio annorum facta est, verum summatim tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, prope x l. annis. hæc enim consuetudo est ipsius
h.j.

Ciceronis. itaque in ea quoque, quam habuit in Catilinā in Senatu, cū octauus decimus dies esset, postea quā factum s. c. vt viderent consules ne quid Resp. detrimenti caperet, dixit: Vigessimū iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Præterea, cum senatores per x i. annos, hoc est ab eo anno, quo Sylla dictator est factus, ad Pompeij & Crassi primum consulatum soli potestatem habuerint iudicandi; integrum tamen numerum Cicero ponit in i i. in Verrem actione. ait enim sic: Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ intra x. annos, postea quā iudicia ad senatum trās lata sunt, in rebus iudicandis nefariè, flagitiosèq; facta sunt. quem Peditanus imitatus est, cū dixit, Senatorius ordo iudicauit per x. annos, turpiter. idem tamen, quod intelligeret non planè x. annos fuisse, sed x i, quibus ordo senatorius iudicauit, alio loco dixit: Flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ ferè ante annos x. victor Sylla sustulerat. In eo certe nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quod eo, de quo meminimus, loco, equestrem ordinē annos prope l. continuos iudicasse dixit: cum anni tantum xlii. fuerint. sed oratoriæ licentiæ datur, vt res in narrando plus interdum, quā concedit veritas, effertur. quāquam historici quoque, qui quidem artioribus tradendæ veritatis legibus astringi videntur, id sibi iuris arrogarunt. nā Liuius, Vrbs,

inquit, à Romulo viribus datis, tantum valuit, vt in x l. deinde annos tutam pacem haberet. cum Numæ regnum intelligat, quod per annos x l i i i. perpetua pace, durauit. Tertius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone cōsiderandus. nam cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse; falsum hoc esse, possit aliquis obicere; cum biēnio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani verbis iam ostendimus, legem tulerit, vt cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: vtrūque verum esse, & lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse; & Drusum tamen ante rogationem tulisse, vt cum equitibus senatores iudicarent. nam etsi lege Drusi ita sancitum est: tamen, quod ea lex iussit, propterea non est obseruatum; quòd eo ipso anno L. Marcius Philippus consul, inimicus Drusi, obtinuit à senatu, vt leges eius omnes vno s. c. tollerētur: itaque decretum est, contra auspicia esse latas, neque iis populum teneri. hoc tum à Pediano in commentario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de Legibus i i, & in oratione pro domo sua proditum est. vt omittā quod in Appiani notauimus historia, equites, Druso interfecto: lege Gracchi iudicasse de iis, quorū dolo malo bellū Italicum esse commotum diceretur, idque ex ea lege, quam de maiestate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendosi sunt
h. ij.

ij, qui typis impressi veneūt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illam de maiestate non à Valerio, sed à Vario latam esse, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarēt. Venio nunc ad leges ipsas, quas x. nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pópeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de singulis ita nobis est agendum, vt, temporum ratione seruata, prima quæque cognoscatur. Ante C. Sempronij Gracchi tribunatum soli senatores, vetustissima, vt opinor, Romuli lege, iudicabant, exceptis causis, in quibus de pecuniis ob iudicandum captis ageretur. nam de his ad equites quæstio pertinebat. idque non antiquum fuisse, sed tributum esse equestri ordini ætate Ti. Sempronij Gracchi, Tiberij & Caij patris, qui etiam senatū, quòd id fieri passus esset, reprehenderit, cum futuras ex eo publicas discordias calamitatésque prædiceret: Appianus historiæ suæ lib. i. scriptū reliquit. C. Gracchus, Tiberij filius, tribunus pleb. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fânio. Nepote c o s. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, vt equites soli iudicarent. sic enim, contra quàm Plutarchus prodidit, ex Vel-leio, Pediano, Appiano, Cicerone ipso probaui. Postea Qu. Seruilus Cæpio consul, qui postea cū Cimbris male pugnavit, legem rogauit, vt cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi soli

iudicauerant, etiam senatores iudicarent. hanc tamen legē, quam & Calsiodorus, & Obsequēs, & Cicero ipse latam significāt, non multo post esse abrogatam, ex eo suspicor, quod paucis post annis C. Norbanū, quo accusante Cæpio damnatus erat, non ab equitibus, & senatoribus, sed à solis equitibus esse iudicatum, Cicero lib. 11. de Oratore declarat his verbis : Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Qu. Cæpionis odium, à quo erāt ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quod, cum M. Liuius Drusus tribunus pl. Philippo & Cæsare c o s. legem tulerit, ut cum equitibus senatores iudicarent : quod proximè, cum de lege Liuiæ ageretur, probabimus : manifestum est, solos equites ante Drusi tribunatum iudicasse. Præterea, scriptum est apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, nō ante legem Plotiam senatores cū equitibus iudicasse. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone c o s. latam esse, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & senatores iudiciis nullam habitam esse rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id sanxit, facile est cognoscere. Post Cæpionem M. Liuius Drusus tribunus pleb. eius Drusi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam senatus usus erat, L. Marcio Philippo. Sex. Iulio Cæsare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus

h. iij.

senatores causas cognoscerent. cuius legibus, Philippo consule referente, s. c. sublatis, in eundem, quo ante fuerat, statum re iudiciaria restituta, soli equites ex lege Gracchi iudicaverunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Silvanus tribunus pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone c o s. qui fuit annus belli Italici secundus, tulit ad populum, ut singulae tribus e suo numero quinos denos, per annum iudicatuos, suffragio crearet. quo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post victor Sylla, dictator primus Reip. constituendae causa factus, infensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus steterant, legem tulit, ut nemo, nisi qui senator esset, iudicare posset. quod ante C. Gracchi tribunal fieri solitum esse, diximus. Sylla mortuo, quod ille sanxerat, per annos x i. servatum est, hoc est, usque ad Cn. Pompeij & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta praetor populum rogavit, populusque iussit, ut tres ordines, senatores, equites, tribuni aëriarum simul iudicarent. tametsi, & ceteris aditum ad res iudicandas patuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, Iulia, censu tamen praefinito, Cicero docet in Philippica i. videtur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte novisse: qui lib. ii. legem à Cotta latam per id tempus significet, quo Gabini^o trib. pl. rogationem tulit, ut Pompeius

contra piratas summo cum imperio mitteretur.
quod falsum esse constat . nam Gabinius biénio
post Pópeij cōsulatū, hoc est Pisone. & Glabrione
cos. eam legē tulit: quod & Velleius ipse af-
ferit, & inde facilè licet existimare, quòd, abso-
luto bello piratico, statim C. Manilius trib. pl.
tulit ad populum, vt Mithridaticum bellum Pó-
peio mandaretur. id Plutarchus Velleiúsque cō-
firmant. Maniliam autem legem Cicerone præ-
tore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat.
porrò autem Ciceronem gessisse præturam Le-
pido & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis
& Glabrionis cōsulatum proximus, quis est qui
ignoret? testem habemus Pedianum: vt alia, quę
facilè probarent, argumēta prætermittam. tulit
igitur de piratico bello rogationem Gabinius
trib. pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cum
rogationē de iudiciis eo anno tulerit, quo de-
signatus ædilis Cicero Verrē accusauit, defen-
dente Hortētio consule designato; planè vide-
tur eo anno tulisse, quo Pópeius & Crassus con-
sules fuerūt. quod apertè Dio narrat. Hoc de tē-
pore. Quod ad sententiam attinet; non video,
qui probari possit id quod idem narrat, Cottam
iudicandi munus inter equites & senatū equali-
ter esse partitū: cum, eam potestatē non his mo-
do, sed præterea tribunis ærariis esse permissam,
sexcēti loci demonstrent. nisi fortè illud (liben-
ter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter
vtrūq; ordinē partitus est, ideo Paterculus dixit,
h. iij.

vt significaret non solum senatum, vt antea, sed equestrem pariter ordinem post legē Aūreliam iudicasse: vt ærarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarūt, etsi non nominauit, non tamē exclusisse videatur. quo modo & Ciceronem lib. v. in Verrem locutum videmus. ait enim, cum Cottæ legem significet. Iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est: nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudiciis iudicibúsque nouis promulgata. Alium ordinem dixit, cum tamen non vno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis ærariis in ea lege mentio fieret. Eodémque modo, cum, cenforum iudicia rescissa esse iudicum sententiis significare vellent, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitésque Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quàm cenforum opinioni, paruerunt. & in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur. Pedianus etiam in commentario ii. orationis in Verrem, Cottā, inquit, prætorē significat, qui legē promulgarat de restituendis equestri ordini iudiciis. cū tamen Cottæ lex non de vno equestri ordine, sed de senatoribus, equitibus, tribunis ærariis mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad

equites ait esse translata: cùm tamen lege Cotte inter tres ordines essent communicata. Quòd si quis putat in vno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri significat, simul cū equitibus tribunos ærarios intelligi: opinione fallitur. nā senatores, equites, tribuni ærarij, non ordines duo, sed tres à scriptoribus antiquis appellātur. itaque Pedianus in commentario Cornelianæ, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: & in commentariis duarū orationum, in Pisonem, in extremo; pro Milone, in principio. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, vt opinor, P. Vatinius tribunus pl. Cæsare & Bibulo c o s s. qua sententia, nondum inueniri potui: sed fuisse popularē, cū Vatinius senatum, senatus illum vehementer oderit, facilè possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu 11. nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicātibus exempla multa sunt, maximè que apud Pedianum) sed ex amplissimo censu, è centuriis legi iudices iubebat. Iulia, quam C. Iulius Cæsar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrum ordinē, ac senatorium: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Antonia cōsularis, M. Antonij, qui 111. vir fuit, hoc sanxit, vt ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc est, vt cū equitibus & senatorib⁹

(tertium enim ordinem, tribunos ærarios lex Iulia fustulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne superiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluderant: sed præscriperāt, quo sensu eos esse oporteret: sicuti senatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ærariis census erat præfinitus: cum in iudice, vt ait Cicero, & fortuna spectari deberet, & dignitas. Antonij verò lex plus æquo impudens & dissoluta, quæ rationem census nullam habuit, omnibus, quicumque ordinem duxissent, iudicandi potestatem permisit. atque hanc Antonij legem de tribus decuriis non esse abrogatam, cum ille hostis iudicatus est, cum eiusdem legem de sacerdotiis abrogatam esse suprà docuerim, è Suetonio cognoscitur: qui in Augusto ita scripsit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore censu, quæ ducentariorum vocaretur, iudicarentque de leuioribus summis. Hæc de ordine iudiciorum, pro variis legibus, vario. De numero autem iudicum, lex Gracchi c c c. fecit, omnes ex equestri ordine, totidem, quot antea senatores iudices fuerant: lex Drusi c c c. equites, & c c c. senatores, numero pari: lex Plautij d x x v. iussit enim è singulis tribubus, quæ x x x v. erant, quinos denos creari: lex Syllæ c c c. omnes ex ordine senatorio. lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, vt opinor, congruebat, cum in ordinibus discreparet. nā libro epist. fam. v i i. de iudicibus

c c c. cùm lex Aurelia seruaretur , mentionem fieri video. quod si ita est: auctum deinde numerum esse lege Pompeij, verè dicemus: quia Vel- leius auum suum inter c c c l x. à Pompeio le- ctum esse narrat. eundemque numerum Plutar- chus in Pompeio tradidit. lex Cæsaris, cùm de tribus ordinibus vnum, vt diximus, sustulerit: numerum simul iudicum, vt ego sentio, cõmu- tauit. lex Antonij cùm tertiam decuriam addi- derit: satis liquet, eorum, qui res iudicarent, am- pliorem numerum esse factum . quem rursus & ab Augusto esse auctum , cùm ad tres decurias quartam addidit, faciliè cognoscitur. De iudi- cùm ætate legem fuisse, ne quis intra x x x v. ætatis annum iudicaret , faciliè possum ex eo coniicere, quod Suetonius de Augusto scripsit: Iudices à x x v. ætatis anno elegit, id est, quin- quennio maturius, quàm solebant . Callistratus quidem iurisconsultus, lege Iulia cautum esse, ait, ne minor annis x x. iudicare cogeretur, néve minorem annis x x . compromissarium iudi- cem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, vt opinor, de numero patronorum . nam ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri consulatum rarò quisquam pluribus , quàm quatuor , patronis vsus erat . his consulibus M. Scaurum, de repetundis accusatũ, sex defende- runt. eoque progressa res est, vt eadẽ caussa post bella ciuilia nonnunquã à duodecim patronis ageretur. cui licentiæ, vt in Pediano scriptũ est,

C. Cæsar dictator lege modū imposuit . Et fortasse idem Cæsar, qua in lege de numero patronorum, in eadē tulit de ratione iudicandi, quod Gellius lib. x i i i . cap. i i . significare videtur his verbis: Atque in rerum quidem diffissionibus, comperendinationibúque, & aliis quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurij, & ex quorūdam aliorum iuris peritorum commentariis commoniti sumus. Legimus etiam apud Priscianum de lege Læoria, quæ minorē annis x x v . stipulari vetabat. De diebus quoque iudiciariis leges nominat Vlpianus his verbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum: lege cautum est, ne iis diebus iudicatum sit, nisi ex voluntate partium: & quod aliter aduersus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, néve soluere debeat: néve quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de personis, quæ facinus iudicare possent, & de causis, in quibus possent, tum de indiciis, deque testimonij dicendi potestate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi exclusos non esse, quos ignominia censores notassent. id Cicero significat his verbis in oratione pro Cluentio: In omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterū accusare, hæc ignominia causa prætermissa est: timoris enim causam, non vitæ

pœnam, in illa potestate esse voluerunt. & ibidem, paulò pòst. Prætores vrb. qui iurati debent optimum quenque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. At verò, qui turpi iudicio damnati essent, iis ademptam esse iudicandi potestatem, idem Cicero in eadē oratione, paulò antè, demonstrat. Quòd si, inquit, illud iudicium putaretur: vt ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. turpia verò, famosæque iudicia erant, calumniæ, præuaricationis, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, mandati, tutelæ, depositi, & alia quædam à Iuliano memorata digestorum lib. iiii. Famosos etiam, non minus, quàm qui turpi iudicio damnati essent, Pegasus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæstus causa in certamina descendissent, aut propter præmium in scenam prodissent. athletas autem, quia ludicram artem non facere, sed virtutis gratia exerceri videntur, infamia liberabant Sabinus & Calsius. quæ scripta sunt apud Vlpianum. Præterea, cùm ab eodem ita traditum sit lib. dig. xlviii. qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si libertorum, vel patronorum suorum mortè, vel rem suam exequeretur, consentaneum videri potest, eundem

iudicandi munere exclusum. Omnes etiam de vi priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his verbis lib. digestorum x l v i i. De vi priuata damnati pars tertia bonorū ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut ullū honorem capiat; néve in eum ordinem sedeat, néve iudex sit. Huc illa pertinēt, quę tradita sunt à Paulo iuriconsulto: quę seruata credimus etiam reipub. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo dissentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint; quidam moribus, quidam natura: natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carēt: moribus, vt feminæ & serui; non, quia non habeant iudicium; sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officiis: lege, qui senatu motus est. qui verò possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus rectè coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quę de testimonio dicendo idem Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denunciatur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum. Cassius etiam Longinus; cuius libri non extant; sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. i. vtitur; putabat, ei, qui ob turpitudinē senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetun-

darum ea fieri vetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, satis apertè Papi-
niani præclara sanè verba demonstrant. Quæ-
situm, inquit, scio, an in publicis iudiciis calum-
niæ damnati testimonium iudicio publico per-
hibere possint. sed neque lege Rhemmia prohi-
bentur; & leges Iuliæ de vi, repetundarum, pe-
culatus, eos homines testimonium dicere non
vetuerunt. veruntamen, quod legibus omis-
sum est, non omittetur religione iudicantium: ad
quorum officium pertinet, eius quoque testimo-
nij fidem, quod integræ frontis homo dixerit,
perpendere. Mulieribus quoque videtur licuisse
testimonium dicere: siquidem, non licuisse
de adulterio damnatis, Paulus indicat his ver-
bis: Ex eo, quòd prohibet lex Iulia de adulteriis
testimonium dicere condemnatam mulierem,
colligitur, etiam mulieres testimonium in iudi-
cio dicendi ius habere. Dictum est de iudicio
& testimonio: superest de indicio. Senatori in-
dicium profiteri salvis legibus non licebat. aliis
impunitas dabatur, nec tamen omnib⁹ in caus-
sis, sed proditiõis, maiestatis, & si quid huius-
modi: in causâ repetundarum non dabatur:
itaque nec per indices agi solitam esse legimus.
Non est ab hoc genere aliena Memmia lex, quæ
eorum, qui reipub. causâ abessent, recipi no-
mina vetabat. itaque C. Cæsar, cùm in prouin-
ciam, peractò consulatu, abiisset, & ab L. An-
tistio tribuno pleb. Romæ appellatus esset,

appellato collegio obtinuit, cum reipub. caussa abesset, reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi æmulus in oratoria laude, cum, quæstor in Asiam proficiscens, Brundisium iam peruenisset: literis certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam seueritatem, scopulus reorum putabatur, legis Memmiæ beneficio uti noluit, ne sibi malè conscius videri posset: statimque in urbem recurrit, & caussa dicta, absolutus est. hanc legem Cicero significat in oratione in Vatinius, cum ait: Cum tibi, utrum velles, liceret. poterat enim Vatinius, cum legatus esset, iudicium recusare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, uti nolueris: postea, ne causam dices, tribunos pl. appellasti? Non abhorret à legibus de iudiciis lex illa, quam C. Calpurnio Pisoni M. Acilio Glabrioni c o s. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cum antea, ut quisque avaritia, aut ambitione ducebatur, variè ius dicere consueissent. In iure civili & coniugia sunt: de quibus illa fuit admodum præclara lex, quam à Romulo latam Dionysius & Plutarchus prodidere, ut vxor viro pecuniarum sacrorumque omnium esset socia, eique, si sine liberis & intestato diem obiisset, hæres esset: sin filios reliquisset, æqualem cum iis partem possideret: quæ si

aduersus virum delinqueret, vir ipse cum propinquis eam iudicaret, &, si aut impudica fuisset, aut venefica in liberos suos, aut etiam vinū ebibisset, (hæc enim omnia Romulus capitalia esse voluit) morte multaret, vel, si mallet, diuortium faceret. quòd si quis alia de causâ vxorem repudiasset: eius bonorum partem ad vxorem pertinere, partem verò Cereri sacram esse iussit. diis porrò inferis, qui diuortium faceret, sacrificare voluit. ita probas mulieres, & viro obsequentes, tum præmio, tum pœna Romulus affectit. quæ lex ad matrimonij cōcordiam ita valuit, vt per annos D X X. nullum diuortium in vrbe fuerit. mores enim ad ingenium viri vnaquęque fingeat, eique in omnibus rebus morigera fidem officiūque præstabat. Legem etiam video fuisse, illam quidem paulò seueriorem, sed ad augendam viribus ciuitatem vtilissimam, vt, quicunque per ætatem vxorem ducere possent, omnes ducerent, quæque genita essent, educarent. qua lege factum est, vt maximis cladibus ciuitas affecta, præsertim secūdo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, sed novos semper exercitus summitteret: adeò, vt extremis illius belli temporibus, post multas legiones occisione cæsas, tamen supra c. millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Post Romulum Numa quiddam lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit. scripsit enim hæc in pellices: quæ legimus

i. j.

in Gellio. Pellex ædem Iunonis non tangito. si tangit; Iunoni, criminibus demissis, agnum feminam cedito. Fuit illa quoque lex de coniugiis, quam in x i. tab. x. viri scripserunt, ne patriciis liceret cum plebe connubio iungi. quod eo cōsilio factum est, ne per nuptias recōciliati iisdem animis contra x. viros, qui deponere imperium nolebant; pro libertate consentirent. quam legem paucis post annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, vt patrū & plebis promiscua connubia essent; in quo tamen patres acerrimè repugnarunt; qui cōtaminari sanguinem suum, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabatur; cū tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatū sita salus est, nihil esset vitilium. Legem etiam video fuisse, ne libertinā ingenuus, aut libertinus ingenuam vxorē duceret. nam s. c. Hispalæ Fecenix libertinx concessum esse scribit Liuius, vt ei nubere ingenuo liceret. quo pater, libertinis cum reliquis ciuib⁹ connubia non fuisse. Postea lege Papia cautum est, vt omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit vxorem; quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat. Et Paulus ex lege Iulia subiūgit: Qui senator est, quive filius, nepos, pronepōsve, ex filio, vel ex filia natus; cuius eorum est, eritve, ne quis eorum

sponsam, vxoremve sciens dolo malo habeto
libertinam, aut eam, quę ipsa, cuiusve pater, ma-
terve artem ludicram facit, fecitve: neve senato-
ris filia, neptisve, ex filio, proneptisve ex nepote,
filio nato, nata, libertino, eive, qui ipse, cuiusve
pater, materve artem ludicram facit, fecitve.
sponsa, nuptave sciens dolo malo esto. Propterea
reprehedit in rationibus Cicero M. Antonium,
qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam vxorem
duxerat. Non omittendum quod apud Cal-
listratum legimus, v. legibus mulieris damnatę
dotem publicatam, maiestatis, vis publicę, pari-
cidij, veneficij, de sicariis. Nunc agamus de
iure ac libertate ciuium Romanorum. quo de
genere primũ Sacratas legibus, deinde x i i.
tab. sancitum est, vt neque priuatis hominibus
leges irrogarentur, hoc est, ne priuilegia ferri
possent, nec de capite ciuis, nisi comitiis centu-
riatis, rogari liceret. quod vtrunque memorat
Cicero in oratione pro Sextio, & in suas leges
lib. de legib. i i i. transfudit. Legem autem de
prouocatione ad populum ter à Valeria fami-
lia latam animaduerti: sed tertiõ M. Valerius
consul diligentius eam sanxit, adscripta pœna,
si quis eum, qui prouocasset, virgis cecidisset,
securive necasset. at qua pœna? hac vna, im-
probè fecisse. ea tum probitas erat, vt igno-
minia non minus, quàm acerbissima pœna, ti-
meretur. Postea lex Porcia, quam fortasse M.
Porcius Cato, ille maior, in consulatu tulit:

et si neque Plutarchus in eius vita, neque alius, quod meminerim, ullam mentionē facit: ne ciuem Romanum verberare, nec arīve liceret: si quis fecisset, graui pœna puniretur. qua in sententia leges alias deinde scriptas esse, significat in cōiuratione Catilinæ Salustius, cū ait: An; quia lex Porcia vetat: at aliæ leges item cōdemnatis ciuibus non animā eripi, sed exilium permitteri iubent. propterea videmus in criminum suspitione seruos ad eliciendam veritatem torqueri solitos esse, cū de liberis hominib⁹ questionem haberi leges vetarent. quo fiebat vt ij, qui aliquid supplicio dignū cōmiserant, seruos, si quos eius culpæ participes, aut conscios habebant, statim liberarent. liberos enim torqueri sciebant non licere. quod cū magistratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, suspicaretur, mittebat ad eum, cuius nomen delatum erat, vt seruos in sua potestate haberet, (sic enim loquebantur) hoc est, ne manumitteret; cū eos ad confitendam veritatem tormentis cogi vellet. hinc illud apud Liuium lib. v i r i, Eo anno Minucia Vestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pōntifices ab indice seruo, cum decreto eius iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinā dextra via strata defossa Scelerato campo. cū enim pōntifices fore suspicarentur, vt Minucia, indicium metuens, seruos, à

quibus prodi posset, manumitteret: habere eam in potestate familiam iusserunt. ideo & Peditius in cōmentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, vt quosdam seruos, quorum opera in occidendo Claudio vsus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex iis seruis, quos nominasset, partim neminem se vnquam habuisse, partim manumisisse. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur. qua de lege, miror, cur neque Plutarchus, neque Paterculus, neque Liuius, cū Gracchi cæteras leges commemorarent, verbum vllum fecerint. Fuerunt hoc de genere & illa, quæ ad moderanda iudicia legibus esse cōstituta, significat Cicero in oratione pro domo sua: ne pœna capitis cum pecunia cōiungeretur: ne nisi pro dicta die, quis accusaretur: vt ante magistratus accusaret intermissa die, quàm multā irrogaret, aut iudicaret: vt esset accusatio trinum nundinum, pro dicta die, qua iudicium esset futurum. Fuere & de sepulchris leges: quorum iura Romanis sacra fuisse, antiquæ legis illa verba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto: & illa: Nequis vestibulum aditūmve ad sepulcrum vsu capito, neu bustum violato: & illa: Deorum manium iura sancta sunt. quod & postea seruatum esse, irrogata violatibus pœna, posteriores iuriscōsulti Vlpianus, Paulus, Gaius tradiderūt.

In vrbe ſepeliri, neque ante x i i. tab. vſitatum fuit, & deinde lex ipſa x i i. tab. vetuit his verbis: In vrbe ne ſepelito, néve vrito. id autē opinor, tum vt ab oculis viuientium cadauera, quæ mœſtitiā animis inferūt, quamprimum amouerentur: tum ne cælum illud vrbanum, vnde proximè ſpiritus duceretur, tetro putreſcētium corporum nidore corruptum, peſtem aliquam importaret. quod autem à docto & diligenti virò ſcriptum eſt, ante x i i. tab. cōſuetudinem fuiſſe, vt intra vrbem mortui ſepelirentur: id referri videtur à Cicerone, qui lib. i i. de legibus ita ſcriptum reliquit, Credo fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſſa tributum eſt, vt Poplicolæ, vt Tuberto: quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi qui hoc, vt C. Fabricius, virtutis cauſſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. planè ſignificat, etiam ante x i i. tab. intra vrbem ſepeliri non licuiſſe: ſiquidem Poplicolæ & Tuberto virtutis cauſſa tributū eſt. quod ipſum & Dionyſius confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his ferè verbis, aut certè hac ſententia: Decretū eſt, vt intra vrbem iuxta Veliam ſepeliretur, vtique eius poſteris idem ius eſſet. qui tamen ætate noſtra eo iure non vtūtur: ſed, vbi quis de genere Valerio mortuus eſt, cadauere in eum locū, vbi Poplicola ſepultus eſt, delato, extollitur accēſa fax: deinde eadem demittitur. quo genere quandam vetuſti iuris imaginem oſtendunt: vt perſpicuum ſit, eo ſe, ſi ve-

lint, uti posse. Datum etiam decreto senatus iis, qui triumphassent, ut, cum eorum corpora extra urbem cremata essent, in urbem ossa & cineres referrentur, humique mandarētur. hoc Pyrrhonem Lyparæum scripsisse tradit Plutarchus in libro Romanarū rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem x i i. tab. sustulerunt. quo utroque in genere stultè nimis & pueriliter hodie peccatur. cætera, quæ scripta sunt in x i i. tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. i i. de legibus à Cicerone commemoratur, huc transferre non necesse duximus. illa, quæ ab aliis scripta obseruauimus, de sepulchrorum ratione adscribemus: ac primùm hoc, in agris sepulchra fuisse; in agri vèditione, iura tamen sepulchrorum penes eum, qui venderet, remansisse, eumque sibi tantum agri in venditione excepisse, quantum adeundo sepulchro satis esset: quod qui non faceret, ei summo probro ac turpitudini fuisse. vnde illud in oratione Ciceronis pro Roscio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulchrū patrum relictum est. hac autem ipsa de re Pomponius iurisconsultus ita scripsit: Dominis fundorū, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorū ius est. tum igitur in agris, tum iuxta militares, vel publicas vias vel cadauera, vel, si cremata essent, cineres cōdebantur. nā & sepeliendi cadaueris, & cremadi consuetudinē fuisse, indicat illud in x i i. tab. In urbe i. iij.

ne sepelito, néve vrito. & illud, quod in 11. de legibus scripsit Cicero: P. Cornelium Afric-
num sepultū esse, L. Cornelium Syllam primum
ē Cornelii cremari voluisse. Sepeliri autem an-
tiquius fuisse, quā cremari, Plinius lib. v 11.
cap. 11 11 1. declarat his verbis: Ipsum cremari,
apud Romanos non fuit veteris instituti. terra
condebantur. at, postquam longinquis bellis
obrutos erui cognouere, tunc institutum. & ta-
men multę familię priscos seruauere ritus: sicut
in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem tra-
ditur crematus, idque voluisse veritū talionem,
eruto C. Marij cadauere. hæc Plinius: cui, quod
ante x 11. tab. in more fuerit, id vetus nō videri,
mirum est. Cremādi consuetudo vsque ad An-
toninorum imperatorum ætatem perdurauit.
rursus terra condi cœptum est. Illud ex Festo
Pompeio scitu dignum, antè, quā cadauer ad
pyram deferretur, digitum abscissum esse: vt, re-
liquo corpore perusto, ad eum iusta fierent. Ca-
dauere pyrę imposito, qui propinquitate mor-
tuo deuinctus arctissime fuerat, is auersus rogo
facem accensam inferebat. Legimus & illud,
maiores natu, ad tubas: minores, ad tibias, ad
sepulchrum esse delatos: qui verò claris ma-
ioribus orti essent, his eorum imagines in fune-
re prælatas. addit Seruius Honoratus, ante se-
pulchrum aram fieri solitam. quod & Cicero
in epistolis ad Atticum significat. tametsi non
aram modò, sed fanum filię mortuę cogitabat.

Signum hominis sepulti non vnum fuit. nam & lapis, & tegula, & cespes, & tumulus, & cippus sepulturæ locum indicabant. De fœnore leges multæ fuerunt ad auaritiam coërcendam. vnam Liuius lib. v i i. nominat; quam C. Marcio, Cn. Manlio c o s. duo tribuni pl. M. Duilius, L. Menenius de vnciario fœnore tulerunt. & aliquot post annis tulisse ad populum L. Genucium tribunum pl. ne fœnerari liceret, idem Liuius à quibusdam proditum esse tradit. sed; vt est hominum genus lucri appetens; cum via fraudis inita esset, vt in socios, qui non tenebantur iis legibus, nomina transcriberentur, M. Sempronius tribunus pleb. L. Cornelio. Qu, Minucio c o s. legem tulit, vt cum sociis ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis, esset. De creditis pecuniis, ob vnus fœneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorem formosum adolescentem, de stupro recusantem, verberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papilius Mugillanus lege sanxerunt, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esse. Licinia consularis, à L. Licinio Lucullo Asiæ pro consule ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primum sanxit, ne supra centesimā iure fœnoris soluere-tur: deinde, ne maiores essent vsuræ, quàm quibus veteri iure pecuniæ antea credebantur:

postremo, in quo debitoribus cōsultum est maxime, ne creditoribus à debitore fœnoris nomine plus liceret accipere, quàm quanta fructuum creditoris quarta pars esset. Sunt & illæ duæ leges de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, vtraque consularis. Cæciliam Didiam tulerunt Qu. Cæcilius Metellus Nepos. T. Didius c o s. anno ab vrbe condita d c l v. Iuniam Liciniam puto à D. Iunio Silano, L. Licinio Murena cos. anno ab vrbe condita d c x c. esse latam: non solum, quia Cicero eam consularē videtur agnoscere, cum ad Cæciliam Didiam adiungat: verum etiam, quia, Ciceronis ætate esse latam, indicant illa verba in oratione v. in Antonium: Vbi pœnæ recēti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod video minus esse animaduersum, ab his consulibus non vnam legem, sed duas diuersa sententia esse latas. id ego, cum Ciceronis loca contulissem, diligentérque considerassem, facilitè potui coniecere. nam in oratione pro domo sua ita scripsit: Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didia, nisi hæc, ne populo. necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere; aut id, quod velit, repudiare? quibus verbis hanc Cæciliæ Didia sententiam fuisse constare, ne diuersis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod

in seruanda lege ferebatur, & M. Drusi leges, quod in iis ferendis trinūdinī habita ratio non esset, sublatas à senatu significat. verba sunt hæc: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam viros fortes lōgè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinūndinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt, vt decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse? Quid? illa, quæ scripta sunt in oratione v. in Antonium, nōne satis aperte declarant, legem Liciniam de tempore sanxisse, quod in ferēda lege seruari oporteret? quæ, quores pateat illustrius, placet recitare. Tulerūt, inquit, tribuni pl. de prouinciis contra acta Cæsaris, ille biēnij, iste sexennij. num etiam hanc legē populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? nōne ante lata, quā scripta? nōne ante factam vidimus, quā futuram quisquam est suspicatus? vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinūndinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliā Didiam

cum Iunia Licinia coniungit, quæ iis, qui trinū-
dinum non seruassent, pœnas irrogabant; pro-
pterea lib. II. epistolarum ad Atticum, vbi Cæci-
liæ Didia pariter & Iuniæ Liciniæ mētio simul
fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum la-
toribus definiebat, non de illa, quæ diuersis de
rebus legem ferri vetabat, opinor intelligēdum.
Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non planè
video, quid sanxerit. nam, quod aiunt non nulli,
eam, festis diebus cum populo agi, aut legem a-
liquam promulgari, vetuisse: id à quo libro didi-
cerint, non inuenio. nemo enim ex iis, quorum
scripta æreis typis diuulgata circumferuntur, id
memoriæ mandauit. &, vt apertè meam senten-
tiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt:
vereor ne, quicumque ille fuit, ex iis verbis, quæ
sunt in oratione pro Sextio, inductus sit in erro-
rem. sunt autem hæc, Iisdem consulibus seden-
tibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspi-
cia valerent: ne quis obnunciaret: ne quis legi
intercederet: vt omnibus fastis diebus legem
ferri liceret: vt lex Ælia, lex Fusia ne valeret. quæ
non ad Iuniam Liciniam, sed ad Fusiam perti-
nent. Fusia enim non omnibus diebus fastis, sed
iis tantum, qui comitiales essent, leges ferri iu-
bebat. quod iam antea in ordine legum de co-
mitiis, demonstratum est. quæ fuit igitur, dicit
aliquis, Iuniæ Liciniæ sententia? fortè hæc, vt iis,
qui trinundinum in ferēda lege non seruassent,
grauiores, quàm lex Cæcilia Didia sanxisset,

pœnæ irrogarentur. id, puto, declarât illa verba in Antonium; quæ etsi antè recitauimus, iterare tamē, quia postulat locus, non alienum videtur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens consularis, sed vetus tribunicia, & eiusdem generis Æbutia: quibus hoc rogatum, vt potestas nulla, curatiōne non modo iis, qui de aliqua curatione, aut potestate tulissent, sed nec eorū collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Est autem illud animaduertendum, duas fuisse diuersis de rebus Æbutias leges: hanc, de qua meminit Cicero in agraria I, quæ cum Licinia idem sanxit: & illam, quæ XII. tab. correxit, quam Gellius lib. x v I. cap. x. nominat. Sunt & de iure civili Atinia, Furia, Fusia: de quibus meminit Cicero lib. in Verrem I I I. & de ciuium iure omnes fuisse, criminum capitalium publicique iudicij nihil attigisse, Pedianus asserit. Atiniam de vsucapionibus fuisse, ne furtiua res vsu capi posset, sed eius rei perpetua esset auctoritas, tum iurifconsultorum libri, tum Gellius libro xvii, cap. vii. declarat. Furiam eam fuisse puto, quam de testamentis esse latam, supra dixi: ne cui plus, quàm M. nummum, legari posset: alioquin eius, quod amplius legatum esset, quadruplum restitui debere. Fusix sententiā nemo significat. De ciuitate, quin vel à primis reip. temporibus latæ leges multæ sint, dubitare non licet: sed earum

nomina vetustas deleuit. duarum extat mentio apud Liuium. prior sanxit, vt focij ac Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, ciues Romani fieri possent. postea, cum ei legi fraudem focij facerent, altera lex, fociarum ciuitatum petentibus legatis, lata est, ne quis quem, ciuitatis mutandæ causa, suum faceret, neue alienaret. Aliæ deinde leges, vt res, aut hominum voluntas tulit, latæ sunt, Seruilia, Licinia Mucia, Plautia Papiria, Petronia, Papia, Iulia. Seruilia fortasse prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glau-
cia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in præ-
tura occisus est. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his verbis, Quod si, acer-
bissima lege Seruilia, principes viri, ac grauif-
simi & sapientissimi ciues hanc Latinis, id est
fœderatis, viam ad ciuitatem populi iussu pate-
re passi sunt: neque in his est hoc reprehensum
Licinia & Mucia lege; cum præsertim, & quæ
sequuntur. Huius legis hæc sententia fuit, vt La-
tini, ciuibus Romanis damnatis, ciues ipsi Ro-
mani fierent. Licinia & Mucia consularis fuit,
L. Crassi & Qu. Scauolæ, vt focij Latini, qui ci-
ues Romani antea facti essent, in suarum ciui-
tatum iura redigerentur. qua lege ita alienati
sunt Italorum animi, vt Italici belli, quod post
triennium exortum est, ea vel maxima causa
fuerit. hoc spectauit Cicero, cum dixit in ora-
tione pro Sextio: Nihil acerbi⁹ Latini focij ferre

foliti sunt, quàm id, quod perraro accidit, ex
vrbe exire à consulibus iuberi. vnam tamen
hæc lex habuit exceptionem, vt non omnes pla-
nè in suas ciuitates redirent, sed omnes præter
eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia ef-
fent consecuti. id mihi demonstrarunt facilè il-
la verba, quæ pro Balbo scripsit Cicero: Cum,
paucis annis post hanc ciuitatis donationem,
acerrima de ciuitate quæstio Licinia & Mucia
lege venisset: num quis eorum, qui de fœdera-
tis ciuitatibus esset ciuitate donatus, in iudi-
cium est vocatus? & in eadem infrâ. Acerbif-
sima lege Seruilia principes viri, ac grauissimi
& sapientissimi ciues hanc Latinis, id est fœde-
ratis, viam ad ciuitatem populi iussu patere pas-
si sunt: neque in his est hoc reprehensum Lici-
nia & Mucia lege. Plautia Papiria, quod ego
sciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quæ
Cicero nominat in oratione pro Archia, cū ait:
Data ciuitas Silani lege, & Carbonis; Plautia
& Papiria videtur fuisse, lata à duobus eiusdem
anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio
Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi viri, filio,
sexennio post quàm Crassus & Scauola legem
eam tulerant, de qua proximè meminimus. nam
Siluanum C. Pōpeio Strabone, L. Porcio Cato-
ne cos. tribunatū gessisse, Pedianus docet. Car-
bonem autem eodem anno tribunum pl. fuisse,
ex eo suspicari licet, quod eū post M. Liuij mor-
tem, qui Philippo & Cæsare cos. est interfectus,

tribunatum administrafſe, Cicero in Oratore ſignificat his verbis, Me ſtante C. Carbo. C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druſe, patrem appello : tu dicere ſolebas ſacram eſſe Rēp. quicunque eam violafſent , ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas . patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit, præterea cū à duobus eiufdem anni conſulibus non eſſe latam hāc legem, ſatis liqueat : quia Silanus & Carbo collegæ in conſulatu nunquam fuerunt: neceſſe eſt à duobus tribunis pl. latā exiſtimare . quòd ſi à tribunis pl. ſequitur, vt ab iis duobus potius, quos nominaui, quàm ab aliis : vt tamē de ſecundo Carbonis tribunatu intelligamus . nam primum cū Qu. Vario, C. Curione, Qu. Metello, Cn. Pompeio geſſit, Cæſare & Lupo cos. vt ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hæc ſentētia fuit, vt aſcriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur : ita, ſi tum, cum lex ferebatur in Italia domicilium haberent, & ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi. Poſt hanc legem Petronia, vt opinor, ſecuta eſt. latam enim ante Papiam, patrum ætate, vt peregrini vrbe prohiberentur, Cicero de officiis oſtendit. Petronius, inquit, apud patres noſtros, Papius nuper . Sed Papiam poſt eam eſſe latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia ſignificat his verbis, Quid? cum cæteri non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiā aliquo modo in eorum municipiorū

tabulas irrepserint; hic, qui nec vitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclissem esse voluit, reiicietur? ex quo primum de tempore, deinde de sententia legis Papię docemur: de tēpore, latam esse post eam, qua ciuitas data est; quam à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam iis, qui dolo in tabulas municipiorum irrepsissent, vt ex eo, legis Plautiæ & Papiarię beneficio, ciues Romani fierent. nam ascriptis, vt dixi iam, in fœderatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Sed me rursus de Papię legis tempore in dubium reuocat Valerius; qui M. Perpernæ patrē, lege Papiā damnatum, pristinas in sedes rediisse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserrat. quod si ita est; videtur Papiā lex ante Siluani & Carbonis tribunatum esse lata: cum Perperna, cuius pater damnatus est, annis x l. consulatum ante eorum tribunatū gesserit. sed fortasse Valerius parum, eo quidem in loco, in tradenda veritate diligens. malo enim ab eo, quàm à Cicerone, dissentire; præsertim cum idem de Perpernæ triumpho falsa narret: qui Aristonicum quidem vicit, triumphare tamē morte præuentus non potuit: eūque honorem successor eius M. Aquillius tulit. quod Velleius & Iustinus significat. nam Strabo tantū Perpernæ mortem memorat, de triumpho verbū non facit. Vltimā Iuliam nominaui: etsi neque à quo Iulio, neque

lz.j.

quibus temporibus lata sit, facile est conicere. certè à C. Cæsare, qui dictator fuit, non videtur esse lata. nam inter illius leges nominasset eā vel Suetonius, vel Plutarchus, vel Cicero ipse, vel aliquis omnino eorum, qui res Romanas literarū monumentis prodiderunt: & Cicero ita de ea meminit in oratione pro Balbo, quasi de lege non proximis annis rogata. tribunicia quidem esse nō potuit: cum Iulij omnes patricij fuerint. quare aut prætorem aut consularem fuisse necesse est. ego cōsularem puto potius, quàm prætorem: quia, cum ea lege sociis & Latinis ciuitas sit data, magis ad consulem, quàm ad prætorem, tanti momenti res videtur attinere. crederem, Liuiam, esse reponendum: nisi eam legem, qua M. Liuius Drusus Italicis populis ciuitatem communicare voluit, perferri non potuisse animaduertere. vt omittam, quòd etiā si esset perlata, eo tamen s. c. quod L. Philippo consule referente factum est, cum reliquis omnibus eiusdem legibus sublata esset. Maniliæ legis mentio reperitur, de finibus per singulos arbitros regendis: & Mamiliæ, in eos quorum cōsilio Iugurtha senatus decreta neglexisset, quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent, qui elephantos, quique perfugas tradidissent: item, qui de pace, aut bello cū hostibus pactiones fecissent. quam legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eāque Cicero in Bruto, & Salustius in Iugurthino memorant. sed in

Salustio, pro Mamillus, Mamilius, mendo se legitur: & pro Limetanus, Lemetan^o. habet enim argenteum nummum vir clarissimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus ita inscriptum, C. MAMIL. LIMETAN. Lex Ateria pertinuit ad multas: & cum alia, tū hoc sanxit, ut multarum dicendarum, non, ut ante, consulum duntaxat, sed omnium esset magistratuum. hanc legem & à Gellio, si modo Gellius ita scripsit, & ab iis, qui Gellij testimonium secuti sunt, falso nominatam Aterinā existimo. opinor enim Ateriam legem, nō Aterinam, fuisse, quam Sp. Tarpeius Mōtanus Capitolinus, & A. Aterius. cos. tulerint. quod videtur confirmare Festus Pompeius: qui de Tarpeia lege meminit his verbis, Posteaquam ære signato populus R. uti cœpit, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussis, ouis decussis æstimaretur. quam Tarpeiam Festus, eādem Gellius Ateriam (sic enim est legendum) appellat; quòd, cum à duobus eiusdem anni consulis esset lata, utrius nomine vocaretur, nihil interesset. nec est ab re, ut id ita esse cōstet, ipsius Gellij verba recitare. sic enim lib. x. i. cap. i. scriptum reliquit. Timæus in historiis, quas oratione Græca de rebus populi R. composuit, & M. Varro in antiquitatibus rerum Romanarū, terram Italiam de Græco vocabulo appellatam, scripserunt, cum boues Græca veteri lingua *ἰταλι* vocitati sint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetāque in ea terra gigni, lz. ij.

pascique solita sint complurima. coniectare autem ob eandem causam possumus, quod Italia tunc esset armentosissima, multam quoque, quæ appellatur suprema, institutam, in singulos dies duarum ouium, triginta bouum, pro copia scilicet bouum, proque ouium penuria. sed quoniam, cum eiusmodi multa pecoris, armentique à magistratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesque alias pretij parui, alias maioris; eaque res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccirco postea lege Ateria constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Post hanc duas item de modo multarum leges esse latas, vtrunque consularē, primo Meneniam Sextiam, deinde Papiriam Iuliam, ex Liuiio, Festoque cognoscitur. Tres etiam de nummis leges, omnes, ut opinor, tribunicias, à Plinio video nominatas, Papiriam de assibus, ut, qui vnciales erant, semunciales fierent; Liuiam, ut octaua æris pars argento misceretur; Clodiā, ut Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percussus, & quod indicat ipsum nomen, victoriæ imagine signatus, in vsum essent. Atque ex his legibus licet coniicere, novum nummum nisi lege nullum Romæ esse percussum, aut in pondere, pretiove mutatum, ut cum as ex librali factus est duarum vnciarum: quod significat Plinius, cum ait: Pōdus æris imminutum primo Punico bello, cum impensis Respublice non sufficeret: constitutumque, ut asses sextatario

pondere ferirentur . est enim sextans sexta pars
libræ . idémque de asse postea, primum vnciali,
deinde semūciali factó, déque denario à decem
assibus ad sexdecim, quinario à quinq; ad octo,
sestertio à dupódio ac semisse ad quatuor dedu-
cto, videtur existimandum. Sempronia C. Grac-
chi, tribunicia, de frumento pauperibus semissi-
bus & trientibus distribuendo, iubebat vt fru-
mentum publice emeretur, singulísque mensi-
bus per singulas tribus vilissimo pretio plebi di-
uideretur. eratque locus Romæ constitutus, in
quo frumentũ publicum asseruabatur vna cum
legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sé-
pronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de
donis, & muneribus nominatur, illa contra am-
bitionem, hæc aduersus licentiam. ac de Cincia
Liuius lib. x x x i i i. Quid, inquit, legem Cin-
ciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia
vectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui
cœperat? Tacitus autem lib. xiii. Patres legem
Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne
quis ob causam orandam pecuniam, donũmve
accipiat. & infrà eodem libro: Cincia lex aduer-
sus eos, qui pretio causas orauissent. libro autẽ
x v. Oratorum licentia Cinciam rogationem,
candidatorum ambitus Iulias leges, magistra-
tuum avaritia Calpurnia scita pepererunt. Pri-
uati sumptus non sunt ab iis, qui Reipub. præ-
sunt, negligendi. domus enim exhauriuntur:
& ex domibus ciuitas constat. itaque valere
lz. iij.

non potest, quasi corpus aliquod, membris malè affectis. propterea leges sumptuariæ multæ ad coërcendam luxuriam diuersis temporibus, omnes vtilissimæ latæ sunt, vt de modo supellectilis domesticę, funerum, cœnarũ, alióque de genere. Publium quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis cõsulatu & dictatura functum, Plutarchus Gellius, & Valerius motum senatu narrant à censoribus C. Fabricio Lucino, Q. Emilio Papo, quòd eum comperissent argenti facti, hoc est vasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, vt ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de sumptibus mulierum C. Oppius tribunus pl. tulit, ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu vestimẽto versicolori vteretur, nè uincto vehiculo in vrbe, oppidove, aut propius inde M. passus, nisi sacrorum publicorum causa, veheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum vestium fullonibus præscribatur. De moderando autem funerum sumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellæ coniugis præscriptũ sua lege modum trãsgressus est. De sumptibus in cœnas tribunicia C. Orchij; consulares, C. Fânij, T. Didij, P. Licinij Crassi Diuitis, L. Cornelij Syllæ, M. Emilij Lepidi; rursus tribunicia Qu. Antij Restionis, consularis C. Iulij Augusti. quibus de legibus, videtur ea subscribenda, quæ scripta sunt apud Macrobiũ: vt, quid singulæ sanxerint,

cognoscatur. Prima, inquit, omnium de cœnis
 lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C.
 Orchius tribunus pl. de senatus sententia, tertio
 anno, quàm Cato cēsor fuerat. cuius verba, quia
 proluxa sunt, prætereo. summa autem eius præ-
 scribat numerum conuiuarum. & hæc est lex
 Orchia, de qua Cato mox orationibus suis vo-
 ciferabatur, quòd plures, quàm præscripto eius
 cauebatur, tum ad cœnam vocarentur. cùmque
 auctorem nouæ legis aucta necessitas implora-
 ret; post annum x x i i. Fannia lex lata est, anno
 post Romam conditam, secundum Gellij opi-
 nionem, D L x x v i i. de hac lege Sammoni-
 cus Serenus ita refert: Lex Fannia, sanctissimi
 Augusti, ingenti omnium ordinũ consensu per-
 uenit ad populum. neque eam prætores, aut tri-
 buni, vt plerasq; alias, sed ex omni bonorum cõ-
 silio & sententia ipsi consules pertulere; cum
 Resp. ex luxuria cõuiuiorum maiora, quàm cre-
 di potest, detrimenta pateretur. siquidem eò res
 redierat, vt gula illecti pleriq; ingenui pueri, pu-
 dicitiam, & libertatem suam venditarent; ple-
 rique ex plebe Romana vino madidi in Comi-
 tium venirent, & ebrij de Reip. salute consule-
 rent. Hæc Sammonicus. Fannia legis seueritas
 in eo superabat Orchiam legem, quòd in supe-
 riore numerus tantum modo cœnantium cohi-
 bebatur, licebatque secundum eam vnicuique
 bona sua inter paucos consumere: Fania autem
 & sumptibus modũ fecit assibus centũ: vnde à

Lucilio poëta, festiuitatis suæ more, cētussis vocatur. Fanniam legem post annos decē & octo lex Didia consecuta est. eius ferūdæ duplex fuit causa, prima, & potissima, vt vniuersa Italia, nō sola vrbs, lege sumptuaria teneretur, Italis existimantibus Fanniam legem, nō in se, sed in solos vrbanos ciues esse conscriptam: deinde, vt non soli, qui prandia cēnāsve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, pœnis legis æquē tenerentur. Post Didiam Licinia lata est à P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferūdæ, probādeque tantum studium ab optimatibus impensum est, vt s. c. iuberetur, vt, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. lex verò hæc, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferēda quæsita est nouæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris. ita Hercules, vt de ipsis x i i. tab. factum est, quarum vbi cōtemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transferunt. sed legis Liciniæ summa, vt calendis, nonis, nūdinis Romanis cuique in dies singulos x x x. duntaxat asses edundi causa consumere liceret: ceteris verò diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aride pondo tria, & fassamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa

sumptuaria: quam tulit L. Cornelius Sylla dicta-
tor: in qua non conuiuiorum magnificētia pro-
hibita est, nec gulæ modus factus, verum mino-
ra pretia rebus imposita, & quibus rebus dii bo-
ni, quàmque exquisitis, & penè incognitis gene-
ribus deliciarū? quos illic pisces, quàsque offu-
las nominat? Sylla mortuo, Lepidus consul le-
gem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptua-
rias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis in-
teriectis annis, alia lex peruenit ad populum,
ferente Antio Restione: quam legem, quamuis
esset optima, obstinatio tamen luxurię, & vitio-
rum firma concordia, nullo abrogante, irritam
fecit. illud tamen memorabile de Restione, la-
tore ipsius legis, fertur, eum, quoad vixit, foris
postea non cœnasse: ne testis fieret contemptæ
legis, quam ipse bono publico pertulisset. Sub-
iiciam hic leges aliquot ex x i i. tab. quę sunt de
iure ciuili, sumptas à Cicerone, Liuiio, Gellio,
Valerio, Plinio, Seneca, Festo, Quintiliano,
Dionysio, atque illam primùm, ei legi admodū
similem, quam Romulus tulit, vt parentibus li-
beros ter vendendi ius atque potestas esset, sta-
tūque liberos etiam possent venundare. Alia
fuit item x i i. tab. Si furiosus existet, agnatorū,
gentiliūque in eo, pecuniāve eius potestas
esto. Nec ab hac lege abhorret illa, & ipsa x i i.
tab. qua prodigo bonis interdicebatur, vti-
que in agnatorum curatione esset, cogebatur. Alia
lex fuit x i i. tab. vt, si quis reus in agendo plus

petiisset,caussa caderet. Item alia: Si quis in ius vocatur; si morbus, æuitasve vitium est; qui in ius vocabitur,iumentum dato: si nolet,arceram nesternito. Ad iudicia pertinet ea, quæ sanxit,vt vindiciæ secundum libertatem darentur. Nec minus ea,in qua, tuédæ fidei caussa scripta sunt hæc:Æris cōfessi,rebúsque iure iudicatis,x x x. dies iusti sunt: post deinde manus iniectio esto:in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex sit, (sic enim apud Gellium lib.x x.cap.1.legitur)secum ducito,vincito, aut neruo, aut compedibus, v x. pondo ne minore; aut, si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit,qui eum vinctum habebit,libras farris in dies dato: si volet,plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac,nisi pacti forent,habebātur in vinculis dies 1 x.inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quantique iudicati essent,prædicabatur. quod si plures essent, quibus reus esset iudicatus:lex ita loquebatur:Tertiis nundinis partes secanto: si plus minúsve fecuerint,sine fraude esto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ videtur lex illa x 1 1.tab.quam x.viri tulerunt, vt vicinos ad socieratem magis allicerent:quæ fuit huiusmodi, Sanatibus idem iuris esto,quod fortibus. Et ad ius cōmune spectauit illa item x 1 1.tab. vt,si quis septē in confinio poneret, terminum non excederet, si murum,pedem relinqueret;si domum,pedes duos;

si sepulchrum, foueámve, quantum id profundum esset; si puteū, passum; si oliuam, sicúmve, pedes nouem; si denique alię arbores plátarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in cōtrouerſia de finibus, quinque pedum vsucapio nulla esset. N V N C, quando de iure ciuili leges dictę sunt, eas, quę ad crimina pertinent, explicabo. & quia nō omnium eadem est vis & natura criminū: sed alia publica, alia priuata: rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed, ita distinguuntur, vt alia capitalia sint, alia non capitalia: ordinem à cōditione criminum petemus: & de publicis capitalia primum, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaque ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequam agamus, definiendum est, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod vt aperiatur, præponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum vllam ob culpam, perduellione excepto, necare verberarēve liceret. quod si quis ita grauiter peccasset, vt supplicio dignus vltimo duceretur: is post M. Catonis Censorij etatem, qui eam legem tulit, non capite, aut vlla omnino corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: sed, interdicta aqua & igni, exilium necessariò sequebatur) aut carcere etiam

pœnas dabat . vinculorum enim video fieri mentionē in oratione pro Cecina, & in primo de oratore . Crimen igitur capitale non ita planē est intelligendum , quòd vita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat: sed ideò capitale, quòd eum, qui dānatus erat, capitis pœna sequeretur . capitis autem pœna, vel libertatis, vel ciuitatis amissio dicebatur. quam vtrunque capitis diminutionem vocabant. at capitis diminutio cūm triplex esset , maxima , media, minima : non omnis tamen pœna fuit, sed tantūm duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat: & media, quæ ciuitatis . minima, cum familia mutaretur, beneficiū potius, quàm pœna, fuit. quòd si cui magistratus adimeretur: capitis ea diminutio non fuit: vt Instit. lib. I. legimus: sicuti capitis diminutio fuit manēte magistratu , vt in emancipatione filij: quod libro x l v i i . de capite minutis traditum est. quocunque autem in crimine vel maxima, vel media capitis diminutio sequeretur, capitale illud esse crimen dicebatur. porrò, qui libertatē, idem ciuitatem simul , & familiam amittebat . serui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familię quidem iura, non tamen libertatem. nam etsi in oratione pro Cecina scriptū ita est: Si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest : qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est: quod videtur Liuius lib. x l v . confirmare,

cùm ait, Omnibus v. & xxx. tribubus mouere, id esse ciuitatem libertatēque eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Callistratus iurisconsultus, per deportationem adimi libertatem. & in Topicis Boëtius, deportationem esse capitis maximam diminutionē. non enim verē propriēque exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariōsque relati, libertate carent: etsi neque testamentum facere, neque hæreditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili statutum est, habere vllam liceat. ius quidem in eo suum exul, ac deportatus amisit, & quodam modo partem pristinæ libertatis: (siquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis sunt: quæ verò ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare causæ potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quàm veritatis. & apud Liuium Claudius censor, cōtra collegam disputans, exaggerādi causā eripi libertatem ordinī libertino cum ciuitate dixit. Boëtius autē cūm deportationem esse diminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis vniuersæ, sed ad earum tantū rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amissionem spectauit. Illa sunt de exilio notanda: etsi mentionem ciuium Romanorum exulantium sæpe fieri videmus, nulla tamen lege damnatis ciuibz exilium esse irrogatum.

quod ne vocari possit in dubium, ponam verba Ciceronis in oratione pro Cecina : Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusque supplicij. nam, qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertūt, hoc est, sedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficio vllum exilio esse multatum. sed, cū homines vincula, necesse, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. qui si in ciuitate legis vim subire vellent, non prius ciuitatē, quàm vitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, sed ab iis relinquitur, atque deponitur. nam, cū ex nostro iure duarum ciuitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam ciuitatē. hæc Cicero: quæ tum, non esse exilium vlla in lege nominatum, aperte docent: tum verò ideo multos in exilium ante damnationem sua voluntate profugisse, quia legis pœnam, quam præsentibus corpore subirent, vt vincula, necesse, ignominiam aliquam, omnino vitare vellent. nam etsi, reo in exilium profecto, nihilominus causa peragebatur, & sententiæ ferebantur: (id exemplo Fabricij, de beneficio cōdemnati, ex oratione pro Cluentio constat: qui cū, absolutione desperata, à subselliis sua sponte discessisset, eum tamen, latis sententiis, absentem iudices condem-

narunt: idémque de Verre Pedianus significat, & in commentario Milonianæ, cùm ait: Multi præfentes, & cùm citati non refpòdissent, damnati sunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad præfentem ignominiam, ipfe sibi iam reus cauerat: leuiora ducebat reliqua, siue sibi absenti aqua & igni interdiceretur, siue bona publicarentur, siue aliqua infamiæ nota inureretur.

At idem Cicero ipse sibi quasi repugnare in paradoxo videtur: vbi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur: Omnes scelerati, atque impij, quorum, tu te ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutarūt. an, cùm omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? & ibidem alia his similia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, senatores in exilium missos, his verbis demonstrat: Legem ambitus flagitasti: quæ tibi nõ deerat: erat enim seuerissimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset, petitioni verò refragata est: pœna grauior in plebè tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorū. exilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter duriorē fortunæ communi conditionem te auctore constituit. Atque hac ipsa de lege, de quæ exilio x. annorum loquitur & Dio lib. xxxvi. nec defunt alia de ciuibus

Romanis exulantibus exempla : quos tamen à lege, vel à iudicibus, qui ministri legum sunt, nominatim in exilium esse eiectiones, non debemus opinari. quomodo igitur exules? Sciendum est, exilij duo genera fuisse, voluntarium, & legitimum: & voluntarij rursus duo genera, vnum, cum reus ante latas à iudicibus sententias in exilium abibat, vel ut legis pœnā vitaret, quod iam diximus, vel quia, cum se damnatum iri perspicue videret, sponte vellet eam pœnā subire, quam paulò post leges ei sine dubio illaturę viderentur: quod ij, quos paulò antè nominavi, Verres, Fabriciusque, omni prorsus absolutio- nis abiecta spe, fecerunt. non enim ante damnationem ideò discesserunt, ut legis pœnam vitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cum Oppianicum, qui mox eodem crimine præsens damnatus est, nullam omnino, præterquam exilij, calamitatem tulisse constet. nec de repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia, præter exilium, & litis æstimationem, nocentes reos pœna sequebatur. quam vtranque pœnam, post prosecutionem damnatus, Verres tulit. alterum exilij voluntarij genus fuit, cum reus, post damnationem, quia multam, à iudicibus dictam, soluere non posset, ex vrbe discedebat. quod ut putem ei legibus, ad effugiendam multæ solutionem, fuisse permissum, adducor iis verbis, quæ sunt in oratione pro Cecina: In colonias

Latinas sæpe nostri ciues aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimum autem exilium erat, cum reus, non ille quidem verbo, re tamen ipsa in exilium mittebatur. vetus enim cōsuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quæ non modò in rep. sed imperatorum quoque ætate, multisque pòst sæculis viguit: vt, si quis exilij pœna dignus videretur, ei, nulla exilij facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur. ita earum rerû, quæ maximè sunt ad vitam sustentandam necessariæ, vsu priuatus, cum vno aëris alimento contentus esse non posset, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione prò domo: in qua ita scriptum est, Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebāt, quàm erant in eam recepti, quò vertēdi, hoc est, mutandi soli caussa venerant. id autē vt esset faciundū, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbissimi, atque audacissimi, cum in suos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, sed priuilegia ferrent, exilium nominabāt, sed iis aqua & igni interdicebant. itaque & de ipso Cicerone, quod in eadē oratione legimus, P. Clodius tribunus pleb. cui nihil in tota vita modestiæ fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorū, abiectis

legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, vt M. Tulio aqua & ignis interdicator. neque solum Clodius, sed antea quoque homines maximè seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de suis inimicis eodem modo tulerunt. est enim eadem in oratione ita scriptum, Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse me tua lege senatorē. vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. & minorem, siue mediam capitis diminutionem, cum ciuitas etsi non verbo, re tamen adimebatur, ita fieri solitam, tradit Iustinianus Instit. lib. i. de capitis diminutione, his verbis: Minor, siue media capitis diminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est. ergo, cum dixit Cicero aduersus Clodium in paradoxis: Familiarissimus tuus de te priuilegium tulit, vt, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares; hoc significauit; Vt tibi aqua & igni interdiceretur. &, cum de ambitu damnatis x. annorum exilio puniēdis Dio locutus est, cuius verba supra recitauimus, non aliud intellexit, quàm, vt iis in x. annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, vt neque flagitia sunt paria, sic hoc pœnæ genus neque loci spatio, neque temporis æquale. quibusdam enim tantum intra urbem, hoc est intra pomœrii fines,

aliis longius, aqua & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum satis leniter ac misericorditer cū reis, neminēque, aut certē paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ & ignis interdictione summos; qui videam Oppianicum, de veneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad urbem habitare potuisse. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: Cūm vagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad urbē profect⁹ esset, (solebat enim intra urbem aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, &, postea quā ad urbem cum febris venerit, paucis diebus esse mortuus. Quid, quòd Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, vtrunque de vi damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennæ, scribit M. Cælius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse c. d. millibus passuum, non vlla communi lege, neque iudicum sententiis, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Mafsiliæ exulantis exemplum vix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia via Clodio, à senatu iudicatum est: & fuit satisfaciendum populo, Clodij morte concitato. ideóque noua lex perlata, & extra ordinē quæsitum. nec tamen satis habeo compertum,

Massiliámne sedem exilij Milo delegerit, quòd citra esset ei interdictum aqua & igni, an verò, quòd, cum propius urbem, còcedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac voluerit. nec puto leges, aut iudices præscripsisse cuiquam, vbi esse deberet, sed vbi esse non posset. nec verò iis, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Capioni & P. Rutilio Smyrna locus exilij definitus est: sed ipsi, cum Romæ esse non liceret, eas vrbes, vt iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandú legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite dánatis egredi palàm ex vrbe licuisse: quòd si tribuum vna, quæ scilicet ad damnationem deesset, suffragium de reo nondum tulisset, facultatem reo esse datam exilij suo sibi arbitrato deligendi. exulibus autem commorari tutò licebat, in qua vellet vrbe fœderata, vt Neapoli, Præneste, Tybure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem scriptum reliquit. nam postea prætores quæsierunt, excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus pleb. diem alicui diceret, suffragiúmque de reo mallet à populo, quàm sententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quòd autem exilij tempus disparibus in culpis diuersum fuisse dixi: id ita verisimile est, vt exemplis probari multis non

debeat. quare vnum ponam, et si minimè necessarium. Damnatis de ambitu, aqua & igni per x. annos tantùm interdicebatur: quod antè demonstrauimus. at damnatis de corrupto iudicio, in vniuersum vitæ tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet coniecere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, si damnatus erit, his verbis significat: Quid erit profectum, nisi vt huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reseruata, mors sepulchro patris priuata esse videatur? Ac de duobus exiliis, voluntario, ac legitimo, vtrū fuerit grauius, venit in mentem quæri posse. legitimum existimo: primum, quòd eos, quibus aqua & igni interdictum est, recipi recto intra spatium interdictum leges vetant: quod iis non cōtigit, qui sua sponte in exilium profugerūt: deinde, quòd, vt ego arbitror, aliquanto turpius est, exulare legibus eiectum, quàm, exulare non eiectum. eiicitur enim ciuitate, cui aqua & ignis interdicitur: qui verò sua voluntate discedit, non is ciuitate pellitur, sed eam ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ij senatores postea non sunt: & eos legi suo loco à censore in senatum leges prohibent: quibus verò non interdicitur, ij, etiam si vrbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc sunt, Ne tum quidem, cū aberam, negare poteras esse me senatorem. vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Grac-

l.ij.

chus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, non vt esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Ergo, cum de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum non est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabar: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, consequencebatur. Capitalia verò crimina publicis iudiciis omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebant. nam, vt Instit. lib. I I I I. traditum est, si quam infamiam irrogabât publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem si de causis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, verum est: multò magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis apertè in epistola ad Pætum, his verbis: Iudicia non solemus omnia tractare vno modo. priuatas causas, & eas tenues, agimus subtilius: capitis, aut famæ, scilicet ornatius. seiunxit enim à causis capitalibus causas famæ, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse me in dubitatione reuoco. si causæ famæ, capitales non sunt:

cur Quintij causſam, quæ famæ eſt, capitale
Cicero ſignificat? ait enim in exordio. Quid hoc
iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput al-
terius, famam, fortunâſque defendam, priore
loco cauſſam dicere? & infrâ. Clamabat Quin-
ctius: ſeſe iccirco nolle ſatĩſdare, ne videretur
iudicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe: ſpon-
ſionem porro ſi iſtiusmodi faceret, ſe, id quod
nunc euenit, de capite ſuo priore loco cauſſam
eſſe dicturũ. & in extrema oratione, Horribile
eſt, cauſſam capitis dicere: horribilius, priore
loco dicere. ſanè non leuiter aliquandiu hæc
me loca, & alia huiusmodi in ea oratione pertur-
barunt, eoque magis, quòd cauſſa Quintij ad
recuperatorem agitur. ex quo ſequitur, vt priua-
ta ſit. recuperatores enim, & C. viri, & arbitri,
iudices ſunt, (liceat hic arbitros inter iudices,
vocabulo minimè proprio, nominare) ciuilibus
in controuerſiis ab vrbano prætorẽ dati. cauſ-
ſam porro capitale ad recuperatorem agi, ita
mihi abſurdum, ita non rationi conſentaneum
videbatur, vt perſuaderi nullo modo poſſet. ſed
nimirum, vt ſæpe diſtinctione veritas illuceſcit,
fortaſſe & hic idem poteſt euenire. cogitaui,
nunquid, cauſſam eſſe capitale, &, agi de ca-
pite, ſiue, capitis eſſe cauſſam, idem ſit. nõ enim
dubito, quin, cauſſæ capitales quæ vocantur,
eædem cauſſæ capitis vocari omnes poſſint: quæ
verò capitis, fortaſſe non omnes item capitales.
nam cauſſa capitis Quintiana dicitur: quam
l.iiij.

tamen nullo modo capitalem fuisse concedo: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. & causa Mancini, quem, ut Cicero, & alij prodiderunt, à patre patrato ex s. c. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, causa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim quaeritur de crimine, & damnatos diminutio capitis ex iudicum sententia sequitur: in aliis autem capitis causis agitur quidem de capite, non tamen quaeritur de crimine: capitisque diminutio vel nulla sequitur, ut in causa Quinctij, vel, si sequitur, ut in causa Mancini, non sequitur uti poena à iudicibus irrogata, sed ideo sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex s. c. Numantinis, capite fuisse diminutus ostenditur: ita ut iudex non iudicet, sit, necne, capite minuendus: quod sit in causis capitalibus, sed, fueritne antea, an non fuerit, capite diminutus: & status hominis non tunc mutatur, sed, qualis sit, cognoscitur. itaque, cum de eo dixit Cicero lib. i. de oratore, Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentioremque maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis confularis? crimen nullum significauit, cuius criminis causa vocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio subiret: sed facultatem iudicibus

cognoscendi, ac statuendi datam intellexit, eas ne res æque Mancinus possideret, atque antea quàm à patre patrato esset deditus, an vero, quia deditus esset, amisisset, etiam si receptus à Numantinis non esset. quare capitalis causâ non fuit: actum tamen esse de capite, ob eam, quam exposui, causâ rectè Cicero dixit. At, quod ad Mancini causâ attinet, ferri potest. extat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur. in causâ vero Quinctij, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis vnde ducta? an ex eo, quia caput pro existimatione vsurpari posse videatur? repugnat verus loquendi consuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur, ex oratoris licentia, crediderim: vt exaggeretur res, ad inuidiam aduersus Neuium ex eius crudelitate, & misericordiam erga Quinctium ex eius periculo querendam. atque hoc eo magis constat, quòd Cicero nec in eo vere ac proprie loquitur, cùm eam vocat accusationem, quæ sponsi causâ est: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefariè cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine vita posset. causâ verò non esse capitalem, propriis verbis ipse clarè demonstrat in eo loco: Iudiciũ, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisque P. Quinctij vides. & cum dixit: Hortensius partes accusatoris obtinet: oratoriè loquitur. nec enim reuera accusabat Hortensius, sed accusare videbatur. nec est,

nisi capitalibus in causis, accusator. Redeo unde diuerſi. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodque notandum magis est, ne maiestatis quidem iudicium capitale semper fuit, cum tamen publicum semper esset. nam Claudie Vestalis, Appij Cæci filie, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. quod populo R. calamitatem esset imprecata, multa dixerunt æris grauis x x v. millia. quæ capitalis pœna non fuit. iudicium autem illud & publicum fuisse, inde patet, quod ad populum factum est; idque etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maiestatis nomine notatum, Suetonius in Tiberio significat his verbis: Claudia nouo more iudicium maiestatis apud populum mulier subiit, quod in conferta multitudine, ægrè procedente carpento, palam optauerit, ut frater suus Pulcher reuiuisceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, incestus, maiestas, repetundæ, vis publica duplex, eâ, quæ in Rempublicam, ac magistratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & eâ, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tum, peculatus, de residuis, inter sicarios, paricidium, veneficiû, ambitus, pecuniæ ob iudicandum captæ, adulterium, de falsis, de plagiaris, de tutorum fraude, de famosis libellis, de furto, clandestina coëctio. quibus de criminibus aut ad prætorem, aut ad iudicem quæstionis, aut ad populum notio

pertinebat. de maiestate, perduellione excepto, de vi, de repetundis, de crimine inter sicarios, de ambitu prætor quærebat: de incestu, & perduellione populus, sed tributis comitiis de incestu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis autem de perduellione, cū in campum consul centuriatim populum aduocasset: de veneficio autem & prætor, qui iudex quæstionis idem dicebatur, & iudex quæstionis, etiam si prætor non esset, cognoscebat. Prætores, quæ cuiusque futura esset quæstio, ante sortiebantur: vt deinde singulis de criminibus singuli, prout fors tulisset, cum consilio quærent. etsi de crimine inter sicarios, cum in iudicium quandoque ita multi vocarentur, vt prætor vnus minimè sufficeret, non vnus, sed duo prætores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemque eandem ob causam in aliis criminibus interdum esse factum, licet existimare. nōnunquam etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, sed populus ipse de maiestate quæstionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cū C. Cassio postea consul fuit, accusauit M. Silanū, quod iniussu populi bellum cum Cimbris consul gessisset: cum in eo bello graues ob eam causam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. Quod autem dixi, prætores de criminibus quæsisse: vnum excipio

prætorē urb. qui nullo de crimine publico quæ-
rebat: itaque nec quæſitor dicebatur: tantum,
ciuilibus controuerſiſ ad eum delatiſ, ius dice-
bat, hoc eſt iudiceſ, & iudicij formulam, quam
ſequerentur, dabat. nec enim prætor ipſe iudi-
care ſolituſ erat, ſed, cum iudiceſ, ab ipſo dati,
de controuerſia cognouiſſent, ac iudicaſſent,
exequebatur. eſt igitur aliud, ius dicere: aliud,
iudicare: contra quàm, qui veterum iuriſconſul-
torum libros ignorant, opinantur. &, quemad-
modū ciuilibuſ in rebuſ prætor non cognoscit,
neque iudicat, ſed ius dicit: ſic, qui ab ipſo iudi-
ceſ dati ſunt, non ius dicunt, ſed cognoscunt, ac
iudicant. hinc recuperatores, hinc C. viri, hinc
arbitri, quos prætor dabat, vt iudicarent. atque
hoc & Cicero iudicauit in epiſtola ad Qu. Fra-
trem. Prætor, inquit, ſolet iudicare, deberiſ quæ-
dam tamen erant, in quibuſ non modo non iu-
dicabat, verum nec ius dicebat prætor urb. ſed,
omiſſa iuriſdictiōe, imperio prætorio exequē-
batur: vt, cum bonorum poſſeſſionem ſecundū
tabulaſ, aut contra tabulaſ dabat: item, cum re-
ſtituebat in integrum: & huiuſ generiſ non nul-
la. Porro, cuiuſ prætoriſ erat iuriſdictiō, ei uſ nō
erat quæſtio publica: neque, cuiuſ quæſtio pu-
blica, ei uſ iuriſdictiō. vnus tamen de toto præ-
torum collegio, qui erant omneſ octo, & iuriſ
dicendi, & quærendi poteſtatem habebat, iſ, qui
prætor inter peregrinoſ vocabatur. nam & iuſ
inter peregrinoſ ab eo dictum, ſatiſ conſtat: & ,

quæsitum, sociorum, hoc est peregrinorū causa,
de repetundis, Pedianus demonstrat in oratio-
nis commentario aduersus competitores. Nūc,
quæ diuersis temporibus leges ad ea, quæ nomi-
nauimus, crimina vindicanda, peccandique li-
centiam reprimendam rogatæ sunt, eas osten-
demus. &, quoniam inter publica primum lo-
cum obtinet religio: de incestu, quæ in sacram
personam, sacræve in loco commissæ libido fuit,
ante omnia est agendum. Incestus ita graue cri-
men ducebatur, vt, cum P. Clodius Bonæ deæ
cærimonias & sacra libidinis causa polluisset,
s.c. factum sit, vt populus de reo cognosceret.
quo licet conicere, quæstionem de incestu non
esse legibus prætori demandatam. quod eo ma-
gis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de
M. Æmilio Scauro, qui princeps senatus fuit, di-
minutæ ac neglectæ religionis reo, comitiis tri-
butis, accusante tribuno pl. Cn. Domitio, esse
quæsitum. Lex illa fuit seuerissima, quæ virgi-
nem Vestalem, si stuprum commisisset, ad por-
tam Collinam defodi viuam iubebat. quam
legem Numa Pompilius, Romanorum I. rex,
qui Vestalium virginum sacerdotium Romæ
instituit, ab Albanis transtulit. illi enim Vestales
virgines, in stupro deprehenas, virgis ad mor-
tem cædebant: Numa verò mortem quidem &
ipse pœnam esse voluit. sed cruoris expertem:
vt viuæ sepultæ, diem suum miserrimis in tene-
bris obirét. Nec dubito, quin & is, qui stuprum

cum Vestali commisisset, morte pœnas lueret: vt in pari scelere pari supplicio punirentur. Possem alia non pauca aduersus religionem crimina subiungere: sed locus hic non est. agitur enim de capitalibus: ea porrò capitalia non sunt: vt, si quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: si quis deos patrios alieno ritu, aut nouos separatim coluerit: si quis loca sacra priuata fecerit: si quis in deos, aut de diis nefariè atque impie locutus erit: si quis sacrum, aut in loco sacro surripuerit: si quis sacrâ personam, aut profanam in loco sacro percusserit: & illa duo, quorum alterum apud Paulum iuriconsultum, alterum apud Vlpianum legimus: si quis alicuius numinis superstitione leues mentes terruerit: si quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maiestate, nisi si aut perduellionis causa esset, aut tribunus ædilisque pl. accusaret, quæstionem prætor, is, cui obuenisset ea quæstio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Cassium prætorem de maiestate reum ait esse factum satis liquet. interdum tamen capitale non fuisse crimen de maiestate, supra demonstratum est. Quot autem modis maiestas læderetur, non omnino fortasse, sed magna tamen ex parte, vt opinor, exponemus. Læsa maiestas iudicatur, vbi quid in populum, aut in magistratus, personamue principis commissum est: in populum, vt si quis exercitum hostibus tradidit; si exercitum sollicitauit, delectumve iniussu populi aut sena-

tus habuit ; si quis exercitum extra suam prouinciam iniussu populi duxit, aut ipse, relicto exercitu, prouincię finibus excessit ; si quis Rēp. sua culpa malè gessit ; si stationem deseruit ; si contra libertatem consilia iniit ; si seditionem aut bellum excitauit ; si publicum hostem domi priuatus habuit ; si ius ciuitatis aut magistratus imminuit ; si præter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit ; si cōtra bonum publicum locutus est ; quod maiestatis quidem crimen, non tamen capitale fuit: vt exemplo docuimus: præterea, si quis ad hostem trāsiit, aliūdve quid cum iis aduersus Rempub. pactus est. Hæc in populum læsæ maiestatis crimina. in magistratum autem, vel in principis personam, si quis vim omnino vllam attulit: si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eūmve priuati hominis loco habuit, vt puta, si occurrenti in via non cessit, si concilium plebis disturbauit: & huius generis alia: quę facile possumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita literis est: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo constat. Leges nominantur hæ, primum illa x i i. tab. de qua Polybius lib. v. vt, qui hostem concitasset, vel ciuem hosti tradidisset, capite pœnas daret: deinde, tribunicia, Appuleia, Varia: consulares, Cornelia, Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus Tribunus pleb. quem postea cum C. Seruilio

Glaucia prætor C. Marius v r. consul s. c. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum : quia , seditione populi concitata, quod ad maiestatem pertinuit , Qu. Seruilium Cæpionem innocentem damnasset. Variam tulit. Q. Varius Sucronensis tribunus pl. qui Philippo & Cæsare c o s. in locum M. Luuij Drusi interfecti tribunus pleb. creatus est. huius legis hæc sententia fuit, vt quæreretur de iis , quorum ope, aut consilio bellum Italicum esset concitatum. quo crimine cum essent multi condemnati : & ad plures præterea , quos damnari necesse esset, ea culpa pertinere videretur : fecit sapienter senatus, qui decreuerit, ne, dū tumultus Italicus esset, iudicium vllum lege Varia fieret. Secuta est Cornelia, L. Syllæ dictatoris: inde Iulia, C. Cæsaris, in primo, vt opinor , lata consulatu, aut post victum in Pharsalia Pompeium . nam consul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hæc lex damnatis aqua & igni interdicebat . Postremò Antonia , M. Antonij consulis, qui i r i r. vir postea fuit : quæ damnatis de maiestate prouocationem ad populum dabat . quod antea in vno perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo , licebat . In causa maiestatis, & proditionis , & si quid esset huiusmodi , impunitatem indici datam Peditanus ait: in causa repetundarum negat. nulla verò prorsus in causa senatoribus licuisse indicium profiteri , ne videlicet summi dignitas ordinis

minueretur, affirmat. Præmium autem, si quis accusasset & damnasset aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum: si modo accusator competitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut, si reus magistratus designatus non esset, & magistratum antea gessisset, ius eodem loco dicendæ sententiæ: si modo senator esset accusator. nam, cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmiis prætoriam sententiam, & prætextam togam consecuti sunt: aperte significat, quæ summa darètur accusatoribus præmia, hæc duo fuisse, potestatem dicendæ prætorio loco sententiæ, & magistratum: cum scilicet damnatus esset is, qui, ob gestam antea præturam, sententiam prætorio loco diceret: aut is, qui designatus esset in aliquo magistratu. quod si hæc summa erant accusatoribus præmia: certè non nisi summis de criminibus dabatur. & si hoc; sequitur illud, ut ob maiestatem, quod summum erat crimè, præcipuè darentur. Perduellio, quod omnium de maiestate criminum fuit atrocissimum, (nam tunc est perduellio, cum in ipsam Remp. vel in personam magistratus, aut principis infertur iniuria) non à prætore, sed à i. i. viris cognoscebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui sororem occidit, & Sp. Cassium Viscellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accusatos, alterum à populo esse absolutum, alterum cõdemnatum, & bonis publi-

m.j.

catis, necatum, Liuius monimentis historiarum pro didit. quāquam Horatij factum paricidium, non perduellio, videtur fuisse: & lege paricidij, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, 11 viros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. Causam hanc, fortasse veram, licet opinari: vel quia Numa, vir sanctissimus, paricidium omne perduellionem voluit esse: vel quia, si non omne paricidium, saltem illud, quod in cognatos, affinesve committeretur. Lege perduellionis, primum 11 viri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à 11 viris, deinde à populo de Rabirio iudicatum esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit. quanquam, multo antè, iudicem hoc de crimine populum fuisse, non modo Horatij proximo demonstratur exemplo, verum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitelliis, & Aquillis, qui patriciæ gentis vtrique fuerunt, proditum est. nam, cum de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc vno crimine damnatos necare ciues Romanos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronius C. Gracchi tribunicia lege sancitum est)

fatis planè constat : quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accusatore in campo constitutam Cicero dicat: & mortem lege Iulia irrogatam, posteriores etiam iurisperiti tradiderint, rei quoque memorià post mortem condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit : purgandum fuisse crimen perduellionis etiam successoribus: si fortè reus obisset ante quàm de eo iudicatum esset. ait enim sic, Is, qui in reatu decedit, integri status decedit. extinguitur enim crimè mortalitate. nisi quis fortè maiestatis crimine reus fuerit. nam, nisi hoc crimen à successoribus purgetur, hereditas fisco vendicatur. planè non, quisquis legis Iuliæ maiestatis reus est, eadem conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animi aduersus Remp. vel principem animatus. cæterum, si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur. hæc Vlpianus: quæ alij quoque confirmant, vt paulo post in crimine repetundarum ostendemus. Quemadmodum autem omnium de maiestate criminum perduellio grauissimū fuit: sic à populo iis comitiis, quæ maxima omnium erant, centuriatis, inquam, iudicabatur. quod in ea, quam proximè nominavi, oratione pro Rabirio declaratur, idemque Liuius, Valeriusque significant: qui cēturias nominant in eo perduellionis iudicio. quod de Ti. Graccho, & C. Claudio censoribus, accusante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille
m.ij.

Calatinus, Qu, Fabij Maximi focer, quem scribit Valerius oppidi Soranorū proditione reum ad populum esse factum, centuriatis & ipse comitiis causam dixerit: cū oppidi proditio, quæ in Rēp. grauis inuria est, videatur esse perduellio: itaque miror (vt aliud ex alio) cur proditionem & maiestatem Pedianus quodam in loco separatim nominauerit: cum proditio certè in maiestatem includatur, atque etiam, vt ego existimo, perduellio sit: quod inter maiestatis crimina summum fuit. Videtur etiam considerandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accusarent, vt duos, quos nominaui, censores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populū, vt de reo iudicaret, per centurias conuocarent. siquidem tribunus pl. minor erat magistratus: centuriata verò comitia non nisi à maiore magistratu, vt consule, prætore, esse habita, traditū est. Dicendum, quod veterum in libris patet; accusasse quidem tribunū pl. comitia verò maiorem magistratum, tribuno poscente, habuisse. & hoc significat Liuius lib. x x v i, cum ait: C. Sēpronius Blæsus perduellionis se iudicare Cn. Fuluius dixit, diēque comitiis ab C. Calpurnio prætore urb. petit. eodēque modo locutus est lib. x l i i i. Vtrique censori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem se iudicare pronunciauit, diēque comitiis à C. Sulpicio prætore urb. petit. est igitur, petere diem comitiis, petere vt sibi certo die comitia dentur. fuitque

hoc genus antiquum loquendi; quo & ante Liuiū Valerius Antias vsus est. notauī enim apud Gellium hæc, hoc ipso de crimine, lib. v. 11. cap. 1 x. Pepscoi, non poposcoi, Valerius Antias lib. annalium x l v. scriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitiis diem à Q. Marcio prætore peposcit. Quæro etiam illud, cur censores illos, perduellionis accusatos, in exilium ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liuius demōstret. ait enim sic, Gracchus conceptis verbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Hoc ego mihi videor hac tueri ratione posse: quia censor magistratus esset: nec interfici, aut omnino violari magistratū, leges sinerent. Addi fortasse & illud potest: non fuisse verè, quæ censoribus illis obiiciebantur, crimina perduellionis: quòd eorum alter concionem à tribuno pl. auocasset, alter eum, intercessioni non parendo, in ordinem coëgisset: maiestatem quidem illam fuisse, perduellionem autem nō fuisse: cum sit omnis perduellio maiestas, non omnis maiestas perduellio. quòd si quis tribunum pleb. aliumve magistratū necasset, aut aduersus Rempub. tyrannidis caussa consilia iniisset: verè tunc perduellio fuit. ideo & Cassium Viscellinum, de regno cogitantem, esse necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pleb. accusato, crucem in campo Martio supplicij caussa

m.ijj.

fuisse constitutam, animaduertimus. Postea totum hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæsaris, sed Octauiani, sustulit. Repetundarum crimen capitale, necne, fuerit, dubitatur à doctis. verum omnem dubitationem tollit vna distinctio, prioribus enim temporibus capitale non fuit: postea, cum auaritia magistratum haud paulò latius manare iam in prouinciis cœpisset, visum est vt acrioribus remediis obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum est. vtrunque probatur exemplis. L. Létulum, de repetundis damnatum, postea cum L. Marcio Censorino censorem esse factum, tradit Valerius lib. v. 1. quo patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non esse; siquidem censuram deinde sit affecutus: quam gessit anno ab vrbe condita DCV. Idem illa confirmant, quæ scripta sunt lib. 1. Rhetoricorum ad Herennium: Lex vetat eum, qui de repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. veteris enim legis, non eius, quæ postremis Reip. temporibus lata esset, exemplum videtur attulisse. cum libro de Officiis 1. 1. ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc, maffisse Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati essent, facile demonstrant. Rursus, capitale crimen fuisse, eoque damnatos exulasse, interdictis aqua & igni, A. Gabinij, &

C. Verris exemplo cognoscitur. quòd si quis obiecerit, non eos lege exulasse, sed quia, cum soluendo non essent, aut omnino cum nollent soluere, voluntarium in exilium profecti sint: adiungemus de C. Catone: quem & esse damnatum de repetundis, Cicero in Verre, Velleiùsque tradunt: & exulasse Tarracone, ex oratione pro Balbo, perspicuum fit: cum tamen estimata ei lis esset tantummodo HS X VI I I. millibus. vt exulasse videatur, non, quod fortasse posset aliquis de Gabinio & Verre suspicari, ne solueret quod aestimatum erat: quod minimum sanè pecuniæ fuit: sed quia legi, quæ repetundarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Est etiam apud Velleium P. Rutilij exèplum, repetundarum lege damnati: quem exulasse, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX. declarat. Verùm, vt hæc sint dubia, quæ tamen satis aperta mihi quidè vidètur: Pediani testimonio nihil certius, nihil illustrius. is, vbi exponit illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ supplicio cõmuni; subiūgit, Estimatione litis, & exilio: satis manifestè exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungēs. Actionem fuisse in hoc crimine aduersus hæredes, nisi si rei in reatu, vt iurisconsulti loquebantur, periissent, cum ex ipsis cognoscitur iurisconsultis, tum Valerius indicat his verbis: C. Licinius Macer, vir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in

Mænianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum vidisset, misit ad eum, qui diceret, se non damnatum, sed reum periisse, nec sua bona hæstæ posse subiici: ac protinus sudario, quod fortè in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu pœnâ morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustri ingenij orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere vindicatus est. Pœna verò damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos D C. de repetundis lata Romæ nulla est: consulibusque Cæsorino & Manilio L. Piso Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, vt Cicero lib. de Officiis I, & in Bruto docet. eodémque anno, aut certè proximo, alia lex eodem de crimine à Cæcilio tribuno pl. lata est: qua damnatum L. Lentulum, eum, de quo proximè meminimus, qui postea censor fuit, prodidit Valerius lib. V. necesse est enim, vt, si ante censuram lege Cæcilia damnatus est, lata lex sit: vel L. Marcio M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est: vel certè Sp. Postumio L. Calpurnio. nam Africano & Druso C O S. qui anno proximo consules fuere, censuram Lentulus & Censorinus gesserunt. aliæ deinde leges de repetundis, Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia: quibus singulis aliquandiu iudicia sunt administrata, nam posterior quæque proximam superiorem

abrogauit, sic tamen, vt quędam retineret, atque adeo interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius cōstituit, iisdem in rebus, aut omnibus, aut plerisque, idem crimen Acilius, cū suam legem ferret, esse voluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum dissensisse crediderim. pœnam verò semper ferè auxit posterior lex, & iudicij rationem aliqua re multæ mutarūt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quatuor leges, quas proximè nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. prætor est occisus, cū de repetundis rogationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intraque spatium hoc iudicij tempus conclusit, vt accusatori dies x x. ad agendum, totidem defensori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari verò in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia confirmatum, alterum, nulla in veteri lege scriptum, sed nouum inductum, Acilia sustulit. qua de re Pedianus sic, Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absolendus esset reus: aut, Amplius, pronuntiabatur, si videretur esse damnandus, cū dixissent iudices, Non liquet, hoc est, obscura est. itaque ea pars, interposita dilatione, dicebat, in cuius peroratione videbatur obscuritas. comperendinatio

verò vtriusque partis recitatio est . & infrà subiungit hæc. Alij sic, Inter comperendinationem & ampliatiōem hoc interēst, quòd comperendinatio ex vna tantum re dabatur, cum causam iudex non intelligeret. & omnino, si videbatur iudicibus bona causa, absoluebant reum; si mala, non statim damnabant, sed hac excusatione parcebant. nam, cum condemnandi nota esset c litera, absoluendi A; ampliandi signum N L dabant; quo significabant non liquere: vnde ampliatio nascebatur. quibus ex verbis primum illud intelligitur, in ampliatiōe aut accusatorē solum, aut defensorem iterum causam egisse: deinde, etiam hoc constat, esse, Amplius, pronuntiatum, non cum ambigeretur, absoluedus, aut condemnandus esset reus, sed cum ira dilucidè pateret culpa, vt condemnandus omnino videretur. in quo tamen, vt, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis præferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. tumque iterum dicebat is, vel pro reo, vel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse videretur. Quod ad primum attinet; etsi Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo, quæro tamen, verè ne senserit, an secus. venit enim in mentem suspicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliatiōe ab vtraque parte iterum acta causa sit. Liuius enim libro x l i l i. causam de repetundis ex ampliatiōe vtrinque ait esse actam.

idem ex iis verbis possum coniecere, quæ sunt apud Ciceronem actionis secundæ lib. i. in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ spiritus, quid huius lachrymas, & concursiones proferam? vocat alteram actionem post ampliacionem. quod verbum spectare potius vtrunque partem, quàm alterutram, videtur. & Asconius ipse, non dubito, quin idem senserit. subiungit enim hæc in suo commentario: Hic apparet, etiam in ampliacione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, ampliacionem fuisse, non in causâ dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad causam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: planè non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronuntiatum, cum obscura causâ esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, proptereaquæ amplius requiri ad causam demonstrandâ videretur. nam si ampliatio futuræ damnationis esset signum: quorsum, cum de Philodamo esset, Amplius, pronuntiatum, tantopere Dolabella & Verres cõtendissent, vt condèneretur? non opera superuacanea fuisset? cõtenderunt autè, quia videbant posse fieri, vt absolueretur. quid? Pedianus ipse nōne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, quæ antè de ampliacione dixerat, hoc in loco ait: Mos veterum hic fuerat, vt, si absolendus quis

esset, statim absolueretur; si dammandus, statim damnaretur; si causa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, amplius pronuntiaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora distinguantur, hoc modo; ut ante legem Glaucia ampliatio fuerit dilatae condemnationis indicium; post legem verò Glaucia, obscuritatis, nec satis exploratae sententiae. vtrunque sanè duo Ciceronis loca, si quis attenderit, videntur ostendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proximè dictum est. ibi enim, dubium fuisse post damnationem euentum iudicij, planè constat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea vel iudicari primò poterat, vel, Amplius, pronuntiare. vtram igitur putas legem molliorem? opinor, illam veterem: qua vel citò absolui, vel tardè condemnari licebat. nam hoc, Tardè condemnari, ad illud, quod proximè dixerat, refertur; Amplius, pronuntiare. ut ampliatio nihil aliud, quàm tardam condemnationem, significare videatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantum à iudicum arbitrio ac voluntate pender, comperendinatio verò est illa quidem in iudicibus posita, sed petente vel accusatore, vel defensore. nam, nisi alteruter, aut vterque petisset, nihil iudices de comperendinando reo cogitassent. non potuisse autem comperendina-

tionem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cum ait, ideo testibus vsum esse Ciceronem, vt, si posset, comperendinationem tolleret. sperabat enim Cicero, causa per testes patefacta, iudicibusque probata, futurum vt de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accusatore ac defensore situm fuisse comperendinandi ius, verè dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam vetustiore fuisse ampliationem, verba Ciceronis de lege Glauciae demonstrant. & P. Licinio, C. Cassio c o s. hoc est multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Pisone latam diximus, ampliatos esse reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. x l i i i. animaduertimus. Redeo ad rem: nec tamen à re lógus discessum est: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proximè agemus, comperendinationem simul cum ampliatione, quae vtraque rei potius causa, quam accusatoris, videtur esse constituta, omnino sublatam esse iussit. Tulit eam legem M. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in causa praetor fuit, & cum C. Calpurnio Pisone post biennium consulatum gessit. tulerit autem in tribunatu pl. an in praetura, minus constat. latam tamen in tribunatu potius, quam in praetura, vt existimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetundis leges à tribunis pl. omnes video rogatas esse,

exceptis iis, quas patricij, qui tribuni pl. esse nō poterant, rogarunt, vt Cornelia, Iulia. Seuerissimam fuisse hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. i. in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino, neque comperendinationis, neque ampliacionis, dilatione interposita, semel accusati, semel dicta caussa, semel auditis testibus, ea lege damnati sunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit: Ego tibi illam Aciliam legem restituo; non dixit, restituo, quasi de lege ante Seruiliam lata; sed habuit rationem præsentis temporis, cū ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetūdis querebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem, & ampliacionem: quæ utraque, comperendinatio quidem certè, lege Cornelia permittebatur. id Cicero significauit satis apertè, cū dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum; bis vt caussa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit, vt comperēdinaretur reus. nam, si primus Glaucia, ergo aliquis post eum itē de cōperendinatione tulit. eum autem Acilium constat non fuisse: id quod ostēdimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tēpore iudicia de repetundis administrabantur. idēque declarat Pedianus, cū ait, idēd testibus vsum esse Ciceronē, vt, si posset, comperendinationē tolleret. frustra enim Cicero conatus esset tollere, ac ne conatus

quidem esset, si necessaria fuisset. Cùm autem in eo loco Cicero subiunxit, Ita mittam in consilium, ut, etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita testes interrogabo, ita scelera Verris patefaciam, ut, etiam si lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi restituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod maximè permittit, dilationem videlicet, iudices tamè, haudquaquam ampliantes, (cõperendinationem non nominat; quia comperendinatio, non iudicium, sed accusatoris & defensoris erat, cùm, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio verò iudicium) magnitudine criminum, & vi probationum inspecta, sibi turpe arbitretur non primò iudicare. Et, quòd Acilium Cicero mitissimam vocat, quam Asconius seuerissimam, vterque rectè: seuerissimam, si cum veteribus, mitissimam, si cum Cornelia cõferatur. Hæc pluribus verbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem satis habet obscuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in salebra hæserunt. Quin- ta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia sublatam, restituit. fuit autem, ut posterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etsi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. sicuti lex Glauiciæ durior, quàm vetus: cùm tamen Glauiciæ lege comperendinari posset reus, vetere

lege non posset. id Cicero significat his verbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam veterem. eodémque modo seuerior, quæ consecuta est, Iulia, quàm Cornelia. quod idem Cicero in oratione pro Postumo tradit. Sunt autem lege Cornelia iudiciâ, de repetundis omnia vsque ad C. Cæsaris, qui postea dictator fuit, primum consulatum administrata. consul enim Cæsar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quæ ex veterum scriptis liceat colligere, hæc maximè fuerunt: vt repeterentur pecuniæ, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriôve publico cepisset, vel aliquis ex cohorte ipsius: vt urbani magistratus ab omni sorde se abstinerent, nè plus doni munerisve in anno acciperet, quàm quod esset aureorum centum: nè quis ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, vt iudicaret: nè ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, vel ex vinculis dimittendum: nè quis ob hominem condemnandum, absoluendumve, nè ob litem æstimandam, iudiciûmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid acciperet. quæ verba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad urbanos magistratus. item, ne quis omnino ob negotium faciendum, vel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne pro-

uinciæ præsidum auaritia præmerentur, aut exhaurirentur: ne illi, qui prouincias regebant, quive circa eos erant, negotiarentur, nec mutuum pecuniam darēt, scēnūsvē exerceant: neque hoc tantum: sed ne vxorem quidem quiscquam ducere posset ex ea prouincia oriundam, vel domicilium ibi habentem: néve filio vxorem ducenti consentiret: ne iis in liberos populos ius de pecuniis creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate educeret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum iniussu senatus ac populi accederet: vt libertas sociis, ac præmia, ob merita in remp. data, integra essent: ne cuiquam aurum coronarium aut imperare, aut accipere liceret, nisi cui decretus esset à senatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperēt quæstores, aut xēnia: vt rectores prouinciarum rationes, prius quàm decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis pro consule, aut pro prætore legatum suum ante se de prouincia dimitteret. spectauit hæc lex non modò ad eos, qui cum aliqua potestate erant, verum etiam ad eos, qui curabāt aliquod opus publicè faciendum, frumentum cōparandum, vel viam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à senatu dabantur, præfectosque & tribunos, quæstores etiam, totamque cohortem prætoriam, si quid accepisse à prouincialibus conuicti essent. eadē lege illud

etiam sancitum erat, quid rectorib⁹ prouinciarum, dum in prouinciam irent, à sociis populi Ro. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiscitur, ita scribit ad Atticum lib. v. Adhuc sumptus nec in me, aut publicè, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hospite. postea verò quàm in prouinciam peruenit, eodem libro sic: Scito non modò nos fœnum, aut quod lege Iulia dari solet, sed ne ligna quidem, nec, præter quatuor lectos & tectum, quenquam accipere quidquam. Ad hanc legem postea Cēsar, rerum potitus, fortasse. caput hoc addidit, vt repetundarum cōuicti etiam ordine senatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod vel aucta, vt dixi, sua vetere lege potuit, vel noua lege lata, vel etiam, sine lege, pro ea, quam omniū rerū vnus habebat, potestate. Scriptum etiam apud Martianū iuriconsultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum esse, ne iudicare, néve testimoniū dicere liceret ei, qui ob turpitudinē senatu motus, nec restitutus esset. De vi sequitur. ea duplex fuit, publica & priuata. publica definitur, ea, quæ armis, priuata, quæ sine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum vsu tum in vrbe, tum in agro lege Iulia interdictum, nisi si haberēt ea venationis, itineris, nauigationisve causa, legimus in Martiano, tit. ad L. Iuliam de vi publica. idque renouatum à Iustiniano, scribit ipse in libro

nouellarum const. tit. de armis. sed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeii edictum, de quo legimus in Plinij naturalis historiae lib. xxxiiii. qui vetuit in tumultu necis Clodianae ullum in vrbe telum esse, primis temporibus institutum, obseruatumque non dubito. video enim, Seruio regnante, populum Romanum ad centuriata comitia in campum extra urbem propterea conuenisse, quia in vrbe usus armorum interdiceretur. serpit deinde licetia: quam nouis legibus & edictis reprimi necesse est. Publica vis vel contra remp. & magistratus, vel contra priuatos fiebat. contra remp. & magistratus capitalis erat semper; contra priuatos, non item, sed tantummodo, cum erepta vita esset. Priuatam vim non fuisse capitalem, etiam si non probetur exemplis, facile tamen ex ipsa definitione licet existimare. Neque verò, vt de publica, item de priuata prator cognoscebat, sed iudices dabat. ac ne de publica quidem semper. nam existunt controuersiae quaedam de vi, quae consistunt in iure ciuili, vt ea pro Cecina: in qua non prator, sed recuperatores, quos à pratore urb. datos iudices esse iam diximus, iudicarunt. ergo de publica vi modò prator, cui ea quaestio obtigisset, (is autem nec urbanus, nec peregrinus erat, sed vnus de reliquis sex) modò iudices à pretore dati cognoscebant. dabat autem eos prator vel urbanus, si causa esset in iure ciuili, & ageretur inter ciues, vt ea pro Cecina; vel peregrinus,

n.ij.

si ageretur inter peregrinos, vel vnus de reliquis
 sex, si cognitio non à iure ciuili pēderet. de pri-
 uata verò nunquam prætor, semper iudices à
 prætore dati cognoscebant, prætore autem vel
 peregrino, si res esset inter peregrinos: vel urba-
 no, si ciuis ciuem in iudicium vocaret, & in
 iure ciuili posita caussa esset: vel vno de reliquis,
 si de iure ciuili nulla esset consideratio. Nunc,
 quando de capitalibus agitur criminibus, leges
 de vi publica narrabimus. Plotia fuit tribuni-
 cia, de vi publica priuatis ciuib⁹ illata: (nam de
 publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Cati-
 linam ab L. Paulo, M. Lepidi, qui III. vir postea
 fuit, fratre, accusatum, in Salustio legimus: Clo-
 dium à Milone, in oratione pro Milone: M.
 Tutium à C. Sempronio Rufo, in epistola M.
 Cœlij. quæ omnes caussæ, non dubito, quin ca-
 pitales fuerint: cùm, Catilinam & Clodium mi-
 nimè leuibus flagitiis affines fuisse, cōstet: caus-
 sam autem, qua in iudicium Tutius est voca-
 tus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc le-
 gem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribu-
 nus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Cato-
 ne c o s. is, qui, vt iam diximus, legem iudicia-
 riam tulit. Sequuntur consulares, primùm Lu-
 ratia, de vi reip. illata: quā Q. Lutatius Catulus
 consul, M. Æmilij Lepidi collega, in tumultu
 reip. tulit: quæ festis etiam diebus iudiciū de vi
 iubeat exerceri, vt ex procœmio patet orationis
 pro M. Cœlio. eaque damnati sunt, qui de Cati-

linæ sociis in vrbe remāserant. vnde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quę per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cælio his verbis, De vi quæritis. quæ lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata dissensione ciuiū, reip. extremis penè temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flāma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis extinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Salustij nomine in Ciceronem inscribitur, vbi legis Plautiæ legitur, rectius fore, si legatur, legis Lutatiae: cū eo loco de coniuratorum damnatione verba fiant: qui vim non in priuatos ciues, quę lege Plotia iudicabatur, sed in vniuersam remp. cōparauerant: cuius criminis quæstio Lutatiam ad legem pertinebat. & ob eam causam ipse Cicero pro Cælio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis extinxit: cū de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri potest: cū Plautia lex de vi Ciceronis ætate seruaretur: cur M. Cælius, pro quo extat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quàm Plautia, sit ab Atratino in iudicium vocatus. quid enim aduersus remp. Cælius commiserat? Facile respondetur: non quòd Romæ aut senatum obsedisset, aut magistratibus vim attulisset: sed quòd, seditione Neapoli concitata, (id enim obiiciebat accusator) intulisse

n. iij.

vim reip. videtur. nam in oratione quodam in loco ita scriptum est, Illam partem causæ facile patior grauius & ornatè à M. Crasso peroratâ, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorū pulsationem, aut ad venenum, quod Clodiæ necandæ causâ paratum esse arguebat accusator; quibus in criminibus non publica, sed priuata res agebatur, postulatus esset Cælius lege Plotia, non Lutatia. sed, cum simul crimen de seditione Neapolitana coniungeretur: quæ ad imperium statumque reip. pertinebat: propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem causæ M. Crassus egit: illam de veneno Clodiæ dato libenter Cicero suscepit, inimicitiarum causâ. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum opprimere, seditionibus Neapolitanis. idèoque lege Lutatia accusauit, cum tamen, præter seditiones Neapolitanas, alia crimina obiiceret, lege Plotia, non Lutatia, vindicanda. nam, damnatos esse reos aliis criminib⁹, ac legibus, quàm quo potissimum crimine, quaque potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur vtrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuersa essent de publica vi crimina, diuersis etiam quæri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno I I I. consule post occisum Clodium lata: quæ & pœnam

grauiorē, quàm reliquæ de vi superiores leges,
& formam iudiciorum breuiorem continebat.
iubebat enim, vt prius, quàm caussa ageretur,
citati testes per triduum audirentur: dicta eo-
rum iudices consignerēt: quarta die adesse om-
nes in diem posterum iuberentur, & coram ac-
cusatore ac reo pile, in quibus nomina iudicum
inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera
die à quæsitore sortitio iudicum fieret vnus &
L x x x: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi
protinus sessum irent: tum ad dicendum duas
accusator horas, tres reus haberet, reusque eo-
dem die illo iudicaretur: prius autē quàm sen-
tentiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus
accusator, totidem reus reiiceret, ita vt nume-
rus iudicum relinqueretur, qui sententias fer-
rent, L I. hac lege qui damnati sunt, omnes exu-
larūt, Milo, quia Clodium occidisset; Q. Pom-
peius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Muna-
tius Plancus Bursa, Sex. Clodius, quòd, iis aucto-
ribus P. Clodij corpore in curiam illato, curia
flagrasset. cum cæde enim Clodij, in Appia via
facta, incendium simul curiæ, & oppugnatio-
nem domus M. Lepidi Pompeius ea lege no-
minatim comprehenderat. sed hos postea, &
omnes lege Pompeia de vi damnatos, vno Mi-
lone excepto, victor C. Cæsar restituit. Pompe-
iam consularis Iulia secuta est, à C. Cæsare post
victum Pompeium lata; vt damnatis de vi aqua
& igni interdiceretur. sic enim oratione I. in
n. iij.

Antonium scriptum inuenimus. aqua verò & igni interdicere, nihil aliud est, quàm exilium, non nominatim, sed re ipsa inferre. damnato enim necessitas imponitur exilij, ope ea denegata atque interdicta, sine qua viui non potest. quod etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque superiores leges, vt puto, sanxerant. itaque non dubito, quin Cæsar noua lege nouam sententiam, ad vim remouendam, attulerit. Quod autem iurisconsultorum in libris ita scriptum est: deportationē de vi publica damnatis, de priuata verò publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: possit aliquis suspicari, cū videat mentionem fieri deportationis, non esse legem Iuliam, de qua Cicero meminit, sed duas fuisse leges Iulias, vnam à C. Cæsare latam, alteram ab Augusto. ego autē sic existimo, vnam omnino fuisse. nam, si duæ, aliquid crederem iurisconsultorum in libris, distinctionis causa, additum: sicuti, ad legē Iuliam de adulteriis, addit Vlpianus: Hæc lex ab Augusto lata est: ne qua scilicet ex Iuliæ nomine dubitatio posset existere. vnam igitur de vi puto Iuliam legē, eamque latam à C. Cæsare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Augustū nulla fuit: sciendū est, sublata aquæ & ignis interdictione, eam successisse: cū tamen veteres eadē leges valerēt. itaque & in lege Cornelia de sicariis & veneficis, quam tulit L. Sylla reip. tēporibus, deportationē tamen Martianus

nominat. sed redeo ad sententiam legis. Si cō-
missa vis armis non esset, verum aut virgo, aut
vidua rapta esset; raptor, & qui opem tulisset,
capite plectebatur. Hac lege tenebatur, vt Mar-
tianus ait, qui turbæ seditionisve faciendæ con-
siliū iniissent, seruosve, aut liberos homines in
armis habuissent: omnesque puberes cum telo
in publico deprehenſi. Subiungit idem: de vi
priuata damnatos, neque senatores, neque de-
curiones, neque iudices esse, neque honorem
vllum capere, Iulia lege, potuisse. Consularis &
Antonia, à M. Antonio post obitum C. Cæsaris
lata: vt damnatis de vi ad populum prouocatio
esset. quod ad conciliandos sibi multitudinis a-
nimos, qui tyrannidem spectaret, excogitauit.
Harum autem legum testimonia non recito: ne
perdat narratio dignitatem, néve non modo a-
liis, verum etiam ipse mihi molestiam pariam,
dum illa crebro repetantur, vt ait, vt inquit, &
eiusdem generis alia. Peculatus à principio ca-
pitalis non fuit, & pecuniaria pœna, non capi-
tis diminutione, notabatur. id significat Liuius
lib. x x v i i, cum ait: M. Liuius erat, multis an-
nis ante ex consulatu populi iudicio damnatus.
quam ignominiam adeo ægre tulerat, vt & rus
migraret, & per multos annos & vrbe & omni
cœtu careret hominum. ex his verbis, non esse
M. Liuium, qui postea Salinator est appellatus,
aqua & igni interdictum, sed, affectum animo
grauiter ex eo iudicio, iratum populo, sua spôte

vrbe celsisse, animaduerto. eum autem peculatus nomine à populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de viris illustribus composuit. est enim in eo ita scriptum: Liuius Salinator primo consul de Illyriis triumphauit; deinde ex inuidia peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus. & apud Liuium lib. x x x v i i i, damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis æstimata, & carceris, nisi solueret, mentio fit; aquæ verò & ignis interdictio nulla nominatur. Habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, ut ait Liuius, à L. Appuleio accusatus, x v. millibus grauis æris damnatus est. abiit autem in exilium ante iudicij diem: quia, cum se damnatum iri, de suis tribulibus & clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quàm iniquissimam multam, populi suffragiis irrogatam, exoluere. nam damnatis de peculatu vel soluendum erat quâtilis esset æstimata, vel in vinculis, quoad soluerent, miserrimè viuendum. quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proximè dictum est, Liuius significat. quod si reus, iudicio non expectato, in exilium voluntarium abiisset; tunc accusationem quidem is, qui cœperat, persequeretur: reum tamen absentem nō alia, quàm pecuniaria pœna populus condemnabat: eamque pecuniā soluere, si rediret, damnatus cogebatur,

aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. & cū ait Liuius de Camillo lib. v. Non prius ab Ardea profectum Camillum, quàm comperit legem latam: quòd iniussu populi mutari finibus non posset: non significat, quod fortasse videri possit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare: sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissoque populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus esset, si multæ satisfecisset. idque satis apertè Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & cliētibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorū responsū tulit, se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed vel quia soluere multam rei non possent, vel quia nollent, vt Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quod de Cn. Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obiciat: perpetuo exilio à tribus esse multatum, quòd prædā in Antiati agro factam occultasset, nec in publicum retulisset: fatebor fortasse, peculatum fuisse, quo Marcus est condemnatus: iudicium tamen illud non vocabo, sed vim quandam & impetum multitudinis concitata, vlcisci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maximè voluit, quòd, cum frumentum à senatu peteret, vnus ex omnibus

patriciis acerrimè restiterat. quare in illo iudicio nihil minus quàm quid leges vellent, à plebe spectatū est. Quòd autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem cōtra damnatum absentem tradit: Liuius magis assenserim. est enim verisimilius, Coriolanum, irritatæ plebis vim timentem, iudicio se nō commisisse, & ante iudicij diem vrbe exiisse. Accedit illud, quòd, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatam quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed vt perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur: quòd eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, vt socios & satellites ad parādā tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si verum est, quòd Græci homines scriptum reliquere, multatum exilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exilio, sed damnatum in Volscos exulatum abiisse tradat: vt significare quiddam de voluntario exilio videri possit: tamen, vel quia iudicium illud non fuit, sed furētis plebis impetus: vel quia cum peculatu coniunctum vna fuit perduellionis crimen: nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecuniæ pœna constituta. Hoc

de crimine lex nulla nominatur. sed ante M. Æmilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno superior Africanus à duobus Periliis tribunis pl. est accusatus, iudicem senatum fuisse, Liuius lib. xxxviii. significat his verbis, Huic rogationi Qu. & L. Nummij intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censébât. rum Q. Terentium Culeonem prætorem de pecunia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quærere patres iusserunt, eoque cognoscente L. Scipio Asiaticus damnatus est. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, senatúsne, an populus ante eos cōsules, quos nominaui, de peculatu quæsierit. scribit enim duobus libris, xxxvi, & xxxix, M. Liuium Salinatorem post priorem consulatum à populo esse condemnatum: ideoque eum, cum censuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retulisse, quòd & innocentem se condemnassent, & consulem postea censorémque fecissent. eam porrò damnationem peculatus nomine fuisse, docet is, ut iam ostendi, qui de viris illustribus librum conscripsit. parum igitur ipse sibi constare Liuius videtur, qui ante consules M. Æmilium, & C. Flaminium semper de peculatu senatum quæsisse affirmer, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. sed videlicet existimo, quouis de crimine, si tribunus pl. aliquis esset

accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisque comprobatur. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconstantia, locum hæc habeat exceptio. Post Africani, eiusque fratris Asiatici accusationem, prætor cum iudicum consilio de iis, qui peculatus arguerentur, quæstionum exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui, quod senatus erat munus, translatum esse ad prætorem, senatu negligente, vix putarim. Lege postea Iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod sociis tribuebatur, id ærarij, hoc est ciuium, causa minus fieret? tametsi Cæsar, cum tam acriter de peculatu cauit, suam potius rem, quam publicam, spectauit. sibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non Reip. Peculatus pœna, inquit Vlpianus ad legem Iuliam peculatus, aquæ & ignis interdictionem continet: in quam hodie successit deportatio. porro, qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuniam publicam surripuisset, vel, ut surriperetur, curasset: si quis in aurum, argentumve, aut æs publicum quid indidisset, vel immiscuisset, fecissetque dolo malo, quo id peius fieret. hæc apud Venuleium scripta sunt. Quod autem additur, eadem Iulia lege obstrictos fuisse qui

23, in quo leges incisæ erant, refixisset, vel quid immutasset, aut in publicis tabulis deleuisset, induxissetve: hæc ego non ad peculatum, sed ad maiestatem retulerim. quòd si pretio commissum id fuisset: ne sic quidem peculatus mihi videtur, sed damnandi potius maiestatis & corruptus, & corruptor. quædam enim incerta crimina in maiestatem conferebantur: neque aliud crimen patebat latius. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia sacra, religiosaque auferret, interciperet, in rem suam verteret, nō peculatum magis, quàm sacrilegium fuisse existimauerim. Hæc præterea sunt in crimine peculatus: si quis imperator pecuniam ex præda captam penes se priuatim retinuisset, eamque nec in triumpho tulisset, nec in ærarium retulisset. Pœna peculatus vel pecuniaria fuit, vel capitalis. nā qui prædam ab hostibus captam surripuerat, in quadruplum damnabatur: cæteris autem aqua & igni interdicebatur. postea irrogata est alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. deportati verò, quod in Vlpiano legimus, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, ut repetundæ, ita peculatus publicum furtum fuit; propterea, ut in repetundis, sic in peculatu æstimationes fiebant litium, contraque hæredes, ut scripsit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quinquennium esset

admissum, obici non oportuit, si Venuleio credimus. Cum peculatu residuæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim utroque modo inferitur ærario. residuæ autem pecuniæ sunt, ut ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum vel in vsum publicum erogari, vel in erarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine, quàm in peculatu, actio aduersus hæredes dabatur. quæque de peculatu, eadem residuis de pecuniis lex cauebat. ut non dubitem, quin eadem pœna sit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quàm deberet, soluisse eos, qui de residuis pecuniis damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia esse damnatos, verisimillimum est. Inter sicarios graue crimen fuit, & ad vim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia vindicatum est. sicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maiestatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quaesitum est: cum de perduellione populus, de reliqua verò maiestate prætor cognosceret. Lege de sicariis Cornelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi causa cum telo ambulasset, vel venenum parasset, habuisset, vendidisset: siue quis priuatus testimoniū dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem causam pecuniā accepisset, eorumve quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex s. c. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis,

vel, ut iurisperiti loquuntur, promercij causa castrauissent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidissent, sacrificiaue mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent per fugam, vel vim inferentem, vel pudicitiam violenter attentantem. exceperat etiã eos Sylla, qui ob relata proscriptorum ciuium capita pecuniã ex ærario accepissent: quos tamen postea C. Cæsar, cum de sicariis quæreret, in sicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ij, quorum fraude, aut consilio naufragi per vim suppressi fuissent; quique data opera in eorum, quos odissent, res atque bona incedium immisissent. Hic, quæ pœna esset lege Cornelia iis, qui hominem occidissent, fortasse quæretur. mors, ut iam significauimus, non fuit, sed aquæ & ignis interdictio. nam Cato censorius ciues Romanos necari, aut verberari, perduellibus exceptis, lege lata vetuit. quod si quis obiiciat, à Nafica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninũ, & Glauciã, à Cicerone ipso ciues Romanos vita priuatos, neque tamen quenquam eorum lege Porcia cõdemnatum: huic facillè satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum s. c. illud fieret, quod deuētum nisi difficillimis ac periculosissimis Reip. tēporibus non esse traditum est, Darent operam cõsules, ne quid Respub. detrimenti caperet; iacuisse prorsus legem Porciam, & impune licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus s. c. excitati, atque

armati Nasica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquæ omnes, perniciosius malorum ciuium consiliis, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cum in dubium venit; si legibus subuenire non licet, ad vim confugitur. eaque iusta vis, ea pietas in patriam est, nullo neque præsentis, neque posteritatis iudicio damnata, sed omnium sæculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hæc in ciues ultimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi s. c. ut diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iam pridem oportebat. habemus enim s. c. in te Catilina vehemens, & graue. non deest Reip. consilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos; dico apertè, cōsules desumus. decreuit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid Respub. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspensiones C. Gracchus, clarissimo patre natus, aui, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. simili s. c. C. Mario L. Valerio c o s. permissa est Resp. num vnum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium prætorem pœna remorata est: at nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis.

habemus enim eiusmodi s.c. veruntamen in tabulis, tanquam in vagina, reconditum. quo ex s.c. confestim interfectū te Catilina cōuenit. & Salustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negotio solet, vt darēt operam consules, ne quid Resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiæque imperium atque iudiciū summū habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum est: L. Tubulus, homo prætorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cū de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, venenum bibit. qui si necem timuit, non videtur, satis sibi constitutum fuisse præsidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque vlla omnino lex vetabat, sibi esse conscius: ideóque mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, venenum bibit. potuit etiam, perduellione non commisso, deterritus conscientia potius, quàm legibus, mortem timere, vt ij, quos aliquo scelere contaminatos furia vexant: horrent omnia: quocunque aspexerint, aut venerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorum digna sibi videntur intueri. timuit igitur

o.ij.

Tubulus, ne, quemadmodum multi ob rectè facta legibus soluti sunt, vt summos honores ante legitimam ætatem, aut aliquid, quod nemini præterea concedi soleret, consequerentur; sic ipse, quandoquidem se ab exilio reuocari videret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, vel contra leges ob flagitia plurima subire cogetur. certè, quo minus de Porciæ legis perpetua vi, perpetua inquam ad vsque postrema Reip. tempora, in dubium veniam, facit illa vox Ciceronis in Verrem lib. v, O nomen dulce libertatis: ô lex Porcia, legesque Sempronix: huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus; in prouincia populi R. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? & pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cæsaris apud Salustium, si pro perduellibus, Létulo, Cethego, Gabinio, & reliquis Reip. statum non leuiter labefactare, sed omnino conuelleret conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci videantur, si pro ciuibz, qui priuatis hominibus vim attulerint, nihil aduersus maiestatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in sententiam non addidisti, vti prius verberibus in

eos animaduerneretur? an, quia lex Porcia vetat? atqui & aliæ item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti, iubent. & infra. Maiores nostri, Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis summum supplicium sumebant. postquam Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valere: circumueniri innocentes, aliæque huiuscemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ sunt; quibus legibus exilium damnatis permissum est. Extrat etiam Milonis exemplum. qui si, occiso P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, ut in atrocissima re, senatus censuit, & à Pompeio Magno consule lata noua lex est, Porciæ legis beneficio vitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc est exilio, affectus est: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commisissent, eiusdem legis perfugio esse usos, naturalémque mortem effugisse, credibile est. At in oratione pro Cecina, & in primo de Oratore, mors, quasi poena legibus irrogata, nominatur. nam pro Cecina, Nulla, inquit, in lege nostra reperietur, ut apud cæteras ciuitates, maleficio vllum exilio esse multatum: sed, cum homines vincula, necesse, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. de Oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur. Hæc loca legem

o. iij.

Porciam non infirmant, sed ad perduellionis crimen spectant. quo vnó in crimine ciues Romanos occidi vetustis legibus licuisse, iam diximus: quas, tanquam ciuitati salutare, neque Porcia, neque lex vlla vnquam abrogauit. Sed venit in mentem quærere, magistratus ne soli, quorum in vindicandis reis potestas esset, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, vbicunque huius legis mentionem fieri video, verbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri possit: ad magistratus omnia manifestè spectant: idque ea maximè, quæ proxime recitata sunt, Salustij verba declarant. deinde, quorsum de priuatis? an verisimile est, nullam antea in ciuitate legem de vi fuisse? an potest vlla ciuitas sine legibus, præsertim iis, quæ vim, quæ iniurias arceant, non dico diu vigere, sed omnino stare, atque incolumis esse? ante igitur de priuatorum vi leges multæ. magistratus autem à corporibus ciuium Romanorum abstinere prima iussit Porcia lex: quam deinde aliis legibus idem iubentibus confirmatam, Salustij testimonio cognoscitur. sed, vt de priuatis Porcia nō loqueretur; intelligi tamen, quis non videt? nam quæ potestas & magistratibus, & contra fontes, omnique supplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Restat, vt soli peregrini, si modo ita meriti essent, necarentur. id quo minus fieri liceret, nulla lex vnquam vetuit. & fasces illi, ac secures, quæ magistratibus præfere-

bantur, potestatis quidem, vetusto more, erant insignia, eius tamē potestatis, quam in peregrinos tantum liceret exercere. exilium, publicatio bonorum, carcer nocentibus ciuibus proposita fuerunt; mors, nisi si quis & in ipsam Remp. & quā acerbissimē peccasset (omnium enim de maiestate criminū perduellio summum erat) timenda nō fuit. Illud miror; cum prātor de crimine inter sicarios quærere soleret. Suetonium tradere, C. Cæsarem in ædilitate quæstionem de sicariis exercuisse. quod fortasse illi à senatu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martino scriptum est, vt digestorum lib. xlviii. constat, legis Corneliæ de sicariis & veneficis pœnam fuisse deportationem in insulam: nolo aliquem ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, id est Reip. temporibus, deportatio nominetur: quod à me iam negatum est. nam Sylla pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionem: cuius in locum deinde succcessit deportatio; vt Vlpianus non semel Iustinianusque declarant. spectauit igitur Martianus sui temporis consuetudinem, pœnāque nominauit, non eam, quam in sua lege scripserat Sylla, sed eam, qua tunc, sublata aquæ & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obseruabatur eadem lex, pœna mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex. quæ permittebat, vt monstruosi partus impunē possent necari, vel exponi. hanc legē si, vt alias, à familia

nominare volumus, Siluiam licebit appellare. est enim Romulus Siluiæ gentis prænomen: reliquique sex, qui Romæ regnarunt, suum omnes nomen, & prænomen habuerunt. Tulit idem de paricidio, id est de cede hominis liberi. nam aduersus eos, qui patrem, aut matrem occidisset, pœnam nullam statuit; qui neminem vnquam tam ab humanitate aduersum, tam naturæ inimicum fore existimaret, vt parentibus, vnde vitam ipsam, ac lucis vsuram accepissent, manus afferret. neque per annos D C. Romæ quisquam tale facinus perpetravit. post Annibalis bellum L. Ostius patrē fertur primus occidisse. Romulus autem, quicumque hominem occidisset, paricidam appellari voluit. Etiam Numa Pompilius legem his verbis composuit, ac edidit: Si quis hominem liberū sciēs morti duit, paricida esto. qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, voluit iudicari. postremis Reip. tēporibus pœnas aduersus paricidas, lege lata, C. Cæsar auxit. tulit enim, vt paricidæ non exilio solūm, vt antea, sed bonis etiam omnibus multarentur; reliqui vero, capitalium rerum cōdemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimoniis exularent. Hic, propter nominis potius, quàm rei, similitudinē, leges de paricidio subiūgemus. aliud enim est, esse paricidam: aliud, esse patricidam. paricida patrem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, vt matricida matrem. Sanxit igitur lege

Pompeius magnus, vt, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, in mare, vel in amnem proiectus, vitam, omnium elementorum vsu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pôpeius noua lege correxerit, addiditque multa, & inter ea, vt, non qui patrem, matrémve tâtum, verùm etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tametsi non omnes eadem pœna afficiebântur. nam qui cognatos, aut patronos occiderant, iis pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicariis irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiæ narrant, vt puniret grauius M. Tullium i. i. virum, qui librum de sacris mysteriis describendum Petronio Sabino tradidisset, mactabantur ij, qui patrem aut matrē, auum aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges verabât. Nunc de veneficio dicendum. locus autem videtur postulare, vt, ante quàm ad leges veniamus, quæ nobis est proposita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus non modò literarum humanarum studiosis, verùm etiam ipsis iurisconsultis, iis quidem, qui paulò splendidiorē doctrinam colunt; quales maximè nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina, præditos viros, Romæ Siluestrum Aldobrandinum, An-

tonium Augustinū, Antonium Galæsium, Florentiæ Lælium Taurellum, Mediolani M. Antonium Caymum, Brixia Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui Latine scribendi elegātia, meo iudicio, ad antiquorū laudem accedit proximè; Patauī verò Guidonem Pancirolum, familiarē meum, qui noctes vigilat serenās, vt ait Lucretius, assiduóque studio antiquitatem ex tenebris educit. Primū igitur illud ponatur, veneficij crimen fuisse capitale: alterū, de eo quæsiisse non prætorem modò, qui & iudex quæstionis dicebatur, verū etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertium, videri mihi satis manifesto errore Budeū, virum alioqui bene doctū, in suis adnotationibus esse lapsū, qui criminalibus, vt appellāt, in causis, præter prætorem vrbanū, neminem quæsiisse, eūque tum, nomine cōmutato, iudicem quæstionis esse dictū, tradiderit. Capitale fuisse veneficium, indicat exilium Oppianici, de veneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cū futurū ait Cicerō, si Cluētius veneficij reus damnetur, vt patris sepulchro priuetur. clarissimè autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilib. l. i. i. i. Probemus alterum, quod paulò difficilius videtur. Iudicum quæstionis duo video fuisse genera: vnum eorum, qui cū prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabātur: alterum eorum, qui cū prætores non essent, capitali

tamen de crimine querebāt. de iudice quæstionis prætor, patet ex ea, quam proximè nominavi, pro Cluentio; in qua ita scriptum est: Iubet lex iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, eosque, qui illi iudices obuenerint, quærere de veneno. Voconium autem prætorem fuisse, duobus argumentis coniicio: primùm, quòd in eo loco paulò antè Cicero dixit; Quid sibi illi scribæ? quid lictores? quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? lictores enim, qui magistratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæstionis magistratus nomen fuisse, certè nemo dixerit. Alterum argumentum est, quod ibidem Cicero subiungit de aliis prætoribus, suam vnoquoque quæstionem exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gubernatur? quid M. Pletorij, & C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillij de ambitu? quid reliquæ quæstiones? quibus ex verbis, prætorem fuisse Voconium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non intelligit? nam, etsi prætores non nominat; satis tamen constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, se quæsisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius & Plutarchus confirmant. vt omittam, quòd quæsitore Aquillum nominat:

cuius annum fuisse legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petendum consulatum, prima docet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in prætura, licet existimare. quod etiam lib. 11. de officiis manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem quæstionis Iunium, qui prætor non erat, quæsisse de veneno in Oppianici causa, docet Pedianus his verbis: Iunius quæstor fuit in Cluentij causa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus est. & alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit, quod pecunia reus videretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quod diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat subfortitus. neque hic eum Pedianus, neque supra prætorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus est, inquit, C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat. adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex quæstionis. & alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quæstionis maximum fecit. non fuisse autem prætorem, aperte, sic inquam aperte, ut clarius esse nihil possit, idem demonstrat in eadem, his verbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, iniectum esse memini, & illum, hominem ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum constitutum, de ciuitate esse sublatum. Ecce, non prætorium, sed prætorem

opinionibus hominum cōstitutum dicit: quòd, eum prætorem sine dubio futurum, homines opinarentur. prætorem autem si fuisset, non eum ædilicium, sed prætorium vocasset. laudabant enim veteres, ubi ornare aliquem vellent, ab eo magistratu, quem postremum gessisset; itaque, homo ædilicius, prætorius, cōsularis, dicebant. Præterea, cùm prætore in leges non iurauerint, neque sententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docet: à Iunio autem iudice quæstionis idèò multa petita sit, ut in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iurasset: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, leges omnino se esse in ferenda sententia seruaturum) satis constat, Iunium, cùm de Oppianico quæsiuit, prætorem non fuisse. Quòd si quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæstionis, quàm Verrem prætorem, in illa Oppianici causa quæsiisse: quia Pedianus ita dicat, Iunius quæsitior fuit in Cluentij causa, Verre prætore: & quia idem alio loco sortitionem, & subsortitionem à Verre prætore factam tradiderit: huic ita responderi poterit: sortitionem, & subsortitionem non illius modò iudicij, verùm etiam aliorum idèò pertinuisse ad C. Verrem, quia prætorem urbis erat. quod ipse declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætorem autem urbanus de criminibus non quærebat: quare nec unquam quæsitior dicebatur: sed ius tantum dicebat, hoc est iudices, & formam iudicij dabat. idemque iudices, quibus

alij prætores ad cognoscendas capitales causas vterentur, fortiebatur, & subfortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipso etiam Cicerone satis liquet. Accedit locus ex libro I. accusacionis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicæ quæstionis appellat Cicero, in causa Verris repetundarum: de qua prætor M. Acilius Glabrio cognoscebat. eumque Curtium ait Pedianus à Cicerone esse reiectum. Illud addo, cum iam docuerim, iudicem quæstionis, & prætorem & non prætorem, de crimine capitali cognouisse, tertium genus iudicum quæstionis interdum fuisse, quorum ius cognoscendi non esset, sed tantummodo subfortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam ostendit: quem cognouisse de repetundis, absurdum est credere: cum, in ea causa prætorem quæsisse Glabrionem, ex Cicerone & Pediano satis constet. itaque tertium hoc genus quæsitores dici non poterant: duo illa superiora genera, quoniam quidem quærerent, quæsitores & erant, & propriè dicebantur. Quod autè à Budæo scriptum est, prætorem urb. ubi de criminibus quæreretur, solum cognouisse: apertè falsum esse dico. non modò enim solus nò quæsiuit prætor urb. sed nec omnino quæsiuit. ipse ius dicebat: quòd, quærerere, non est: quærebant ceteri collegæ, cum iis iudicibus, quos prætor urb. & sortitus, & subfortitus esset. exemplorum plena sunt omnia: vnam, quæ multorum exemplorum loco sit, rationem

afferam. Accusat Verrem Cicero in suis libris acerbissimè: præturam urb. totam exagitat. obicitne vnquam, quòd in caussa capitali contra leges aliquid commiserit? nunquam certè. neque dubium, quin Verres, si potestatem illam prætor habuisset, multa fuerit iniquè factururus. Addit idem: prætorem urb. cùm quæreret, iudicem quæstionis esse dictum. hoc certè nemo (de veteribus loquor: hos enim sequor) vnquam tradidit: mirorque, cur hoc illi, qui suæ sententiæ testem non haberet, placuerit affirmare. sed, vt opinor, error ex errore fluxit. nam cùm, prætorem urb. quærere de criminibus, iam sibi persuasisset: quod omnino falsum est: sequi videbatur, vt idem quæstionis iudex appellari posset. ego autem ostendi iam, quæstionis iudicem interdum quæsisse, & prætorem fuisse, non tamen urbanum; vt quæsiuit Q. Voconius de veneficio: prætorem autem urbanum reip. temporibus quæsisse, aut iudicem quæstionis vocatum, neque de veteribus video quenquam fuisse qui dixerit, neque coniecturis omnino vllis adduci possum ad suspicandum. Quæstitoris porrò erat, accusatorè, defensorem, testem, in officio quæque suo continere. Leges, quibus veneficium vindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim propriè ad veneficium pertinet x i i. tab. lex illa: Qui fruges excantassit, &, Qui malum carmen incantassit, coërcetor. etsi coniunctionem habere quandam videtur

cum veneficij crimine . propriè verò, ac nominatim eo primùm anno, quo C. Valerius Flaccus M. Claudius Marcellus consulatum gesserunt, qui post urbem conditam, si fastos sequimur , annus CDXXII. fuit , de veneficiis esse quæsitum, legemque constitutam, Liuius libro VII. scriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet; cum in tanta ciuitate, per tot annos, veneficij nomine in iudicium vocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Syllæ; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum vnus omnia teneret : quod ex his verbis, quæ scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, homo à populi causa remotissimus, tamen, cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Ro. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libèrius, quàm omnem illam acerbiterat proscriptionis suæ, quæstus in veteres iudices, in hanc vnâ quæstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad veneficos tantùm, sed ad eos etiam pertinuit, qui magicis incantationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publicè vendidissent. omnesque prorsus, nemine excepto, viri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium vocabantur . P. ermissum autem esse reo , vt ex illius vo-

luntate, clàm, aut palàm, à iudicibus sententiæ ferrentur, ex ea, qua de proximè meminimus, oratione cognoscitur. eadèmq; lege de corruptis iudiciis quæsitum, eadem declarat oratio. Secuta est cōsularis Iulia, C. Cæsaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quanquam vetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantùm addebat: vt vniuersa penè iudicij ratio à priore lege pēderet. propterea Corneliam potius, quàm Iuliam, posteriores iurisconsulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata est, tribunicia Pætelia fuit, C. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo c o s. deinde alię, consularis Cornelia Bæbia, à duobus eiusdem anni cōsulibus lata: tum alia, Cn. Cornelio Dolabella M. Fulvio Nobiliore c o s. lata: vt ex epitome Liuiana colligitur: quæ vtrum tribunicia fuerit, an consularis, coniicere non licet. Multis, deinde post annis cōsularis Calpurnia: quam C. Calpurnius Piso consul, anno ab vrbe condita D C L X X X V I. grauiorem, quàm antea, tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta. huic legi ob nimiam eius seueritatem puto aliquid postea derogatum. nam in oratione pro C. Cornelio, de quatuor generibus, in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legib⁹, tertium Cicero memorat his verbis: Tertium est de legum deroga-

tionibus . quo de genere persæpe s. c. fiunt , vt nuper de ipsa lege Calpurnia , quæ derogaretur . nunquam enim Calpurnia lex est abrogata : quam seruari Cicerone cōsule , ex oratione pro Muræna cognouimus : sed ei derogatū aliquid , quòd ita senatus censuisset , ea , quæ recitauī , verba significant . Hac lege accusatoribus præmiū videretur fuisse , vt , si ipsi ambitus damnati essent , aliorūque eodem in genere culpam demonstrassent , in integrum restituerentur . id apparet (vt alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio : quam post Calpurniam legem habitam esse , ex eo constat , quia prætor Cicero eam causam egit . quòd si accusator magistratū designatum in iudicium vocasset , eiūsque culpam iudicibus probasset : reus magistratum amittebat , accusator eius locum assequebatur : si modò ei per ætatē , & per leges magistratum illum capere liceret . suspicari licet hoc è Syllæ Autroniique notissimo exemplo : quibus de ambitu , cū designati consules essent , damnatis , accusatores eorum Torquatus & Cotta consules facti sunt . nisi si , quod ego verius existimo , consules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam , sed quia , comitiis post Syllæ Autroniique damnationem iterum habitis , populus eos creauerit . Tertium præmium lege datum accusatori , hoc quidem in crimine , tribus permutationem inuenio : si modò ea tribus , in qua reus censeretur , nobilior esset , quam

tribus accusatoris, hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa verba declarât. Obiectum est etiam, quòd in tribum Crustumina peruen- rit: quod hic assecutus est legis de ambitu præ- mio. Quòd si nullum ex eo præmium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius ab- solutionem, quia damnatus non esset: neque vl- lum, deiecto reo, magistratum: neque tribum, quia rei tribus non esset accusatoris tribu nobi- lior: pecuniam illi de publico esse datam, licet opinari. id autem ex eo suspicor, quòd Asconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, postero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, absens damnatus est. il- la quoque lege accusator eius fuit Ap. Claudius: & cùm ei præmium lege daretur, negavit. non enim est ut intelligi possit, præmium illi lege datum aut ipsius absolutionem: nec enim recu- sasset: aut Milonis magistratum, qui designatus non erat: aut permutationem tribus, cùm ipse in tribu rustica nobilissima censeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuisse, ex Liuvio cognoscitur. reliquum igitur fortasse pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, viri con- sularis, & auguris, filius, negavit. Post Calpur- niam Tullia fuit, cõsularis & ipsa, lata à M. Tul- lio Cicerone consule: quæ & pœnam grauio- rem, quàm Calpurnia, & præterea aquæ & ignis per annos x. interdictione, hoc est, x. annorum

p.ij.

exilium irrogauit ordini senatorio . itaque sine
 caussa mirantur non nulli , parum videlicet at-
 tente in legenda historia versati , cur Cicero in
 oratione pro Sylla dicat : Abfuit ab oculis ve-
 stris : & , cū lege retineretur , ipse se exilio penē
 multauit . quibus verbis , de ambitu damnatis ci-
 uitatem non esse lege Calpurnia ereptam , signi-
 ficat : cū idem in oratione pro Plancio scriptū
 reliquerit : Nunc postulatur à vobis , vt eius exi-
 lio , qui creatus sit , iudicium populi Ro. repre-
 hendatis . quo declarat , Plancio exilium , si de
 ambitu damnatus sit , pœnam futuram . pugnare
 omnino hæc inter se videntur : sed conciliantur
 distinctione temporum . nam Sylla damnatus
 est ante Ciceronem consulem , Lepido & Tullo
 c o s . ea lege , quam C. Calpurnius Piso tulerat :
 quæ cū esset seuerissima , damnatis tamen exi-
 lium non inferebat . oratio autem pro Plancio
 post Ciceronis consulatum habita est . quo tem-
 pore iudicia de ambitu ex ea lege , quam ipse
 consul Cicero tulerat , exercebantur : qua lege
 exilium senatoribus irrogatum esse , non obscu-
 rè pro Murena oratio demonstrat . exilium au-
 tem non per omnem vitam , vt in aliis crimini-
 bus capitalibus , sed per decennium fuisse , tra-
 didit Dio lib. x x x v i i . Polybius tamen in eo
 libro , quem scripsit de rerump. generib⁹ , aperte
 significat , multò ante legem Tulliam , atque
 etiam Calpurniam , capitalem ambitum fuisse .
 ait enim sic , Pecuniis palàm apud Carthagi-

nienſes magiſtratus emuntur . quod Romæ capitali pœna vindicatur. illa porrò temporibus Africani minoris Polybius tradidit. vt nouam poſtea legē, vetere abrogata, de ambitu latam, credere ſit neceſſe, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybij ætate capitalem fuiſſe ambitum non lege, ſed more: cum eo de crimine, déque aliis item capitalibus nondum prætores quærerent, ſed populus ipſe tributis comitiis iudicaret. quod idem Polybius in eodem libro docet his verbis: Capite damnâdi ſolus poſteſtatem habet populus. In Tullia illud quoque ſcriptum eſt, ne quis biennio, quo magiſtratum petiiſſet, petituruſve eſſet, gladiatores daret, niſi ex teſtamento præſtituta die ; ne quis prandia vulgò daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obiicit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiam in aſperrima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunica, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quæ in ſuperioribus legibus, noui hoc, vt, qui nummos in tribu pronuntiaſſet, ſi non dediſſet, impune eſſet ; ſi dediſſet, vt is, quoad viueret, ſingulis tribubus *ſs. c i o c i o c i o*. deberet. Conſulares præterea duas inuenio, Pompeiam & Iuliam, Cn. Pompeii Magni & C. Iulij Cæſaris, qui poſtea dictatôr fuit : quæ quid aut diuerſum, aut amplius, quàm quæ antea latæ fuerant leges, habuerint, exploratû non eſt. id quidem facilè crediderim, cum lege Tullia de am-

p. iij.

bitu dānatis aquæ & ignis interdictio, hoc est, exilium, per x. annos irrogaretur, lege Pompeia diuturnius exilium, aut fortasse perpetuum, esse irrogatū. nam in Pompeia pœnam grauiorem, quàm antea, & formam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege sancitū esse video, ne rei laudarētur. quod idem Pompeius cū in Planci iudicio non seruasset, M. Caro iudex Pompeij laudationem legi vetuit. quo autem tempore legem hanc Pompeius tulit, iudiciū numerū videtur constituisse cccxlx. quod & Velleius lib. i. l. & Plutarchus in Pompeio declarat. itidemque pro ccc. legendum puto cccxlx. in epistola Cœlij, fam. lib. v. i. l. nisi si aut Velleium & Plutarchum malis esse mendosum, quàm epistolam Cœlij; vt vbique legatur, ccc. aut, mendum æquè apud omnes esse, aliquis existimet, nec ccc. aut cccxlx. sed cccxl. iudices fuisse; vt eorum numerus cum numero tribuum, quæ xxxv. erant, congruat; quòd ex singulis tribubus deni crearētur. Lege item Iulia capitalē ambitum fuisse, apud Iustinianum scriptum est. Crimen de corruptis iudiciis ipsum quoque capitale crediderim. id ex eo conicio, quòd C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinē senatoriū tulit, cæteros ordines excepit: vt in oratione pro Cluentio legimus. Cū igitur & crimen ipsum per se grauissimū fuerit: (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia, condēnare?) & Gracchus eam

legem, vt in eadē oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam senatorij ordinis retūden-
dam: leuiore pœna eum contentum fuisse, veri-
simile non est. quod eo magis existimo, quia
postea crimen hoc L. Sylla cōprehendit ea lege,
quam de veneno tulit: vt capitale crimen cum
capitali, venenum scilicet cum iudiciis corru-
ptis, coniunxisse videatur. hoc orationis pro
Cluentio (ne pluribus vtar exēplis) partes multę
declariant. & Sylla equestri ordini admodū fuit
inensus, senatorij verò studiosissimus: Gracchi
tamen legem in hoc secutus, equestre ordinem,
& plebem periculo liberauit. Quod autē con-
iectura adductus existimabam, id legis xix. tab.
testimonio Gellius confirmat: in qua scriptum
esse ait, vt, qui ob rem iudicandam pecuniam
accepisse conuictus esset, capite puniretur. vt
Gracchus non hoc ipse nouum sanxerit, sed à
xix. tab. petitem in suam legem transtulerit.
Vnum addam ad ingenia excitāda: quod, quæ-
stionibus positis, maximè fit: mirari me vehe-
menter, cur in ea, quam proximè nominaui, ora-
tione pecunias ob iudicandum captas Cicero
repetūdas vocet: quas diuersas fuisse nemo ne-
scit: de quibus etiam propria lege quærebatur.
cū de iis, quæ ob rem iudicandam essent ac-
ceptæ, lege Cornelia de veneno cognosceretur.
nisi si pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ
solūm, quas prouinciarum rectores cōtra leges
accepissent, verū & illæ, quarū causa, qui ob
p.iiij.

iudicādum eas cepissent, in iudicium vocarentur. quodam enim modo, cū aduersus eos ageretur, iudicio repeti pecunia videbatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modò prouinciarū, sed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio vel cōmisissent, vel omisissent, esse comprehensos, iurisconsultorum libri demonstrāt. nec sanè, si ad rationem animus referatur, video quid intersit, vtrum à sociis, publico fungens munere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romilia capitale fuisse, literis proditum est, sic inquam capitale, vt pœna mors esset. tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir, & cognati, vti volent, necanto. quod item lege Iulia cōfirmatum est: qua lege supplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuissent. stupratoribus autem, si essent honesti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tūc stuprum non erat: sin humiles, corporis coërtionem cum relegatione quinquennali, nisi per vim stuprum commissum esset: si per vim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantū personas, vt scripsit Papi- nianus, adulterium stuprūmve passas, lex Iulia locum habuit. quod autem, inquit, ad seruas pertinet, & legis Aquillia actio facilè tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hāc legem ab Augusto, non à C. Cæsare, qui cum adoptauit,

esse latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scantinia, quam C. Scantinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos, qui alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent: quibus pœnam irrogauit x. millia nummũ. est autem hæc lex multis ante Iuliam annis lata, satis leui pœna, quam Iulia capitale fecit, non tamen, vt opinor, in eos, qui alienam pudicitiam tentassent, sed in eos qui præposteram vel aduersi, vel auersi venerem exercuissent. De falsis, quod in Polybio, Cicero, Gellio scriptum inuenerim, lex fuit x i i. tab. vt qui falsum testimonium dixissent, è saxo Tarpeio deiicerentur. Postea, huius legis exemplum secutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ seruis vltimum supplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, si quis in testamento, aliõve scripto, aut nummo fraudem alio modo fecisset. qua de lege meminit Cicero in Verrem. Partus etiam suppositicios, asseuerationem falsi nominis, vel cognominis, signa adulterina, & si quis se pro alio gereret, vel illicitis insignibus vteretur, ad legem Corneliã L. Syllæ, quam proximè nominauimus, pertinuisse constat: præterea, qui duobus diuersa testimonia præberent, quique duobus eadem rem diuersis (vt hoc vtar verbo) cõtractibus in solidum venderent: item qui, ad litem falsam instituendam, pecuniam acciperent, eamve in rem cõrent, consentirent, cœlarent, non obsisterent. De iis, quos plagarios vocarunt, legem Flauiam inuenio: quæ capitis

pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si quis liberum hominẽ sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Flauia de plagio nascebatur. Tutelarũ quàm diligenter apud veteres habita ratio sit, inde constat, quòd suspecti tutoris iudicium, vt ex Cicerone cognoscitur, lege x i i. tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege x i i. tab. vt, si quis actitauisset, carmẽve condidisset, quod infamiam flagitiũve alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, vt Cicerone in epistola ad Appium significat his verbis: Est maiestas, vt Sylla voluit, ne in quemuis im. pune declamare liceret. Furta quoque veteres Rõmani capitali pœna vindicarũt. video enim, in x i i. tab. ita scriptum esse: Si quis nocte furtũ faxit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Frugem, aratro quæsitam, furtim noctu si pauerit secueritve pubes, suspẽsus Cereri necator; impubes verberator, noxiãque duplionem præstato. Et clandestinæ coitones capitale crimen fuit. nam, vt Porcij Latronis declamatio demonstrat, lege x i i. tab. cautum est, ne quis cœtus nocturnos in vrbe agigaret: idque si quis fecisset, capite multarentur. postea lex Gabinia idem sanxit. Hęc de legibus, quibus

capitalia crimina punirentur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc est minimè capitalem, vt illa x i r. tab. Si quis iniuriam alteri faxit, x x v. æris pœna sunt: & illa, huic admodum similis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in singulas æris x x v. atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his verbis, Lex Aquillia omnibus legibus, quæ ante de damno iniuriæ locutæ sunt, derogauit; siue lex x i r. tab. siue alia quæcunque fuerit. fuit autem ea lex priuilegium; cum eam Aquillius tribunus pl. à plebe rogauit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid surreptū vsu capi posset, sed ius rei suæ vindicandæ penes eum, cui surrepta esset, perpetuo maneret. Furti verò iudicium inter famosa turpiæque iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur; vt neque magistratum vllum capere, neque in senatum peruenire vnquam possent. quod in oratione pro Cluentio demonstratur. Iniuriæ nomine & vis, non modo publica, verum etiam priuata, continetur. nam L. Sylla, ad arcendam vim, legem tulit de iniuriis: de qua sic digestorum lib. x l v i i i: Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarū agere volet, ob eam rem, quòd se pulsatum, verberatūmve, domūmve suam vi introitam esse dicat. qua lege cauetur, vt non

iudicet ei, qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinusve, propiorve eorum. quibus verbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat, constat lege Cornelia contineri. Huc referri potest, quod in agraria lege latum à C. Cæsare Callistratus ait: vt, qui terminos statutos extra suum agrum finésve dolo malo mouissent, pecunia multarentur. De sodalitiis, lex x i i. tab. sanxit, vt sodalibus, qui eiusdem collegij essent, & ius coeundi haberent, potestas esset pactiois, quam vellent, inter se incundæ, dum ne quid ex publica lege corrumperent; de qua tum Cicerò in Catone, tum Gellius lib x x. meminit his verbis: In vniuersum & cordi, & curæ Romanis veteribus semper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut Reip. perniciofa sodalitia coirent. Licinia postea lata est, vt sodalitia (sic enim ex oratione pro Plancio colligi videtur posse) vel coercerentur, vel omnino tollerentur. Post eam Lectoria, de pœna in eos, qui adolescentes circumscribebant: quibus etiam, vt iis cauere magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui sine causa, & temere accusarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniuriis: quam Anagnini nescio cuius Menulæ causa, hominis impuri, latam, reprehendit Cicerò in oratione pro domo. De alea fuerunt Titia, & Cornelia, illa, vt opinor, tribunicia, hæc consularis. Tum Iulia de annona, & illa, quæ

ignominia fontes reos notarent , ne capere magistratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accusare . quibus omnibus pœnam quidem esse irrogatam , non tamen capitalem , legitur. quo mirari minus licet, si de iis nec ita multa veterum in libris reperiuntur . nos autem nihil de nostro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum scriptis oratio nostra , siue paulò sit vberior, siue restrictior, tota pendet. Hactenus de numero , nominibûsque legum , quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, vt in eo, quem instituimus , doctrinæ ordine pergamus ; à quibus leges latæ sint, quo in loco , quo tempore, quibus de causis , quàm licebit diligenter exponemus.

LEGES nec nisi à magistratibus , nec nisi comitiis ferebantur . idque probandum exemplis non existimo ; ne, quæ ipsa per se satis aperta res est , in ea demonstranda superuacaneam operam suscipiam. sed, quia nec vnus magistratus, nec vna comitia erant ; vtrum ab vno, an ab omnibus magistratibus, & vtrum vnis, an omnibus comitiis ferrentur , aperiendum videtur. Ferebâtur leges à magistratibus maioribus quatuor, vno minore: à maioribus, prætore, & consule, qui ordinarij magistratus erant : item à dictatore, & interrege : qui maiores quidem , ordinarij tamen magistratus non erant, neque populi comitiis creabantur, censor autem, etsi erat inter maiores magistratus , ius tamen ferendæ

legis, aut habendorum comitiorum non habebat. minor magistratus, qui leges ferret, tribunus pleb. erat. nam ædiles cur. quæstores, ædiles pl. 111. viri capitales, 111. viri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiiati, etsi magistratus erant, leges tamen non ferebāt. Neque verò hæc, quæ doctrinæ causa à me traduntur, veterum testimonio singula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, necessarium existimo, non solum, quòd historiæ, librique, vnde ipsi hæc hausimus, omnibus patent: sed etiam, quòd exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiusdam diligentiæ, ineptæque ambitionis speciem quandam præ se fert. Legislatores aut tributis comitiis, aut centuriatis, aut etiam, vt in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. si tributis, aut cum s. c. aut sine: si centuriatis, è s. c. semper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis. sed potestatis non minus erat in tributis. æquè enim populus vniuersus tenebatur iis legibus, quæ tributis comitiis ferebantur, atque iis, quæ centuriatis. idque sancitum esse lege à Qu. Hortensio dictatore lata, Lælius Felix memoriæ prodidit: cum ante iure eo, quod statuisset plebs, patricij non tenerentur. non enim aduocare patricos tribuni pl. neque ad eos referre vlla de re poterant. ita ne leges quidem propriè, sed plebiscita dicebantur, quæ tribunis pl. feren-

tibus accepta erant. Hortēsius, quæ rogata plebs
sanxisset, ea pertinere ad omnes Quirites voluit:
siue, vt iura plebis augeret: cum plebeius ipse
esset: siue vtili Reip. consilio, quod in libera ci-
uitate dissimilem ciuium conditionem discor-
dia semina existimaret. in quo dissidentes vete-
rum opiniones licet agnoscere. nam, quod Hor-
tensio dictatori à Lælio tribui scribit Gellius,
id ad Qu. Publilium Philonem dictatorem Li-
uius refert, qui multis annis ante Hortensium
dictator fuit. rursus neque ab Hortensio, neque
à Philone, sed multò ante à L. Valerio Potito, &
M. Horatio Barbato cos. eam legem esse latam,
Dionysius tradit. qua in varietate verum inter-
noscere difficile sit. nisi si, quod res est, non tan-
quam nouam legem esse latam, sed quasi vete-
rem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortē-
sio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idē Læ-
lius, cum tribunus pl. populum adesse iuberet,
non comitia, sed concilium edicere debuisse: cū
non vniuersum populum, sed plebem tantum,
quæ pars populi est, aduocare tribunus posset.
verum hoc, quod à Lælio scriptum in Gellio
legimus, obseruatum sit, necne, haud sanè mihi
certum est. quin, quod me inclinat coniectura,
eò me dare si velim: comitia, quæ tribunus pl.
haberet, dicta crediderim, non solum post le-
gem Hortensiam, quæ, discrimine sublato, tribu-
niciis rogationibus ciues omnes pari iure sub-
iecit: sed antea quoque, cū plebiscitis patricij nō

parent. quid enim? nonne tributa comitia dicebantur, quæ designandis minoribus magistratibus haberentur? at tributa comitia non & à tribuno pl. habebantur? an igitur est, qui, cum tribuni pl. essent designandi, eius rei causa concilium à tribuno edictum legerit? quod si quis, ut omnino Lælij distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designandos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi velit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. vocat enim hic noster lib. i i. de Diuinatione comitia & in legum iure, & in iudiciis, & in creandis magistratibus. præterea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. & Liuius libro x x x i, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. & ibidem: Pro se quoque consulem hortari, ut de integro comitia rogationi ferenda ediceret. & lib. x l v. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferenda legis. Iam verò & de reo iudicando comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla testatur, ut in i i i. de Legibus, & apud Liuium quatuor libris, i i i, x x v i, x l, x l i i i. quanquam, si quis ipsa Lælij verba paulò attentius consideret, intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non vniuersum populum, sed partem aliquam populi

adefse iuberet, cum non comitia, sed consilium edicere debere, quibus verbis, non quid fieret, sed quid fieri deberet, significat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam consuetudinem: sicuti eodem loco, cum infert: Ita ne leges quidem propriè, sed plebiscita appellantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obseruatū non esse: quæque tribunis rogantibus plebs iussit, ea tum plebiscita, tum leges & à Liuiο, & ab aliis dici, sæpe licet animaduertere: sicuti & consiliū plebis, & comitia de reo Postumio apud eundem Liuium libro x x v. Legem laturus magistratus scribebat eam domi, & cum peritis cōsultabat: ne quid contra populi rem, aut voluntatem sanciret: ne fortè pugnancia capita simul ferret: néve quid, quod vetus aliqua lex, si ferretur, inane infirmūque iuberet esse: (etsi, quæ postea ferretur lex, superiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationem, potestatem, commodūve aliquod ipse sibi sua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mādaret: quod leges duæ, Licinia, & Æbutia, fieri vetuerunt: contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditū est, vt sibi Ciceronis ædes liceret possidere. etiā illud in scribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiusdem generis viderētur, vna rogatione ferretur: quod fieri cum lex Cæcilia & Didia vetabat: itaque à

q.j.

Clodio factū accusat Cicero pro domo sua : tū, faciendum non esse, indicat idem in suarum legum libro 1 1 1. his verbis : Qui agent, non plus quàm de singulis rebus consulunto. nam, Cōsultunto, est, populum roganto. cōsultitur enim populus, cum lex rogatur : itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. & pro domo sua : Si populus de ista re cōsultus esset. & Festus : Rogatio est, cum populus consultitur. Addebarur illa exceptio : vt, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. itē : si quid contra alias leges eius legis ergo latum esset, vt ei, qui eam legem rogasset, impunè esset. quod fuisse tralatitium, hoc est, scribi solitū in omnibus legibus, tradit Cicero lib. 1 1 1. epist. ad Att. Hæc igitur, quæ proposui, quasi legitima à bonis viris in ferenda lege omnia cauebantur. sed vbi rationem vicit libido : sprete bonorum cōsuetudine, nihil præter suam potentiam & vtilitatem in legem spectarunt. ideo sæpe leges Clodij, aut Vatiniij, alienas à more maiorum, acerbè reprehensas à Tullio videmus : Scripta lege, legislator bene de Rep. sentiens, ante quàm eam promulgaret, referebat ad senatum : vt, quo plus ponderis maioremque vim lex haberet, de senatus eam sententia ferret. popularis verò, ac seditiosus magistratus sæpe, prætermis̃sa senatus auctoritate, aut etiam cōtra senatus auctoritatē, legem rogabat.

Promulgabatur deinde lex, id est, in publico ponebatur. est enim promulgare, ut ait Festus, quasi promulgare. id autem eo fiebat, ut inspiceret qui vellent, inspectam consideraret; non solum, ut intercedi posset antè, quàm ferretur; verum etiam, ut aliquanto ante statuere cuius liceret, vtrum, cum ferretur, antiquanda, an accipienda lex esset. addo etiam illud, ut quivis monere legiflatorem posset vel de corrigenda, vel omnino de non ferenda lege. spatium autem promulgationis, ut ex Dionysio, & aliis patet, quacunq; de re ferretur lex, erat trinundinum, id est per trinas nundinas. cum enim nundinarum causa ex agris in urbem ciues convenirent: per trinundinum leges patere, ut à rustica plebe ter legi cognoscique possent, voluerunt. quod cum M. Antonius non servasset, inuehitur in eum. Cicero Philippicà v. his verbis, Vbi lex Cæcilia, & Didia? vbi promulgatio trinundinū? & idem pro domo sua: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cū C. Antonium collegam meū defenderem, quædā de Rep. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. hæc homines improbi ad quosdā viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinum nūdinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observāda sunt, ut decrevit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem

q. ij.

Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, tribunum pl. non fuisse. Et, vt aliud ex alio, trinundinum non solum in lege ferenda, sed & in magistratu designando video esse seruatum, ob eam scilicet causam, vt consuleretur candidatis pariter, & populo; illis, ad magis conciliandos sibi plebis animos; huic, ne imprudenter aliquē repentē crearet, quem creatum postea noller. locum autem & in lege, & in magistratu fuisse trinundino, minime miror; qui videam à Cicero-
ne, oratione 11. in Rullum; appellari legem ea comitia, quibus maiores magistratus crearētur. nam si comitia lex sunt: sequitur, vt, quod in lege, idem in comitiis obseruetur. &, quod rationi consentaneum videtur, id exempla clarius ostēdunt x. viris creandis, inquit Liuius libro 111, in trinundinum comitia indicta sunt. & in epistola ad Tironem Cicero: Ad consulatus petitionem se venturū: neque iam velle absentis rationem haberi sui: se præsentem trinundinum petiturum. quod tamen non nisi tranquilla Rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo
Qu. Fabius Maximus consul tertium, Romam comitorum causā proficiscens, in eum, quem primum diem comitalē habuit, comitia edixit, idēque fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitorum consulariū causā creatus. Sed nimirū, quod dici solet; filēt leges inter

arma: & ad Remp. cuius caussa latae leges ipsae sunt, omnia referenda. Seruabatur praeterea & in iudicio populi trinundinum, cum scilicet à populo reus iudicaretur. vnde illud pro domo sua: Cum tammoderata iudicia populi sint à maioribus constituta; primum, vt ne poena capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, nisi prodita die, quis accusetur; tertio, vt ante magistrat' accuset intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet; quarto, sit accusatio trinundinum. sic enim, quam quo modo est in impressis libris, malim legere. Constat igitur, in omnibus planè comitiis, de legibus, de magistratibus, de reis, trinundini ratione esse ductam: idque propterea, quod iam dixi, quia legis nomē in omnia comitia, quibuscunque de causis haberentur, conueniret. Neque verò trinundinum ita interpretor, vt, ipso tertiarum nundinarum die vel latas esse leges, vel designatum magistratū, vel reum à populo iudicatum, existimem: cum & Macrobius libro 1, comitia nundinis haberi non potuisse, neque concionem aduocare, id est cum populo agere, licuisse, veterum testimonio probet: & Festus, nundinas non solum inter ferias, sed etiam inter nefastos dies apud antiquos fuisse dicat: inter ferias, ne cum populo agi liceret: inter nefastos dies, ne lege. Nūndinas, inquit, feriarum diem esse voluerūt antiqui quo rustici mercandi vendēdique caussa in urbem conuenirēt; cumque nefastum, ne, si liceret cum populo agi,

q. iij.

interpellarētur nundinatores. aliud autem erat, cum populo agere: aliud, lege agere. cum populo agere, populum, est, ad consilium, aut concilia vocare, vt ait Festus: lege agere, ius experiiri, in iudicio contendere. libro etiam IIII. epist. ad Atticum, per duos nundinarum. dies neque comitia esse habita, neque concionem vllam, his verbis Cicero declarat: Ante x. cal. nūdinā. cōcio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, vt inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eū, quo deinde ferretur, trinā nundinā intercederent; quo & sēpius & à pluribus, vrbem mercandi vendendique causā visitātibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nūdinās, magistratus in eum locum, vbi legem laturus erat, siue in forum, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, subiiciente scriba, recitasset: tum, (fortè etiam in toto trinundino, quotiescunque populus coiisset, vel suadebant legē, vel dissuadebant: sed, maximè, ac vehementer fieri solitum quo die ferenda lex erat, consentaneum est) primū quidem is, qui legem promulgat, populo suadebat, vt rogationem acciperet: sed post eum alij, non priuati modo, quibus ab aliquo magistratu concio daretur, (nam aliqui concionandi potestas priuatis non erat) verum etiam quādoque magistratus, pro suo quisque sensu, vel suadebant, vel dissuadebant, suaforem rogationis eum, qui rogabat, fuisse, ita

verisimile est, vt, exemplis, quæ multa suppetūt, mihi esse vtendum in re minime dubia, non existimem. quod autem minus verisimile est; vt aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit; id nisi testimoniis probem, credibile non erit. atque hoc tum fiebat, cum magistratus non è sua, sed è senatus sentētia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis cōsulis exemplum habemus in epistola, Vtreor, ad Atticum lib. i. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, vt nouum & iniquum, scripsit Cicero; cum suadere suas rogationes reliqui solerent. vnde illud Attici ad Ciceronem lib. i. de Legibus, Suade igitur, si placet, istam ipsam legem; vt ego, Vt i rogas, possim edicere. loquitur enim Atticus cū Cicerone, vt cum magistratu legem rogante. & quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis; quod proxima superiora verba declarant; Si quæ fortè leges à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra Rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum; qui tum vt lex valebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa lege suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, vt i rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quæ his duabus erant literis signatæ, v. r. id est, vt i rogas: cum eæ, quibus lex reiciebatur, vna litera A, essent

inſcriptę: quæ valebat, antiquo, hoc eſt nihil nouari volo, antiqua probo. Vereor autem, (vt à re propoſita paululum digrediar) ne mendũ lateat in verbo, Edicere. cui, quãtum ex antiqua latinẽ loquendi conſuetudine coniiicere, ac meminiffe poſſum, in hac ſententia locus non eſt. ſed ad rẽ. Priuatus legem Cinciã de donis & muneribus Q. Fabius Maximus ſuaſit: Ogulniam de ſacerdotiis P. Decius Mus: Voconiam de hæreditatibus M. Cato ille cenſorius: Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec verò, qui priuati item lege diſſuaſerint, inuenire non facile eſt. exemplũ habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortenſij: in libro de Amicitia, C. Lælij, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mādando, diſſuaſit Hortenſius: Papiriam, de tribunis pl. reficiẽdis, Lælius, & Africanus. atque hãc ipſam conſuetudinem, vt priuati legem ſuaſerent, aut diſſuaderent, indicat Liuius lib. x l v. his verbis: Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſuaſendi diſſuadendique poteſtas facta eſſet: quo melius aut comoda legis aperirentur, aut vitia. quo perſæpe euenit, vt aut ij, qui ad intercedendum venerat, deſiſterent: aut intercederent, qui non profeſſi eſſent ſe interceſſuros, & eodem libro infrã: Cũ in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre vellet: & priuatis lege dicendi locus eſſet: neque ad ſuaſendũ, vt in re minimẽ

dubia, quisquam procederet: Ser, Galba repente processit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio; cuius extant reliquiæ quædā, cum Asconij commentariis editæ. Est, inquit, ius vetandi, dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum æquantur sortēs, dum sortitio fit. quibus in locis cū & Liuius & Cicero de solis priuatis meminissent; non tamen eam potestatem solis priuatis fuisse debemus existimare. partem enim pro toto posuerunt; quia priuati & sapius, & plures, quā magistratus, aut pro lege, aut contra legem dicere solerent. Magistratuum porro vel suadentium, vel dissuadentiū legem exempla habemus. hæc M. Porcius Cato, ille maior, consul rogationem de abroganda lege Oppiæ, C. Lælius, ille sapiens, prætor Liciniam de cooptatione sacerdotum ad populum transferēda dissuaserunt. legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ extat, oratione suavit: agrariam Rulli iis, quæ extant, orationibus consul idem dissuasit. Verū hæc, quæ paulò longius, ut illustriora fierent, produximus, paucis admodum verbis libro de legibus I I L. Cicero cōprehendit. Populum, inquit, docento, doceri à magistratibus priuatīsque patiuntur. in quo significatur, ut & ipsi magistratus, qui legem ferent, doceant, hoc est, de ipsa lege dicant; & dicere alios quōque tum magistratus, tum priuatos patiantur. Infrā verò, eodem libro, cū dixit, De promulgatione, de singulis rebus, de priuatis,

magistratibus audiendis: priuatos posuit ante magistratus, cum suprà primùm magistratus, deinde priuatos nominasset. quòd si ad veritatem ordo referatur: prius nominari priuatos, deinde magistratus oportuit. prior enim priuatis locus in suadenda dissuadendæve lege idèò datus est, ne, si eos, qui magistratum gerebant, antè audissent, ab iis dissentire non auderent. idque Dio historiæ suæ lib. x x x i x. scriptũ reliquit. quos autem suadere aut dissuadere leges solitos fuisse diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cum auctores intelligat vel accipiendæ legis, vel antiquandæ. Hæc de suadentibus dissuadentibûsque legem. nunc de loco, vnde suaderent aut dissuaderent, addendum quiddam est. Nemo ad populum, nisi de loco superiore, concionabatur, siue ius priuatus esset, siue magistratum administraret. id autem ob eam causam, quo longius à stantibus in concione tum exaudiri vox, tum intelligi verba possent. concionabantur igitur, si in foro, de Rostris, quæ ad Comitium fuisse, prope iuncta curiæ, Pedianus ait: si in campo Martio, vel alibi, de suggestu, aut editiore aliquo loco. concionari autem magistratibus pro ea, quam habebant, potestate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, nisi concionem, id est, concionandi potestatem, à magistratu aliquo acciperent, non licebat. & quia sæpius in foro, vbi Rostra fuisse diximus, quàm in campo, leges fere-

bantur: idèdò sæpius de Rostris, quàm in campo, conciones habebãtur. multò enim plures tributis comitiis, quæ, legum quidem causâ, in foro, interdû & in Capitolio habebantur, quàm centuriatis, quæ in campo, latas esse constat; cùm tribuni pl. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillimè ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate à magistratu accepta concionari potuisse; magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cùm ita esse nunc etiam confirmem; tamen illud addo, summum in eo ius, summamque potestatem tribunorum pl. fuisse: qui, si vellent, non priuatos modò, verùm & magistratus ipsos; atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere cõcione poterant. itaque Ciceronem consulè extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendæ potestate priuauit: & Q. Metellum Celerem consulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductû; annonque proximè consecuto M. Bibulum, item consulem, à P. Vatinio tribuno pl. historiæ narrant. non enim de Rostris modo cõcionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahère tribuno pl. licebat, verùm &, quoquò vellent, deducere, vel ad supplicium, si liberet: propterea quòd, cui vellent, manus iniicere, vetusto Sacrarum legum iure, poterat; ipsi, cùm sacrosanctus

esset, nemo poterat. Verùm tribuni pl. potestatem suo loco, id est, libro de magistratibus, referuimus: interim, quod in manibus est, ipsum agamus. Cùm suaserant, dissuaserantve legem primo loco magistratus, qui legem ferebat, secundò priuati, tertio reliqui magistratus; tum, præsentibus sacerdotibus, vt Dionysius scribit, & diuina exponentibus, sitella, quam nominat Pedianus, deferabatur: in quam siue tribuum, si tributis comitiis lex ferretur, siue centuriarum, si centuriatis, nomina coniiciebantur: deinde, fortib⁹ æquatis, hoc est, ita agitata sitella, ne qua fors subsultaret, atque existeret, sed pariter omnes æquatæ iacerent, sortitio fiebat: quæque prima vel tribus, vel centuria, quæ secunda, quæ tertia de sitella exiisset, eundem, quem fors dederat, in suffragio ferendo locum atque ordinem tenebat. hæc dum agerentur, si quis tribunus pl. legi vellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante suasionem dissuasionemque legis intercessionem fuisse, declarant illa proximè recitata, quæ Liuius libro xlv. Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et quoniam de intercessione, quæ legem impediēbat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, verum & senatus consultis, & prætorum decretis, aut iudiciis intercessum esse, animaduertimus) omnibus de causis, quæ, quo minus promulgata lex perferri posset, impedimento fuerunt, dicendū nobis est. Hæc quinque traduntur:

prima, intercessio: cùm tribuni pl. quorum propriè intercedendi ius erat, edita voce illa, Veto, de qua meminit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non defunt: altera, cùm is, qui promulgarat, vel amicorù precibus adductus, vel senatus auctoritate commotus, vel ipse sua sponte consilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, vterque tribunus pl. diuersis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorum suffragiis, hic in ea, quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cùm, neque intercedēte tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, vel supplicationibus decernendis, vel feriis indicendis, non solùm iis, quæ Latinæ dicebantur, quas indicere soli consules poterant, sed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modò consulibus, verùm etiam prætoribus ipsorum arbitratu licebat imperare. quo genere vsum esse Cn. Cornelium Lentulum Marcellinũ consulem, vt C. Catonis tribuni pl. legibus obssisteret, videmus in epistola, Placitum, libro I. I. ad Quinctum fratrem. Quartam causam, quæ & ipsa comitiis, quacunque de re haberentur, impedimento esset, obnunciationem inueni: quam omnes planè magistratus habebant, vt in oratione, quæ est in Antonium secunda, Cicero significat his verbis: Nos nunciationem solùm habemus, consules & reliqui magistratus etiam

spectiōnem. quo loco duas dictiones; nuncia-
 tionem, & spectiōnem, alteram alterius sedem
 occupasse, facillè crediderim: vt augures spectio-
 nem duntaxat habuerint, magistratus, si modò
 augures essent, vt erat Antonius, idem consul,
 & augur, simul cum spectiōne etiam nūciatio-
 nem, hoc est, obnuciationem. idque cū ad
 ipsam Ciceronis sententiam magis quadrare,
 qui diligenter animum intenderit, intelliget:
 tum Festus Pompeius ita esse, deprauatis ille
 quidem verbis, satis tamen apertè significat in
 dictione spectio. legamus igitur in ea oratione
 sic: Nos enim spectiōnem solum habemus, cō-
 sules & reliqui magistratus etiam nunciationē:
 vt augures intelligat, cū, Nos, dicit: erat enim
 ipse augur: cū verò, Consules, subiicit, in eo
 notet Antoni consulis inscitiam; qui se id au-
 gurat⁹ iure posse diceret, quod, quia cōsulatum
 gerebat, multò facilius poterat. præterea, vt de
 magistratibus obnūciantibus, ita de auguribus
 de cælo seruantibus haud parum sæpe legimus.
 quod quidem spectiōnem significat. quæ tolle-
 retur, si verum illud esset, Nos nunciationem
 solum habemus. Quòd si quis dixerit; idèd ve-
 rum esse, nunciationem solum habuisse augu-
 res, quia spectiōnem, nisi iussi à magistratibus,
 non haberent: facillè refelletur. nam si augurum
 spectio non est, quia pendet à magistratuum
 voluntate: ne nunciatio quidem erit, quia pen-
 det à spectiōne. qui enim esse potest nunciatio,

nisi spectio antecedit? præterea, si spectiōnem augur non habet, nisi iubente magistratu: ne nunciationem quidem habet, nisi eodē volente. neutram igitur habebit: quādoquidem non ipsius, sed magistratus in vtraque potestas est. quo modo igitur consistit illud, Nos nunciationem solum habemus: siue nunciationem pro renunciatione, siue pro obnūciatione accipias? Quinta impediendi ratio fuit, cū de cælo vel fulgebat, vel tonabat. erat enim in augurum disciplina, vt, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur. quo genere impedimēti Pompeius Magnus in secundo consulatu, ne M. Cato prætor crearetur, comitia dissoluit. Redeo ad institutū. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si vobis videtur, discedite Quirites. de quo Pediani verba subscribam. Cū, inquit, id solum superest, vt populus sententiam ferat, iuber vnumquemque is, qui fert legem, discedere. quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco, vbi lex fertur, sed in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium laturus. populus enim confusus, vt semper alias, ita & in concione. Liuius autem libro i. vbi de lege Lectoria loquitur, Consul, inquit, Appius negare ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: nec vllum ipsum summo- uere pro imperio posse more maiorum: quia

ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. vbi, Discedite, dictum apparet, ad suffragia ferenda. libro verò 111. vbi de Terentia lege agit, idem significat, cum ait: Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delatu, sic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixæ, cum discedere populum iussissent tribuni: quod patres se summoueri haud sinebāt. Cum igitur, de cōcione iussi discedere, in suam quisque tribum, aut centuriam abiisset: priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent, non modò populum, vt legem acciperet, ante lata suffragia rogasse, verum etiam, cum suffragia lata essent, ne quid fallaciæ cōmitteretur, ipsos aut tabellas dinumerasse, aut dinumerantibus aliis præfuisse. idque diriberè proprio vocabulo dicebatur. quod muneris quia ferè obiri curarique ab iis soleret, qui neque ætate graues, neque gestis honoribus insignes admodum essent: id sibi & à senibus, & à dignitate præstantibus præcipuè contigisse, gloriose commemorat Cicero in Pisoné. Hoc, inquit, certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabellarum: & quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris: id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis. eodémque verbo eadem de re vsus est in ea post reditum in senatu, cum ait:

Quando tantam frequētiā in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinūque omnium, quādo illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodēsque vidistis? Quod autem in oratione pro Plancio vir diligens & eruditus legendum putat, pro direptio, diribitio: assentior illi, & idē puto. quod verò diribitores ait idem esse eos, qui populum in suas classes & tribus distribuerent: in hoc assensum sustineo, &, quod Græci dicunt, ἀπορῶ. fortasse enim diribitores potius fuerunt ij, qui ipsas tabellas, suffragiorum notis inscriptas, cum diligentia fidēque numerarunt: ut, quæ legem probarent, quæ reiicerent, ex numero cognosceretur. id ita esse, planè demonstrat Varro de re rust. lib. i i i. Comitiis, inquit, ædiliciis, cū ego atque Axius suffragium tulissemus, Axius mihi, dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius Villæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella? Nec dubito, quin legendum sit, Diribeantur, pro Diripiantur, in ea in Pisonem, in eo loco: An expectas, dum de te l x x v. tabellæ diripiātur? quod verbum & Plinius vsurpauit libro xxxvi. cap. x v. Hic est, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Cistis autem suffragiorum custodiendis certos homines in comitiis præfuisse, qui Nongenti sint appellati, idem Plinius lib. x x x i i i. cap. i i. scriptum reliquit. Tabellis distributis, primo loco ea tribus, aut centuria suffragium ferebat, quæ, om-

nium tribuum, aut centuriarum nominibus in sortem cōiectis, prima de sitella, de qua iam diximus, sorte exierat: eaque prærogatiua dicebatur; quia prima rogaretur à magistratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? videlicet is, quem magistratus legē ferēs deligebat: deligebat autē, quem & dignitate præstare, & rogationi suæ præter ceteros fauere iudicabat. vtrunque cognoscitur in oratione pro Plancio: in qua ita scriptum est: Nam quod primus sciuit legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus cōsul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: vtrum id fortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? si fortis: nullum crimen est in casu. si consulis: splendor etiam Plancij, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. quo cōstat, ideò primum Plancium ad suffragium ferendum à Cæsare consule lectum esse, quia primus ordinis equestris iudicaretur. quod ipsum confirmant illa pro domo sua: Consulari homini P. Clodius, euersa rep. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conduētis operis non solum egentium, sed etiā seruorum, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omnium suffragium ferente. quod apertius proximè ostendit, cum ait: Sin autē is primus sciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cum is eam

sciscēbat primus, cuius in ciuitate non leuīs esset auctoritas. quod etsi satis clarē indicant ea, quæ ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipsa pro domo sua idē fit illustrius. subiungit enim post ea, quæ proximē ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honestes, auctoritatem amplecteris. quasi Clodius Sedulij, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honestandam, scripssisset, aut fortasse etiam in æs simul cum ipsa lege incidisset. nam, vt dicam quod sentio, suspicor de mendo, vbi Sedulij mentio fit in ea pro domo sua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet, non enim cum audacia casus congruit. nam, incidere, verbum est in casu positum: audacia verò voluntatis est. non enim, qui incidit, audax est, sed imprudens, & inscius; qui verò audax, is non incidit, sed incurrit, & irruit. quare aliter suspicor à Cicerone scriptum esse, & fortē sic: Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris? leges enim in æs incidi solitas, paulò post docebimus. Cū igitur ab eo, quem magistratus ipse primū delegisset, deincepsq; ab aliis eiusdē tribus, aut centurię perlata suffragia erant: tum, suffragiis in vtranque sententiā dinumeratis, & quo modo veteres loquebātur, diribitis, numeroque eorū punctis notato, eius tribus, aut centurię voluntas cognoscebatur,

eâque à præcone renunciabatur: & eadem in reliquis tribubus aut centuriis ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarum numero vel antiquabatur, vel scisccebatur lex. ac de antiquata quidem lege nihil est dicendû. scitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando cõfirmari solitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per vim latam iuraret, in exilium abire maluit, sibi que potius de patria, quàm de sententia, decedendum putauit. quem anno post x l i i i. imitatus non est M. Cato, is, quem Uticensem historici nominant: qui cùm leges P. Clodij nullo neque iure neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, consilio vsus optimo, vt Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod omnino ne fiat, fieri non potest, cum periculo dissentire, temeritatis videtur esse. Post iusiurandum, in æs lex incidebatur. quod indicat Liuius lib. i i i. his verbis: Prius quàm urbem consules egrederentur, leges x. virales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. quod ipsum libro x. Dionysius cõfirmat. & Cicero in oratione i i i. in Catilinã, Memoria tenetis, inquit, Cotta & Torquato c o s. cõplures in Capitolio turres de cælo esse percussas: cùm & simulachra deorû immortalium depulsa sunt: & statuæ veterû hominû deiectæ: & legû æra liquefacta. quod ipsum versib⁹ deinde persecutus est in secundo de consulatu suo, vt

lib. I. & II. de diuinatione patet. eandem consuetudinem confirmât illa, quæ in I. Philippica scripta sunt. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsiidiis multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, & in æs incidi iubebitis? quod etiam non multò antè dixerat: Quæ ille in æs incidit, in quo populi iussa perpetuâsque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: sed vnum Suetonij, quod in C. Cæsaris vita legimus, quod apertam rem multò etiâ illustrius ostendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus consul, edicto præfatus, de summa se rep. acturum, retulit ad senatum, vt ei succederetur ante tempus: quoniam, bello cōfecto, pax esset: ac dimitti deberet victor exercitus: & ne absentis ratio comitiis haberetur: quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. acciderat autem, vt is, legem de iure magistratuum ferens, eo capite, quo à petitione honorū absentes summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionē: ac mox, lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cū perlatæ essent: quod proxima Suetonij verba ostendunt: cur in oratione pro Milone, cū de legibus nondum latis, sed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos nostris seruis addicerent: cur non, scribebantur, r. iij.

potius quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omisit Pedianus interpres: qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis est, sicuti in exponenda historia satis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij, hominis audacissimi: qui domi suę leges non modò scriberet, sed etiám, quasi latas, incideret: quas, quo iure quãve iniuria, cū suis operis & seruis omnino perferre constituerat. & est oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiam si fortasse facta non sunt, fieri tamen potuisse, eius, in quem dicitur, antè acta vita declarat. nihil erat, quod in Clodiũ, quãuis atrociter excogitatũ, non verisimile videretur. idèd, Incidebãtur potius, quàm scribebantur, dixit, vel verè, vel quod magis putò, *κατολικάς*, & tamè verisimiliter, vt de P. Clodio; quem omniũ audacissimũ fuisse cõstabat. Ne illud quidem prætermittam, non in tabulis modò æneis, sed etiam in columnis incisas esse leges. de tabulis dubium non est: quas etiam aliquot, in hunc vsque diem seruatas, ipsi vidimus. de colūnis autè Cicero pro Balbo sic: Cum Latinis omnibus fœdus ietum Sp. Cassio, Postumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. qua ipsa de re Liuius lib. 11. sic: Tantũ sua laude obstetit famæ consulis Marcius; vt, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum, monimẽto

esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum; Postumum bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. & Varro, vt apud Macrobiū legimus, antiquissimam legē in columna ænea scripsit incisam fuisse, cui mentio intercalaris ascriberetur. nec deest Dionis in historia testimonium; qui lib. x l. i. columnas, quibus incise leges legerentur, de cælo tactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in æs incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege vltimum, ac summum est, peruenimus) vnum restat, vt, vbi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omniū fuisse rationem, sed aliquot, maximæque tabulis æneis incisas, in publico proponi solitas, vt oculis ciuium paterent, quod exempla demonstrāt; quæ verò æneas in tabulas essent incisæ, eas ad ærariū delatas, quod scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecuniis, omniūque publicarum rationum libris conditæ asseruabantur. erat autem ærarium in Saturni Opisque templo: templum autē in vico Iugario, id Capitoli j radices. vnde septies milies HS, à Cæsare dictatore depositum, post illius interitum M. Antonius consul abstulit. etsi tantum Opis in Philippica i. & i. vbi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quod duabus cellis simulachra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cæsar locasset.

primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auētino monte fuit, repositam esse, legimus in historia Dionysij. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerent, quæ fere ponderis alicuius esse viderentur: omnia, vt arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à cæteris comitiis, vt de magistratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de comitiis hæc tractatio videtur, qui post hunc de legibus exiit, hic omittimus. Perlatæ verò leges quæ vis esset, primùm vtrum maxima, deinde, si maxima, vtrum perpetua, breui, pro nostra consuetudine, differemus. Erat in lege summa vis: non solùm, quia, quod erat lege sancitum, Quirites omnes tenebantur: quod tribus legibus, vna consulari Valeria Horatia, duabus dictatoriis, Publilia & Hortensia, sancitum supra diximus, (paucas tamen excipio, quib⁹ non omnes planè ciues obstringebantur: quo de genere fuisse legem de repetundis, iam ostēdimus: lata enim est post illas tres, cōsularem vnā, dictatorias duas, à nobis proximè nominatas: &, quodcunque postremum populus iussit, id ius ratumque esse x i. tab. lege sancitū est) verùm etiam, quia, non, vt prætoris edictum, item lex annuo spatio terminabatur, sed vigeat vsque dum alia lege abrogaretur. abrogari verò omnes licuit, præter Sacratas: quæ violatæ sæpe, abrogatæ nunquam sunt. abroganti verò non.

eadem, quæ violanti legem, pœna sancitur. ceteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ sunt. tamen si nulla lata lex est, quæ ipsa se contra abrogationem quasi sanctionis sepimento non munierit, graui pœna, multæ ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen vllam propterea subiere pœnam. dixi iam, plus fuisse potestatis in eo, quod postremum populus iussisset, quàm in eo, quod antea iusserat: id lege x i i. tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremum placeret, spectari solebat. sensit autem in hoc genere populus non semper è Rep. nam quemadmodum sæpe malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogauit. à senatu verò nunquam lex vlla, nisi Reip. causa, sublata est: vt, cum Appuleiæ, Mario consule referente, s. c. damnatæ sunt: quod ab hoste Reip. L. Appuleio Saturnino rogatæ essent: aut, cum Liuiæ consilio Philippi consulis sublata, quia contra auspicia, quæ seruari lex Ælia iubebat, à M. Liuiο Drusο lata iudicarentur. erant enim quatuor omnino genera, (vt ipsa ferè Ciceronis verba vsurpè, quæ sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maioriū statueretur aliquid de legibus: vnum eiusmodi, placere legem abrogari, vt Qu. Cæcilio M. Iunio c o s. quæ leges rem militarem impedirent,

vt abrogarentur. atque hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) sed, vt abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata esse diceretur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis: quæ vt vno s. c. tollerentur, Philippus consul, Liuij inimicus, obtinuit à senatu. ideo autem, huiusmodi legibus non videri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latas esse, augures monuissent. tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro 11. de Legibus hæc à Cicerone scripta legimus: Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ per magistratus gestum sine augurum auctoritate posse cuiquam probari? quæ ipsa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere per sæpe s. c. fiunt, vt de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quòd ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod sciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, vt existimem, cum aliquem senatus hostem iudicaret, simul, vt eius quoque leges, quæ quidem aduersus Rempub. essent, tollerentur, eodem s. c. aut alio, proxime facto, iudicasse. quarum enim maxime legum caussa perniciosus patriæ ciuis

damnatus sit, & à Repub. remotus; eas ipsas leges in Repub. non hæsisse, sed abiectas illico, esse, etiam si ab historia non prodatur. veri tamen simillimum est. quale fuit, quod de legibus Saturnini proximè, & de legibus M. Antonij in prima huius libri parte diximus. Rectè igitur semper, & iustissime senatus. A populo verò, aut ab iis, qui mercede conducti speciem quandam populi præferebant, temeritate potius, aut fraude, quàm consilio, aut ratione, salutare ciuitati leges non nunquam abrogatæ sunt, vt, rogante P. Clodio tribuno pleb. *Ælia* de auspiciis, *Fusia* de diebus comitialibus. Postremum illud est, cum, verbo quidem, neque à senatu, neque à populo, tacito autem omnium consensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iurifconsultus notauit. Erat in lege vis non solum maxima: quod ipse Cicero in Philippica 11. satis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil est lege grauius: verum etiam perpetua: siquidem vetustate neque tollebatur lex, vt edictum: neque debilitabatur, vt s. c. nisi si leges essent eiusmodi, vt Reipublicæ minimum consulere viderentur. nam has contrario vsu non solum debilitatas, verum etiam planè extinctas, neque damnatum esse quenquam, quia fecisset aduersus eam legem, quæ iam exerceri desuisset, satis constare video. leges autem multæ, quando Respublica stetit, perpetuo iure valuerunt,

cum, ipso libertatis initio, à primis consulibus, ac iam antè à primis regibus lata essent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam vim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quamprimum utile est: cuiusmodi multæ s. c. sublatae sunt. populus autem, quem sæpe à Reipub. commodo malæ rationes auerterent, rectam in diiudicandis legibus normam non agnouit, sed vtilis sæpe abrogauit, sæpe sciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Festo Pompeio notaui, non omitтам: in sanctione legum adscribi solitum, ne per saturationem abrogari derogariue liceret. erat enim saturata, lex multis aliis conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex variis rebus condito. id autè eo placuit in sanctione adscribi, quia in lege multis legibus permixta & confusa subesse fraus, quæ populum falleret, facile poterat: at in simplici lege, si de abrogando derogadove populus rogabatur, nõ difficile erat, id, quo derogabatur, quale esset, intelligere. Addam & illud, fractam esse legis vim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, sed etiam, cum, non omnino tota, sed eius pars lege posterius lata tolleretur: quod, derogare, dicebatur: aut, cum, nulla superioris legis mentione facta, aliquid ei cõtrarium posteriore lege rogaretur: quod erat, obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro i x. P. Sempronius tribunus pleb.

aduersus Ap. Claudium cenforem in concione
ita disputat: Ideo Æmiliæ potius legi paruerūt,
quàm illi antiquæ, quia hanc postremum popu-
lus iusserat, & quia, vb i duæ cōtrariæ leges sunt,
semper antiquæ abrogat noua. est etiam in 11.
de Inuentione ita scriptum: In duabus contra-
riis legibus, vtra posterius lata sit, considerare
oportet. nam postrema quæque grauissima est.
Omnino, quod legis vim maximam fuisse dixi,
eo dixi, non solum quia nihil esset lege grauius,
& in publicis actis nihil obseruaretur magis: ve-
rum etiam, quia legis sentētia pertineret ad om-
nes ciues, & omnib⁹ æqua iura describeret, præ-
sertim à quo tempore Qu. Hortensius dictator
rogationem tulit, de qua iam meminimus, vt,
quod plebs sanxisset, eo Quirites omnes tene-
rentur. veruntamen duo genera legum excipio:
alterum, quod non omnes ciues, alterum, quod
omnes quidem, sed dispari iure comprehende-
ret. primum enim illud apud Ciceronem lib.
III. ad Atticum obseruauit: quam legem aliquis
tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obstri-
ctos minime fuisse. deinde: vt omittam leges a-
lias, quibus senatores tenebantur, cæteri autem
erant ordines liberati: quam legem, ne quis iu-
dicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam
pro plebe, non in plebem esse latam, declaratur
in oratione pro Cluentio. posteaque L. Sylla Fe-
lix, cum eius rei quæstionem sua lege constitue-
ret, populum Rom. quem ab hoc genere liberū

acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. ergo hac lege, quæ primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine: deinde Cornelia, postea quàm L. Sylla, lege lata, quæstionem & ipse eiusdem rei cōstituit; qua deinde potius, quàm Sempronia, eius generis iudicia sunt administrata; hac, inquā, lege, vt est in oratione pro Cluentio, senatores, & ij, qui magistratum gesserāt, soli tenebantur: vt, quemadmodum rectè agentibus plura præmia, sic plura peccantibus iudiciorum pericula proposita essent. Lege etiam Iulia de pecuniis repetundis equestrem ordinem non fuisse alligatum legimus in oratione pro Rabirio Postumo. in oratione vero pro Cluentio quæ lex item de pecuniis repetundis nominatur, qua & ipsa præter ordinem senatorium nemo tenebatur, Iulia nō fuit; vt ex temporum examinatione, quæ me sæpe magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latam esse à C. Cæsare in primo consulatu, notum sit, vel ex historia, vel è Ciceronis orationibus, atque epistolis: orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Cæsaris consulatum Cicero prætor habuerit: sequitur, vt omnino, quod ad nomen attinet, diuersæ leges fuerint. Quænam igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in suam legem postea Cæsar transtulit. de qua sic in ea pro Postumo: Si est hoc nouum in lege Iulia, sicuti multa sunt, seuerius scripta,

quàm in antiquis legibus, & sanctius iudicata: sanè etiam consuetudo huius generis iudiciorum noua. sin hoc totidem verbis translatus caput est, quot fuit non modo in Cornelia, sed etiam antè in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum est, vt de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, dissimili tamen cõditione astringeret. at hoc quidem cum multis exemplis probare possim, vno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam senatoribus irrogatam esse pœnam, constat ex oratione pro Murena. id quod ostendimus iam, cum de legibus capitalia crimina vindicantibus ageretur. Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia, qui postea circus Flaminius dictus est, interdum etiam lucum Petelium, quandoque Capitolium, sed plerûque forum, aut campum Martium fuisse legimus. de Pratis Flaminis, luco Petelino, Capitolio, Livijs testis est: de foro, declarant illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra. erant enim Rostra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cum hoc subintelligeret, vt inde legem dissuaderetis. & apertè in oratione i. in Antonium, & in v, & pro domo, & vbi non? de campo, inde constat, quòd, cum leges centuriatis comitiis sæpe latæ sint; centuriata porrò comitia in campo esse habita,

omnes historiæ narrent: manifestè sequitur, vt leges centuriatis comitiis latæ, in campo latæ sint. Hic oritur alia consideratio, locône sacro, an profano ferretur. sacro potius, quàm profano, crediderim: primum, quòd in Rostris, qui locus erat auguratus, templúmque dicebatur, sæpe à magistratu ferretur: itaqûe pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Qu. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, vt legem ferret. quod illa verba pro Milone declarant: Potuitne Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso? occuparat autem Rostra, non templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infrà, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pl. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligēs. sed clarissime in Vatinius his verbis: Cum L. Vectium indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Liuius libro VII, Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: Rostriisque earum suggestum in foro extructû adornari placuit: Rostraque id templum appellatum. Altera est ratio, quòd leges à P. Clodio tribuno pl. in templo Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. sic enim interpretor illud, Eodem in templo. quo in templo legè de mea perniciè tulerat Clodius, eodè

in templo de Macedonia tibi tradenda statim legem tulit : quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipse pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quasi præmium à Clodio debitum, abstulisti. & apertius in oratione pro domo sua: Cùm arma, inquit, in eodem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi, uti ne quid per vim agi posset, machinabare. in libris autem de Inuentione, Flaminium, inquit, eum, qui consul Rempub. male gessit bello Punico secundo, legem agrariam per seditionem ad populū ferentē, pater suus de templo deduxit. accersitur maiestatis. & apud Liuiū, antequam Rostra in foro extructa essent, de tribunis pl. legum rogandarum causa in templum coeuntibus, non semel mentionem fieri videmus. Ferebat ergo magistratus legem in templo: ferebat suffragia de lege populus circa templum. locum enim tantæ multitudini vllō in templo fuisse, credibile non est. cū verò lex à magistratu ferretur, eodem in templo alios quoque magistratus affuisse, eos nimirum, qui cum magistratu legem ferente consentirent, legimus in oratione in Vatinius: Quæ quidem leges, inquit, anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, vna cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico confla-
grauerunt. Ostēdi latam in templo legem, cū in foro ferebatur, hoc est tributis comitiis. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deo-
f. j.

rum non existimo, quæ in campo nulla fuisse legimus: quo tamen in loco à magistratu ferretur, cum locum ante auguratum fuisse crediderim. nam si tributis comitiis semper in templo, cur centuriatis, quæ maiorû rerum causa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse videri possit infirma coniectura. addamus exemplum, vt dubia res testimonio probetur. Liuius igitur lib. i i i, Tribuni, inquit, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere; cò magis, quòd, & augures iussos adesse ad lacum Regillum, fama exierat, locumque inaugurari, vbi auspicato cū populo agi posset: vt, quidquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quòd in foro tributis comitiis ferrentur, in campo comitiis centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitiis eas esse latas, quæ è s. c. ferebantur: deinde illud: quæ cè. turiatas comitiis ferrentur, eas, si è s. c. non ferrentur, patribus quidem auctoribus semper esse latas. quod non à primis Reip. temporibus, sed tatum post Publilij Philonis dictaturam obseruatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, vt legum, quæ comitiis centuriatis ferretur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Liuius libro v i i. quo significatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, è s. c. aut patribus auctoribus esse latas. quòd si factum nunquam antea non erat, cò-

suetudine seruata, quæ in Numa rege creando est inducta; vt scilicet, ante quàm populus suffragium iniret, patres in incertum comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propensus, quia plebeia gentis erat, quod senatui liberum erat, id necessarium fecit; quòdque more factum erat, id vt lege fieret, sua lege sanxit. Neque verò, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, expono, patres s.c. probarèt. fiebat enim de re & relata, & disputata s.c. quid porrò referri & disputari opus erat id, quod omnino probari à senatu Publilia lex iuberet? nam de quo sit s.c. id eiusmodi est, vt improbari & abiici potuerit: est autem & probatum, & acceptū, quia maior pars senatus ita senserit. at in hoc non, vtrum vis licere, neque plurium senatorum voluntatem spectari, Publilius voluit, sed, quasi ab vniuerso senatu iam probatum esset, ita, vellent nollent, patres auctores esse. ergo sic existimare debemus; & eas leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, post legem Publiliam aut à s.c. aut certè patribus auctoribus esse latas; & eas, quæ ante legem Publiliam centuriatis comitiis latæ erant, alias è s. c. alias sine s. c. patribus tamen auctoribus, alias neque è s. c. neque patribus auctoribus esse latas. Nihilne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è s.c. ferrentur? nihil planè, ante legem Publiliam. nam, siue è s. c. siue patribus auctoribus ferrentur, è senatus voluntate ferebantur. post legem
f.ij.

autem Publiliam multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adeò tantum, quātum inter secundam & aduersam volūtatem interest. nam secunda senatus voluntate ferebantur eæ leges, quæ s.c. probatæ iam erant: aduersa verò non nunquam eæ, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è s.c. centuriatis comitiis latum esset: quàm id, quod iisdem comitiis patribus auctoribus. sed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitiis sine s.c. patribus auctoribus latam inuenio, per multas autem s.c. iisdem comitiis: siue, quòd abrogata sit Publilia lex: siue, quòd, cum idem Publius eodè tempore, postea quàm Q. Hortensius dictator legem tulisset, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur: nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, vel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues æquè tenerentur. itaque magistratus aut è s.c. centuriatis comitiis: aut, si senatus dissentiret, tributis leges tulerunt: (quāquam & leges multæ tributis comitiis ex s.c. latæ sunt) cum duabus legibus, Publilia & Hortensia, eandem vim haberent leges tributis comitiis latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latæ erant. non enim, quod ait Cicero Philippica x. Legem Pansa comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu dictum existimo, quòd eam legem patribus auctoribus Pansa laturus esset: sed, Ex

auctoritate nostra, expono, ex s. c. loquitur enim de Cæsaris actis: quæ lege confirmari & sanciri, senatus cupiebat. cum porro cuperet: nimirum s. c. potius, quàm alia quauis ratione, declararet. quòd si cui, auctoritatem senatus pro s. c. usurpari, nouum est: nihil errabit, si, vt de Latine loquendi consuetudine rectè iudicare possit, Ciceronis libros diligèter euoluerit. Hic fortasse quæretur; ante Publiliam legem omnes ne leges, quas senatus, siue centuriatis, siue tributis comitiis, ferri cuperet, ferrentur è s. c. an verò aliæ è s. c. aliæ verò sine s. c. tantum patribus auctoribus. vtrunque factum est. nam neque omnes è s. c. neque omnes patribus auctoribus late sunt. de latis è s. c. testimonium res non desiderat: exemplorum enim plena sunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidè multæ, sed aliquot ramen late sunt, vt Petilia de ambitu, à tribuno pl. tributis comitiis lata: de qua Liuius lib. v i i. Quæretur etiam, (pergam enim dubitando, quò non solùm veterum librorum obseruatio, sed ipsa me coniectura ducit) vtrum centuriatis comitiis leges à maiore tantum magistratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores solèt: qui cum testibus rem probare non possunt, argumètantur à simili, & hoc genere sæpe fidem faciunt. item nos, cum, centuriatis comitiis à minore magistratu leges late sint, nec ne, affirmare non possumus: quia neutrum ab antiquis traditum est: similitudinem sequemur, &, quod in creandis magistratibus

f. iij.

fieri solitum est, idem in ferendis legibus obseruatum esse dicemus. nam si creandis magistratibus centuriata comitia nunquam, nisi à maiore magistratu, habita sunt: itidem, ferendis legibus nunquam, nisi à maiore, esse habita, consentaneum est. illud autem est. esse igitur & hoc dicemus. neque enim, cur non sit, aut ratio suadet, aut exempla demonstrant.

INDEX R E R V M memorabilium.

ACILIA lex de re-		Ambitus	225
petundis	185	Annona	227
Accusatores	227	Antonia lex de centu-	
Adoptio	101	rionum iudiciis	121
Adulteria	232	Antonia de damnatorū	
Æbutia lex de XII.		de vi prouocatione	201
tabulis corrigēdis	141	Antonia de maiestate	
Æbutia lex de legibus		176	
ferendis	141	Antonia de iudicum nu-	
Ælia lex de comitiōrū		mero	122
iure ac tempore	63	Appuleia lex L. Satur-	
Ælia sanctia lex de lo-		nini tribuni pl. de ma-	
cupletibus	104	iestate	176
Ælia Sentia lex de te-		Aquillia lex tribunicia	
stamenti	104	de iniuria	225
Æmia lex de sumpti-		Aquillia lex de adulte-	
bis	153	rio	232
Agraria	96	Arma	194
Alea	226	Ateria vel Tarpeia lex	
Ambitio	149	de multa	145

<i>Atinia lex de usucapio-</i>	<i>Cæsaris lex Iulia de dam-</i>
<i>nibus</i> 141	<i>natis de vi</i> 199
<i>Atinia lex de furtis</i> 225	<i>Cæsaris lex Iulia de ve-</i>
<i>Atinij lex de tribunorū</i>	<i>resicio</i> 225
<i>pl. creatione</i> 41	<i>Cæsaris lex Iulia de ma-</i>
<i>Aufidia lex de ambitu</i>	<i>iestate</i> 176
229	<i>Cæsaris lex de patrono-</i>
<i>Augusti lex de iudicum</i>	<i>rum numero</i> 126
<i>numero</i> 122	<i>Cæsaris lex de stellate cā</i>
<i>Augusti lex de adulte-</i>	<i>po, agrōque Campano</i>
<i>rio</i> 232	<i>diuidendo</i> 100
<i>Augusti lex de testamē-</i>	<i>Cæsaris lex de sicariis</i> 209
<i>tu</i> 102	<i>Cæsaris lex de paricidiis</i>
<i>Aurelia lex de iudicum</i>	216
<i>numero</i> 122	<i>Cæsaris lex de sacerdo-</i>
<i>Aurelia lex L. Cotta præ</i>	<i>tis</i> 24
<i>toris de iudiciis</i> 121	<i>Cæsaris lex de iudiciis</i>
<i>BÆBIA Cornelia lex</i>	121
<i>de ambitu</i> 225	<i>Calpurnia lex pratoria</i>
<i>Bæbia lex de quatuor præ</i>	<i>de ludis Apollinari-</i>
<i>torum creatione</i> 58	<i>bus</i> 32
<i>Budæi error</i> 222	<i>Calpurnij Pisonis consu-</i>
<i>CÆCILIA Didia</i>	<i>lis lex de ambitu</i> 226
<i>lex de senore</i> 138	<i>Canuleij tribuni pl. lex</i>
<i>Caciliij tribuni pl. lex de</i>	<i>de coniugiis</i> 130
<i>repetundis</i> 184	<i>Carbonis lex de suffra-</i>
<i>Cæsaris lex de iudicum</i>	<i>giis</i> 75
<i>numero</i> 123	<i>Cassij lex de ordine sena-</i>
<i>Cæsaris lex agraria de</i>	<i>torio</i> 63
<i>iniuriis</i> 226	<i>Cassij tribuni pl. lex de</i>
<i>Cæsaris consulis lex de re</i>	<i>damnatis à populo, im-</i>
<i>petundis</i> 192	<i>perioque priuatis</i> 79

<i>Caſſij dictatoriſ lex de</i>	<i>iudiciis</i>	184
<i>prouinciis</i> 79	<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	
<i>Caſſia lex L. Caſſij de ſuf-</i>	<i>ſumptibus</i>	153
<i>fragiis</i> 75	<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	
<i>Catonis Cenſoriſ lex Por-</i>	<i>ſicariis</i>	209
<i>cia de ſicariis</i> 209	<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	
<i>Cincia lex de donis &</i>	<i>veneficio</i>	224
<i>muneribus</i> 148	<i>Cornelia lex de iis, qui</i>	
<i>Claudia lex de nummiſ</i>	<i>ſoluerentur legibus</i>	79
146	<i>Corona</i>	96
<i>Claudia lex de publicis</i>	<i>Crimen capitale</i>	155
<i>iniuriis</i> 226	<i>Crimina</i>	155
<i>Cælia lex de ſuffragiis</i> 75	<i>Curiata lex de imperio</i>	90
<i>Coitiones cladeſtina</i> 224	<i>D A M N A T I à po-</i>	
<i>Collegia reſtituta</i> 100	<i>pulo</i>	79
<i>Comitia</i> 62.78	<i>Decem virorū lex de con-</i>	
<i>Coniugia</i> 128	<i>ingiis</i>	130
<i>Cornelia de alea</i> 226	<i>Didia lex de ſumptibus</i>	
<i>Cornelia Babia lex de</i>	152	
<i>ambitu</i> 225	<i>Dies iudiciarij</i>	124
<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	<i>Druiſi lex de iudicum nu-</i>	
<i>ſiſſis</i> 103	<i>mero</i>	122
<i>Cornelia L. Sylla de im-</i>	<i>Duodecim tab. leges de</i>	
<i>perio</i> 90	<i>iure ac libertate ciuium</i>	
<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	<i>Romanorum</i>	131
<i>iniuriis</i> 224	<i>Duodecim tab. leges de</i>	
<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	<i>ſumptu in mortuis &</i>	
<i>maieſtate</i> 176	<i>lamentatione</i>	135
<i>Cornelia lex L. Sylla de</i>	<i>Duodecim tab. leges X.</i>	
<i>repetundis</i> 192	<i>virorum de magiſtra-</i>	
<i>Cornelia lex L. Sylla di-</i>	<i>tibus</i>	42
<i>ctatoriſ de ſenatorum</i>	<i>Duodecim tab. lex de ar-</i>	

boribus	225	dalitiis	226
Duodecim tab. lex de clā-		Duodecim tab. lex de ter-	
destinis coitionibus	224	minis ac finibus	154
Duodecim tab. lex de cor-		Duodecim tab. lex de tu-	
ruptis iudiciis	131	toribus	224
Duodecim tab. lex de ve-		Duodecim tab. lex de con-	
nesficio	223	iugiis	129
Duodecim tab. lex de fal-		Duodecim tab. de sanati-	
sis testimoniis	233	bus	154
Duodecim tab. lex de fu-		ERROR Budai	222
riosis	153	Error Gellyj	145
Duodecim tab. lex de fur-		Error Paterculj	120
tis	224	Error Pediani	III
Duodecim tab. lex de in-		Error Plutarchi	105
famia	224	Error Valerij 97	143
Duodecim tab. lex de in-		Error Vlrici Zassij	64
iuria	225	Exilium	158
Duodecim tab. lex de ma-		FABIA lex de se-	
iestate	174	ctatorum numero	147
Duodecim tab. lex de po-		Falcidia lex de testa-	
puli postremo iussu	78	mentis	102
Duodecim tab. lex de pa-		Falsa testimonia	233
tria potestate	153	Fannia lex de sumpti-	
Duodecim tab. leges de		bus	151
prodigi bonis	153	Fannia de ludis Mega-	
Duodecim tab. lex de sa-		lensibus	33
cris	21	Fides tuenda	154
Duodecim tab. lex de reis		Fines	144
153		Flavia lex de agris	100
Duodecim tab. lex de se-		Flavia de plagiaris	224
pulcris	133	Fœnus	134
Duodecim tab. lex de so-		Furia lex de testamētis	102

<i>Furiosus</i>	153	<i>Iulia de adulterio</i>	232
<i>Furta</i>	224	<i>Iulia de annonæ</i>	226
<i>Fusæ lex de comitiis</i>		<i>Iulia de armis</i>	194
<i>iure ac tempore</i>	63	<i>Iulia de coniugiis</i>	130
<i>Fusæ de iure civili</i>	141	<i>Iulia de indicibus</i>	126
<i>GABINIA lex de</i>		<i>Iulia de indicum ætate</i>	
<i>clandestinis coitioni-</i>			123
<i>bus</i>	225	<i>Iulia de multa</i>	146
<i>Gabinia de suffragiis</i>	25	<i>Iulia de peculatu</i>	206
<i>Gegania lex de censori-</i>		<i>Iulia lex repetundarum</i>	
<i>bus</i>	46	<i>de testibus</i>	126
<i>Gellij error</i>	145	<i>Iulia de testibus</i>	126
<i>Gracchi lex de indicum</i>		<i>Iulia de perduellione</i>	181
<i>numero</i>	122	<i>Iulia leges de testibus</i>	126
<i>IMPERIVM recto-</i>		<i>Iunia lex de legibus</i>	140
<i>rum provinciarum</i>	89	<i>Iunia de testamentis</i>	103
<i>Incestus</i>	173	<i>Iuris diffinitio</i>	10
<i>Indicia</i>	127	<i>Iuris diuisio</i>	13
<i>Infamia</i>	224	<i>Iuris altera diuisio</i>	15
<i>Iniuria</i>	225	<i>Ius civile</i>	101, 153
<i>Iniuriæ publicæ</i>	226	<i>Ius prætorum</i>	128
<i>Indices</i>	123, 124	<i>Ius ac libertas civium Ro-</i>	
<i>Indicia</i>	104	<i>manorum</i>	131
<i>Indicia corrupta</i>	232	<i>Iussa populi</i>	78
<i>Indiciorum moderatio</i>	133	<i>LÆTORIA lex de</i>	
<i>Iulia lex de damnatis de</i>		<i>stipulantium ætate</i>	124
<i>vi</i>	199	<i>Latoria de plebeiorum magi-</i>	
<i>Iulia de ambitu</i>	229	<i>stratibus</i>	140
<i>Iulia de iudiciis</i>	121	<i>Latoria de plebeiorum ma-</i>	
<i>Iulia de maiestate</i>	176	<i>gistratum creatione</i>	62
<i>Iulia de veneficio</i>	224	<i>Latores legum</i>	227
<i>Iulia de adulteriis</i>	127	<i>Lætoria lex de adolescen-</i>	

tribus circūscribēdis	226	Legis descriptio	15
Legationes	61	Legis ferenda impedimē-	
Leges quo in loco latae		ta	242
240. 271		Legum numerus ac no-	
Legū Romanarū origo	16	mina	15
Leges de fontib ⁹ reis	227	Legum correctio	141
Leges de adoptione	101	Legum latores	227
Leges de iudicibus	125	Lex de omnes ciues dissi-	
Leges de adoptantis ac		mili tamen conditione	
adoptati aetate	101	astringendis	271
Leges de iure ac libertate		Lex de agroti in iudiciū	
ciuium Romanorū	131	vocatione	154
Leges à quibus latae	227	Lex de aediliū cur.crea-	
Legis ferenda leges	139	tione	49
Leges de sepulchris	134	Lex de tēpore agendi cum	
Leges de perduellione	179	populo	95
Leges de sepulchrorū sa-		Lex de ambitu	225
cratione	133	Lex de bellis gerendis	92
Leges de triumphis caus-		Lex de candidatis	40
sis	95	Lex de magistratu ca-	
Leges de mulierum dote		piendo	52
publicanda	131	Lex de ciuitate	141
Leges cur scriptae	15	Lex de ciuitate sociis La-	
Legum vis	254	tinis danda	142
Leges de diebus iudicia-		Lex de comitiis	53. 74. 75
riis	124	Lex de uxore ducenda	
Legum custodiendarū re-		129	
ponendarūque locus		Lex de comitiis dirimen-	
253		dis rescindendisque	78
Leges de privilegiorum		Lex de indicio	127
irrogatione	78	Lex de iudiciū aetate	123
Legibus soluendi	79	Lex de libertinorum con-	

<i>iugis</i>	130	<i>tione militia</i>	30
<i>Lex de laurea corona</i>	96	<i>Lex de sepulcris</i>	134
<i>Lex de consulum creatione</i>	46	<i>Lex de trium pratorum creatione</i>	58
<i>Lex de eodem magistratu capiēdo, de duobus magistratibus, de consulum creatione</i>	46	<i>Lex de tribunorum militū cōsulari potestate</i>	44
<i>Lex de duorum Manium iuribus</i>	133	<i>Lex de tribunorum pl. absentia ab vrbe</i>	59
<i>Lex de histrionibus</i>	35	<i>Lex de tribunorum pleb. concione</i>	41
<i>Lex de magistratibus curulibus</i>	47	<i>Lex de tuenda fide</i>	154
<i>Lex de moderandis iudiciis</i>	133	<i>Lex de veneficio</i>	224
<i>Lex natura</i>	9	<i>Lex de vindiciis</i>	154
<i>Lex de nomenclatore</i>	77	<i>Lex de auguribus</i>	23
<i>Lex de triumpho</i>	55	<i>Lex de pontificum numero</i>	22
<i>Lex de pratura</i>	50	<i>Lex de clauo pangēdo</i>	35
<i>Lex de petitione consularis</i>	46	<i>Licina lex de sumptibus</i>	152
<i>Lex de populo non seuocando</i>	96	<i>Licina de pl. cōsulis creatione</i>	46
<i>Lex de duorum pratorum creatione</i>	57	<i>Licina de agris</i>	97
<i>Lex de pratoris urbani absentia</i>	48	<i>Licina de cinitate</i>	143
<i>Lex de quercea corona donandis</i>	92	<i>Licina de fœnore</i>	138
<i>Lex de quaestorum numero</i>	46	<i>Licina de legibus ferendis</i>	140
<i>Lex de sacerdotum vacatione</i>		<i>Licina de ludis Apollinaribus</i>	31
		<i>Licina de sodalitiis</i>	226
		<i>Liua lex de X. viris agrorum</i>	98
		<i>Liua de nummis</i>	146

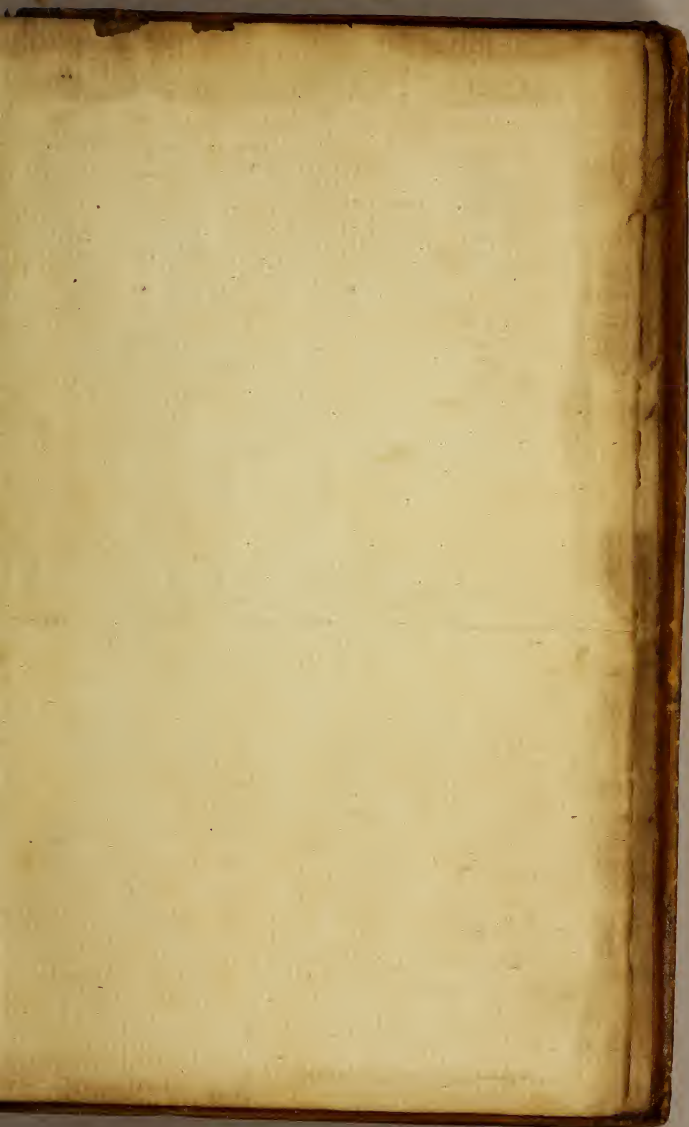
<i>Lex de iudiciis</i>	117	NATVRÆ lex	9
<i>Lex de ciuitate</i>	144	<i>Numa regis lex de sacer-</i>	
<i>Ludi</i>	31	<i>dotibus</i>	21
MAGISTRATVS	36	<i>Numa de coniugiis</i>	129
<i>Maiestas</i>	174	<i>Numa de incestu</i>	173
<i>Mam. AEmilij dictato-</i>		<i>Numa de paricidiis</i>	178
<i>ris lex de censura</i>	46	<i>Numa de cade hominis</i>	
<i>Mamilia lex de Ingurtha</i>		<i>liberi</i>	216
<i>sociis</i>	144	<i>Nummi</i>	146
<i>Mamilia de finibus</i>	144	OCTAVIANI lex	
<i>Maij lex tributim de vi-</i>		<i>de perduellione</i>	182
<i>cesima manumissorum</i>	96	<i>Ogulnia lex de pontificū</i>	
<i>Manumissorum vicesima</i>		<i>augurūq; numero</i>	22
36		<i>Orchia lex de sup̄tib^o</i>	149
<i>Marcia lex de agris</i>	99	PAPIA lex de ciuita-	
<i>Maria lex de potium suf-</i>		<i>te</i>	144
<i>fragiorū angustia</i>	77	<i>Papia de coniugiis</i>	130
<i>Memmia lex de accusa-</i>		<i>Papia de testibus</i>	126
<i>tione</i>	128	<i>Papia de virgine Vesta-</i>	
<i>Menenia lex de multa</i>		<i>li</i>	29
146		<i>Papiria lex de multa</i>	146
<i>Menia lex de magistra-</i>		<i>Papiria de suffragiis</i>	75
<i>tibus</i>	52	<i>Papiria de nummis</i>	146
<i>Metilia lex de sumptibus</i>		<i>Papiria de ciuitate</i>	143
148		<i>Paricidium</i>	217
<i>Militia</i>	92	<i>Patricidium</i>	217
<i>Mos de pontificum nu-</i>		<i>Patroni</i>	123
<i>mero</i>	24	<i>Peculatus</i>	201
<i>Mos de auguribus</i>	22	<i>Perduellio</i>	178
<i>Mucia lex de ciuitate</i>	142	<i>Petronia lex de ciuitate</i>	
<i>Multa</i>	145	142	
<i>Munera</i>	145	<i>Plagiary</i>	224

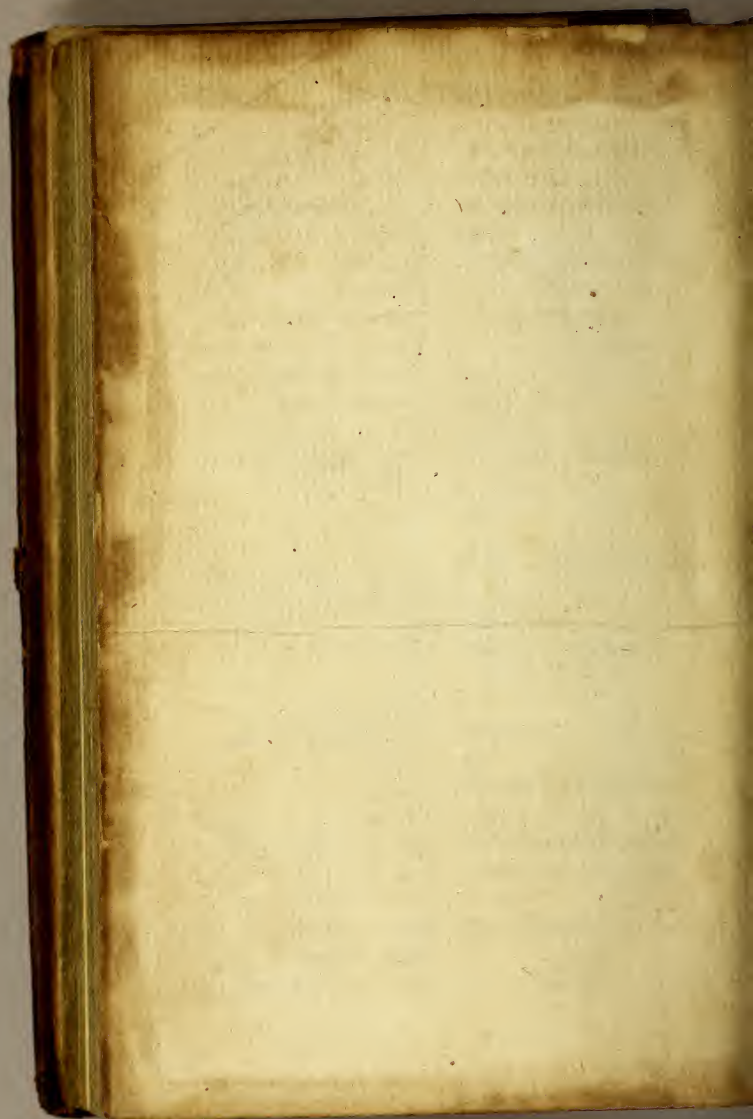
<i>Plantia lex de ciuitate</i>	<i>Præuilegia prodigi</i>	78
142	<i>Prodigi</i>	153
<i>Plantia de iudicum numero</i>	<i>Prouincia</i>	79
122	<i>Prouincia pop. Rom.</i>	80
<i>Pletorij tribuni pl. lex de</i>	<i>Publica iniuria</i>	226
<i>pratore urbis</i>	<i>Publilia lex de pratori-</i>	
58	<i>bis</i>	63
<i>Plotia lex de agris</i>	<i>Publilia de plebeiis ma-</i>	
99	<i>gistratibus</i>	140
<i>Plotia de iudiciis</i>	<i>Publilia lex de plebeiorū</i>	
118	<i>magistratuam creatio-</i>	
<i>Plotia de vi</i>	<i>ne</i>	62
197	<i>QVINCTIA lex de</i>	
<i>Plutarchi error</i>	<i>agris</i>	98
105	<i>Quinctia de censorum</i>	
<i>Pætelia lex de ābitu</i>	<i>creatione</i>	46
225	<i>Religio</i>	18
<i>Pompeia lex de vi</i>	<i>Repetunda</i>	183
199	<i>Rēmia lex de testib⁹</i>	127
<i>Pompeia de iudiciis</i>	<i>Romilia lex de sacris</i>	22
122	<i>Romilia lex de adulterio</i>	
<i>Pompeia de iudicum nu-</i>	232	
<i>mero</i>	<i>Romuli regis lex de ipsius</i>	
123	<i>imperio</i>	18
<i>Pompeia de ambitu</i>	<i>Romuli lex de urb⁹ s mæ-</i>	
230	<i>nibus</i>	18
<i>Pompey Magni edictum</i>	<i>Romuli lex de sacris</i>	20
<i>de armis</i>	<i>Romuli lex de auguriis</i>	
194	19	
<i>Pōpeij Magni lex de pro-</i>	<i>Romuli lex de nocturnis</i>	
<i>uocatione</i>	<i>vigiliis in templo</i>	19
59	<i>Romuli lex de fabulosis</i>	
<i>Pōpeij Magni lex Bithy-</i>		
<i>nis & Ponticis data</i>		
83		
<i>Pompeij Magni de Ma-</i>		
<i>gistratibus</i>		
61		
<i>Pompeij Magni de patri-</i>		
<i>ciis</i>		
217		
<i>Populi iussa</i>		
78		
<i>Populi seuocatio</i>		
96		
<i>Porcia lex de sicariis</i>		
209		
<i>Porcia de iure ac liberta-</i>		
<i>te ciuiū Romanorū</i>		
132		
<i>Prætorum ius</i>		
128		

deorum figmentis	20	libertate ciuium R.	131
Romuli lex de diis pere-		Scatinia lex de adulterio	
grinis	20		233
Romuli lex de sacerdoti-		scribonia lex de agris	100
bis	19	seſtatores	147
Romuli lex de magistra-		Sempronia lex de prouin-	
tibus	36	ciis	79
Romuli lex de populi po-		Sempronia lex de iudiciis	
teſtate	36		116
Romuli lex de duum vi-		Sempronia lex de fru-	
rorum creatione	36	mento	147
Romuli lex de tribuno		S. C. de coniugio	130
Celerum	37	S. C. de M. L. L. Drusi le-	
Romuli lex de quaſtorum		gibus	144
creatione	37	S. C. de ludis Apoll.	33
Romuli lex de cōiugiis	128	S. C. de ludis Megaleſib.	33
Romuli lex de monſtruoſis		S. C. de Ti. Gracchi ſeruā-	
partibus	215	da lege agraria	93
Romuli lex de cāde homi-		S. C. de ſepulchris	135
nis liberi	215	Sepulchra	133
Romuli lex de adulterio		Seruilia lex ſeruily de	
	232	repetundis	185
Rofcia lex de ſpectaculis		Seruilia lex C. ſeruily	
	34	Glancia tribuni pl. de	
Rubria lex de agris.	98	ciuitate	141
Rulli lex de agris	94	Seruilia lex Q. ſeruily	
SACRATA lex de		Capionis conſulis de e-	
militū nomine, de que		quitum ac ſenatorum	
tribunis mil.	93	iudiciis	116
Sacrata lex de plebeis ma-		ſeuocatio populi	96
giſtratibus	40	Sextia Licinia lex tribu-	
Sacrata leges de iure ac		nicia de ſacris	22

<i>Sextia Menenia lex de multa</i>	146	<i>Triumphibus</i>	94
<i>Sicarij</i>	208	<i>Tullia lex de legationibus</i>	61
<i>Silvia lex Romuli regis de monstrosis partibus</i>	215	<i>Tullia lex de ambitu</i>	228
<i>Sodalitia</i>	226	<i>Tutela</i>	224
<i>Stipulantes</i>	124	<i>VALERIA lex de iure ac libertate civium Romanorum</i>	131
<i>Suffragia</i>	74	<i>Valeria lex de sumptibus</i>	148
<i>Sumptuaria leges</i>	148	<i>Valerij Maximi errata</i>	145
<i>Sylla dictatoris lex de tribunis pl.</i>	58	<i>Varia lex de maiestate</i>	174
<i>Sylla lex de agris</i>	100	<i>Vatinia lex de Galliis prouinciis</i>	85
<i>Sylla lex de sumptibus</i>	148	<i>Vatinia lex de iudiciis</i>	121
<i>Sylla lex de iudiciis</i>	185	<i>Veneficium</i>	217
<i>Sylla lex de sicariis</i>	209	<i>Viaria de agrorum diuisione</i>	98
<i>Sylla lex de corruptis iudiciis</i>	231	<i>Vicesima</i>	96
<i>TARPEIA lex de multa</i>	145	<i>Vindicta</i>	154
<i>Tarquini superbi supplicium de patriciis</i>	217	<i>Vis</i>	192
<i>Termini</i>	154	<i>Voconia lex de testamentis</i>	102
<i>Testamenta</i>	102	<i>Voleronis lex de plebeiorum magistratum creatione</i>	92
<i>Testes</i>	126	<i>Vsucapiones</i>	141
<i>Testimonia falsa</i>	233		
<i>Titia lex de agris</i>	99		
<i>Titia lex de ludis</i>	35		
<i>Titia lex de alea</i>	226		
<i>Trebonia lex de Galliis prouinciis</i>	85		

Aldine
557
M294m

